

**TÜRKİYE’DE İMALAT SANAYİNİN
İTHALATA BAĞIMLILIĞININ ANALİZİ**

Sabriye KUNDAK

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. İsmail AYDOĞUŞ

HAZİRAN 2015

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE’DE İMALAT SANAYİNİN İTHALATA
BAĞIMLILIĞININ ANALİZİ**

Hazırlayan
Sabriye KUNDAK

Danışman
Prof.Dr. İsmail AYDOĞUŞ

AFYONKARAHİSAR 2015

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça ’da gűsterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01.06.2015

Sabriye KUNDAK

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜSÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı	: Prof.Dr. İsmail AYDOĞUŞ
Tez 2. Danışmanı	: Doç.Dr.Harun ÖZTÜRKLER
Jüri Üyeleri	: Doç.Dr. Oğuzhan AYDEMİR
	Doç .Dr. Mahmut MASCA
	Yrd. Doç.Dr.Bülent ALTAY
	Yrd. Doç.Dr. Ahmet İNKAYA
	Yrd. Doç.Dr. Gökhan DEMİRTAŞ

İktisat Anabilim Bilim Dalı doktora öğrencisi Sabriye KUNDAK “Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi” başlıklı tezini değerlendirmek üzere 01.06.2015 günü saat 13:00’te Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Ahmet YARAMIŞ

MÜDÜR

ÖZET

TÜRKİYE’DE İMALAT SANAYİNİN İTHALATA BAĞIMLILIĞININ ANALİZİ

Sabriye KUNDAK

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

HAZİRAN 2015

Danışman: Prof. Dr. İsmail AYDOĞUŞ

Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye’de imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğinin ampirik olarak araştırılmasıdır. İmalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerin uzun dönem, kısa dönem ve birim etkileri açısından TUIK verileri referans alınarak hazırlanan dinamik panel veri (panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; uzun dönem parametrelerinde; döviz kurunda, sabit sermaye yatırımında, GSYH’da meydana gelen artışlar ithalat bağımlılığını artırırken, ücretlerde meydana gelen artışların ithalat bağımlılığını azaltmakta olduğu saptanmıştır. Kısa dönem parametrelerinde ise; döviz kurunda ve GSYH meydana gelen artışların ithalat bağımlılığını azalttığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi, İmalat Sanayi, İthalat, Dış ticaret, Panel Veri, Dinamik Panel Veri

ABSTRACT

ANALYSIS OF THE TURKISH MANUFACTURING INDUSTRY'S DEPENDENCE ON IMPORTS

Sabriye KUNDAK

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE of SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS ADMINISTRATION**

JUNE 2015

Advisor: Prof.Dr. İsmail AYDOĞUŞ

The purpose of this thesis, In Turkey, The manufacturing industry sector and sub-sectors of the manufacturing industry dependence on imports of factors affecting the validity of empirical research. The manufacturing industry sector and sub-sectors of the manufacturing industry import dependency of the factors affecting the long-term and short-term effects in terms of TÜİK reference data prepared in dynamic panel data (panel pooled mean group estimator and the mean group estimator) were analyzed using the method. According to research results; the parameters in long term; Exchange rate, fixed capital investments, in GDP, a rise of imports dependence, while a rise in wages of reduce import dependency was found. Short-Term parameters in the Exchange rate and a rise in GDP of reducing import dependency was found.

Key Words: Industry, manufacturing industry, import, foreign trade, panel data, dynamic panel data.

ÖNSÖZ

Çalışmamın başlangıcından bitimine kadar, benden yardımlarını esirgemeyen pek çok kişiye teşekkür borçluyum.

Öncelikle, doktora eğitimim boyunca ilminden faydalandığım, hem insani ve ahlaki değerleri ile hem de akademik çalışmalarıyla kendime örnek aldığım, yanında çalışmaktan gurur duyduğum ve tezimin yazım sürecinde göstermiş olduğu sabır ve hoşgörüden dolayı değerli hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. İsmail AYDOĞUŞ'a,

Tez ile ilgili ekonometrik çalışma sürecinde, tezin uygulanması sırasında ve tezin yazım sürecinde sürekli olarak bana destek verip, zor zamanlarımda manevi desteklerini esirgemeyen değerli hocam Sayın Doç. Dr. Harun ÖZTÜRKLER'e,

Tez jürim içerisinde yer alarak, tezimi detaylıca inceleyip yanlışlarımın düzeltilmesine yardımcı olan ve bu tezin daha iyiye ulaşması için ellerinden gelen yardımları esirgemeyen değerli hocalarım Sayın hocam Yrd. Doç.Dr. Bülent ALTAY'a, Sayın Doç.Dr. Oğuzhan AYDEMİR, Sayın hocam Doç.Dr. Mahmut MASCA, Sayın hocam Yrd. Doç.Dr. Ahmet İNKAYA, Sayın hocam Yrd. Doç.Dr. Gökhan DEMİRTAŞ'a ve ayrıca tez çalışmam sırasında, akademik hayatım boyunca desteğini esirgemeyen Sayın hocam Prof. Dr. Erdal DEMİRHAN'a;

Son olarak da; gösterdikleri sabır ve destek için sevgili eşim İsmail Hakkı KUNDAK, canım oğlum Mete KUNDAK, annelerim Tanzer BOZOK ve Nedret KUNDAK, babam Abdullah KUNDAK'a ve tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

SABRİYE KUNDAK

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜSÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ, DIŞ TİCARET VE İMALAT SANAYİNİN İKTİSADİ FAALİYET AÇISINDAN ÖNEMİ

1. SANAYİLEŞME TANIM VE KAPSAMI	5
2. SANAYİLEŞME VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI	6
2.1.MERKANTALİST YAKLAŞIMDA DIŞ TİCARET	8
2.2.FİZYOKRAT YAKLAŞIMDA DIŞ TİCARET.....	12
2.3.KLASİK-NEOKLASİK YAKLAŞIMDA DIŞ TİCARET.....	14
2.4.KEYNESYEN YAKLAŞIMDA DIŞ TİCARET.....	24
2.5.YENİ DIŞ TİCARET TEOREMLERİ.....	29
3. SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ	34
3.1.İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME STRATEJİSİ.....	36
3.1.1. İthal İkameci Sanayileşme Sürecinin Aşamaları	38
3.1.2. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin Temel Araçları	40
3.1.3. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisine Yönelik Eleştiriler.....	44
3.2.İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME STRATEJİSİ	45
3.2.1. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Araçları.....	46
3.2.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisine Yönelik Eleştiriler	49

3.3.KARMA SANAYİLEŞME STRATEJİSİ	50
4. SANAYİ SEKTÖRÜ İÇİNDE İMALAT SANAYİNİN ÖNEMİ.....	51
4.1.İMALAT SANAYİDE SEKTÖRLERİ İTHALATA YÖNLENDİREN FAKTÖRLER	51
4.2.İMALAT SANAYİDE İTHAL GİRDİ KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	53
4.3.İMALAT SANAYİ İTHALAT BAĞIMLILIĞININ TEMEL BELİRLEYİCİLERİ	54
5. İMALAT SANAYİNİN İKTİSADİ FAALİYET AÇISINDAN KAPSAMI VE ÖNEMİ.....	58
5.1.SANAYİ İSTATİSTİKLERİNİN SINIFLANDIRILMASINDA KULLANILAN ULUSLAR ARASI FAALİYET VE ÜRÜN SINIFLAMALARI VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ	59
5.2.İMALAT SANAYİNİN ALT SEKTÖRLERİ.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİ VE İTHALATIN GELİŞİMİ

1. TÜRKİYE'DE 1980 ÖNCESİ DÖNEM İMALAT SANAYİ VE İTHALATININ GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ	69
2. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEM İMALAT SANAYİ VE İTHALATININ GELİŞİMİ	77
2.1.İMALAT SANAYİNİN EKONOMİDEKİ YERİ	78
2.1.1. İmalat Sanayinin GSYH'daki Payı	78
2.1.2. İmalat Sanayide İstihdam	82
2.1.3. İmalat Sanayide Ücretler.....	87
2.1.4. İmalat Sanayide Dış Ticaret.....	90
2.2.İMALAT SANAYİNİN YAPISI VE ÖZELLİKLERİ.....	97
2.2.1. İmalat Sanayinde Katma Değer.....	97
2.2.2. İmalat Sanayide Üretim Endeksi.....	105
2.2.3. İmalat Sanayinde Kapasite Kullanım Oranı.....	110

2.2.4. İmalat Sanayide Teknoloji	115
2.2.5. İmalat Sanayide Sabit Sermaye Yatırımı	126
2.3. İMALAT SANAYİDE ÖLÇEK EKONOMİLERİNDEN YARARLANMA	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİNİN İTHALATA BAĞIMLILIĞININ ANALİZİ

1. UYGULAMANIN AMACI.....	135
2. LİTERATÜR TARAMASI	135
3. VERİ VE METODOLOJİ.....	140
3.1. MODEL VE VERİ SETİ	141
3.2. METODOLOJİ	145
3.2.1. Statik (Doğrusal) Panel Veri Modellerinin Tahmin Yöntemleri.	146
3.2.2. Dinamik Panel Veri Modellerinin Tahmin Yöntemleri.....	152
4. DİNAMİK PANEL VERİ MODELİNDE UYGULANAN TEST YÖNTEMİ	155
5. ARAŞTIRMA BULGULARI	163
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	170
KAYNAKÇA	173
ÖZGEÇMİŞ.....	190

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Merkantilist Dönem	10
Tablo 2. Mutlak Üstünlükler Teorisi	16
Tablo 3. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	19
Tablo 4. İmalat Sanayinin Kapsamı (ISIC Rev.3.1).....	64
Tablo 5. İmalat Sanayinin Kapsamı (ISIC Rev.4).....	65
Tablo 6. İmalat Sanayinin Kapsamı (NACE Rev.2)	66
Tablo 7. İmalat Sanayinin Kapsamı (NACE Rev.1)	67
Tablo 8. İmalat Sanayinin Kapsamı (ISIC Rev.2).....	67
Tablo 9. İmalat Sanayi Sınıflamalarının Dönüşümü	68
Tablo 10. (1923-1930) Temel Ekonomik Göstergeler	70
Tablo 11. (1923-1930) Türkiye’de Milli Gelir ve Ekonomik Büyüme (milyon TL) 70	
Tablo 12. Türkiye’de Dış Ticaret (1930-1938) (Milyon Dolar).....	71
Tablo 13. (1940-1949) Temel Ekonomik Göstergeler	72
Tablo 14. (1950-1960) Milli Gelir Artış Hızı ve Dış Ticaret	72
Tablo 15. (1963-1970) İmalat Sanayinde Sabit Sermaye Yatırımları (milyon TL)..	73
Tablo 16. İmalat Sanayinde Tüketim Malları (T), Ara Malları(A) ve Yatırım Malları (Y) Üreten Sanayi Gruplarının Nispi payları (%)	74
Tablo 17. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthal Girdilerin Toplam Ara Girdi Kullanımı İçindeki Payı (%)	75
Tablo 18. (1968-1979) İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthal İkamesi	76
Tablo 19. İmalat Sanayi Büyüme Hızı (1980-2012) (%)	79
Tablo 20. G8 Ülkelerinde Ortalama Sanayi Sektörü ve GSYH Büyüme Oranı	81
Tablo 21. İmalat Sanayi İthalat Bağımlılık Oranı ve GSYH Büyüme Hızı	82

Tablo 22. Sektörler İtibariyle İstihdam Oranları (1996-2012).....	83
Tablo 23. İmalat Sanayinin İstihdamdaki Payı (1988-2013).....	85
Tablo 24. Seçilmiş Gelişmiş Ülkelerde Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Dağılımı	86
Tablo 25. İmalat sanayide Ücret Artış Hızı (%).....	88
Tablo 26. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Ücret Gelişimi (1996-2011)(bin Dolar) 89	
Tablo 27. İmalat Sanayinde İhracat ve İthalat Payları (1996-2012)(%)	91
Tablo 28. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthalat Hacmi	93
Tablo 29. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracat Hacmi (\$).....	95
Tablo 30. İmalat Sanayide Dış Ticaret (1996-2013)(\$)	96
Tablo 31. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Katma Değer (1980-2002) (ISIC Rev2) (TL)	101
Tablo 32. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Katma Değer (2002-2008) (NACE Rev 1.1) (TL).....	102
Tablo 33. İmalat Sanayi Alt Sektörleri Katma Değer (2009-2011) (NACE Rev 2) (TL)	104
Tablo 34. İmalat Sanayi Üretim Endeksleri (1980-2013)	106
Tablo 35. İmalat Sanayi Alt Sektörler İtibariyle Üretim Endeksi (2005=100).....	108
Tablo 36. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı-Üretim Değeri Ağırlıklı ISIC Rev 3 (TUİK) (%).....	111
Tablo 37. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (2007-2014) (NACE Rev 2) (%)	112
Tablo 38. İmalat Sanayi Alt Sektörleri İtibariyle Kapasite Kullanım Oranı (2007-2014) (NACE Rev 2) (%)	113
Tablo 39. İmalat Sanayide Teknolojik Yenilik Yapma Oranları (%)	116
Tablo 40. Faaliyet Kollarına göre İmalat Sanayi sektöründe Teknolojik Yenilikler	117

Tablo 41. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracatın Teknolojik Yapısı (1996-2005) (Milyon Dolar) (ISIC Rev 3)	119
Tablo 42. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracatın Teknolojik Yapısı (2006-2014) (Milyon Dolar) (ISIC Rev 3)	120
Tablo 43. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthalatın Teknolojik Yapısı (1996-2005) (Milyon Dolar) (ISIC Rev3)	123
Tablo 44. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthalatın Teknolojik Yapısı 2006-2014 (milyon dolar)	124
Tablo 45. İmalat Sanayi Sabit Sermaye Yatırımı –İmalat sanayi İthalatı-GDP Gelişimi (\$)	127
Tablo 46. İmalat Sanayi Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Gelişimi (Kamu- Özel) (%).....	128
Tablo 47. İmalatçı KOBİ Niteliğindeki İşletmelerin Sanayi Alt Sektörlerine Dağılımı ve İstihdam (2010 Yılı).....	131
Tablo 48. İmalat Sanayide KOBİ’lerde ve Büyük İşletmelerde, İşletme Büyüklüğüne Göre Katma Değer Göstergeleri (2010)	132
Tablo 49. İmalatçı KOBİ’lerde Yaratılan Katma Değerin Sektörel Dağılımı (2010)	133
Tablo 50. Modelde Kullanılan Değişkenler	142
Tablo 51. Panel Veri Tablosunun Hazırlanması.....	147
Tablo 52. Birim Kök Analizi*	164
Tablo 53. Panel Eşbütünleşme (Pedroni) Testi a.....	165
Tablo 54. PMG ve Hausman Test Sonuçları.....	167
Tablo 55. Sektörlere ait Uzun Dönem Katsayıları	167

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 1. İmalat Sanayi Katma Değer/GSMH 1968-2006 (1998 Sabit Fiyatlarıyla) (milyon lira)	98
Grafik 2. İmalat Sanayi Katma Değer/GSMH 1998-2011 (milyon lira)	98
Grafik 3. İmalat Sanayi Katma Değer Gelişimi (1998-2011)(milyon lira).....	99
Grafik 4. Toplam Sanayi ve İmalat Sanayi Üretim Endeksi (1986-2013).....	107

KISALTMALAR DİZİNİ

ANZSIC	: Avusturalya ve Yeni Zellanda Standart Sanayi Sınıflaması
AB	: Avrupa Birliği
AR-GE	: Araştırma –Geliştirme
BR	: Breuting Testi
BSTB	: Bilim sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
CPA	: Merkezi Ürün Sınıflaması
CPC	: Faaliyetlere göre ürünlerin istatistiki sınıflaması
ER	: Döviz KURU
FCI	: Sabit Sermaye Yatırımı
G8	: Gelişmiş sekiz ülke
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HS	: Harmonize Sistem
IPS	: IM-Peseran-Shin
ISIC	: Birleşmiş Milletler Tarafından Düzenlenen Ekonomik Faaliyetler Sınıflaması
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LLC	: Levin-Lin-Chu
LSDV	: Tek Faktörlü Sabit Etkiler Modeli
MDEP	: İthalat Bağımlılık Oranı
MG	: Ortalama Grup Tahmincisi
MMO	: Makine Mühendisleri Odası
NACE	: Avrupa Birliği Dahilindeki Ekonomik Faaliyetlerin Genel sanayi Sınıflaması
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OLS	: En Küçük Kareler Yöntemi
PMG	: Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi
PP	: Philips-Peron
PRODCOM	: AB üretim istatistikleri sistemi
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TKB	: Türkiye Kalkınma Bankası

TL	: Türk Lirası
TMMOB	: Türkiye Makine Mühendisleri Odalar Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği
USSS	: Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli
W	: Ücretler

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi gelişme sürecinde olan bir ekonomidir. Gelişme sürecinde olan ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden birisi kaynaklarını tam ve etkin kullanarak üretim kapasitesini ve milli gelir düzeyini arttırmak, ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlamaktır. Kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde sektörel gelişim önem taşımaktadır. Bir ülkenin kalkınmasında ve uluslararası rekabet gücü kazanmasında sanayi politikalarının dolayısıyla sanayi sektörünün önemi büyüktür. Ülkeler açısından sanayi sektörü, bu sektör içerisinde en yüksek paya sahip olan imalat sanayi sektörü refah seviyesinin ve kalkınmanın önemli belirleyicilerinden olmaktadır.

İthalat ise; dış ticaret üzerindeki kısıtlamaların kaldırılarak ülke ekonomilerinin dış rekabete açıldığı bir ortamda gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hızlarını arttırmak ve gelişmiş ülkelerin ise istikrarlı kalkınmalarını devam ettirebilmek amacıyla kullandıkları önemli bir araç olmaktadır. Dolayısıyla imalat sanayi sektörünün ne kadarının ithalata bağlı olduğunu bilmek, ülkenin dış ticareti ve kalkınması açısından önem arz etmektedir.

Türkiye ekonomisinin kalkınmasında ekonomide gerçekleşen önemli değişimler rol oynamıştır. Türkiye’de en önemli yapısal değişimlerden biri 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları sonucunda alınmıştır. Bu kararların önceliği ödemeler bilançosu açıklarını kapatarak, ekonominin dış kaynak ihtiyacını karşılamak ve dış borçların ödenmesini sağlamak olmuştur. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için, sanayileşme stratejisinin değiştirilmesi ve ekonominin dışa açılması öngörülmüş, dış ticaret uygulamalarında ihracata yönelik sanayileşme stratejisi izlenmeye başlanmıştır. Kısa sürede, döviz kuru, faiz haddi dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında esaslı değişiklikler yapılarak, sermaye piyasası yasası yenilenmiş, IMKB faaliyete geçirilmiş, bankalararası para piyasası (interbank) oluşturulmuştur (1986). 1987 yılında ise TCMB açık piyasa işlemlerine başlamıştır. TL’nin

konvertibilitesini sağlamak, sermaye piyasasının oluşması ve serbestleşmesi hedefine ulaşmak amacıyla 1989 yılında ise TL konvertibilitesi sağlanarak, sermaye hareketleri serbest hale getirilmiştir.

Türkiye’de 1989 sonrası dönemde ise kamu gelir-gider dengesi bozularak, iç ve dış borçlanmaya gidilmiş, ödemeler bilançosu açıkları ve cari açık hızla artmıştır. Aynı zamanda 1980-1987 döneminde gerçekleşen İran- Irak savaşı ve 1990 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı ekonomik dengelerin daha fazla bozulmasına sebep olmuştur. TL’nin yabancı paralar karşısında konvertibilitesi sonucu yüksek faiz cazibesıyla ülkeye giren kısa vadeli sermaye; döviz piyasasını ve makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilemiştir. 1988-1993 döneminde kısa vadeli sermaye girişleri, artan kamu açıkları ve buna bağlı olarak oluşan artan fon talebi dolayısıyla yıllık enflasyon ortalama %60 olarak gerçekleşmiştir. Mali piyasada istikrarı sağlamak amacıyla ise 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı uygulamaya konulmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak dış ekonomik ilişkiler hızla artış göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi, ülke dışında gerçekleşen ekonomik sorunlardan daha fazla etkilenmiştir. 1997 yılında gerçekleşen Güneydoğu Asya Krizi, 1998 yılında gerçekleşen Rusya krizi ardından artan spekülasyon hareketleri ve yurtdışına sermaye çıkışı, kısa vadeli sermaye akımını etkileyerek Türkiye’yi yeni bir stagfasyona sürüklemiştir. 2000-2001 döneminde yeni bir kriz ortamı yaşanmıştır. Küreselleşme sürecinde oluşan bu ekonomik sorunları gidermek amacıyla 2000-2002 “Enflasyonla Mücadele Programı” adı verilen bir istikrar ve ekonomik dönüşüm programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programın temel hedefleri, enflasyonu kontrol altına almak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak, ödemeler bilançosunu dengelemek, maliye politikası ve kamu kesimini dengelemek olmuştur. Fakat program hedeflerine tam olarak ulaşamamıştır. Şubat 2001 döneminde gerçekleşen ekonomik kriz dolayısıyla 14 Nisan 2001 Tarihinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı altında oldukça kapsamlı yeniden yapılanma ve reform programı hazırlanmıştır. Bu programın temel hedefi ise, ekonominin istikrara ve rekabet gücüne kavuşması ve sürdürülebilir bir büyüme dinamiğinin sağlanması olmuştur. 2002-2008 döneminde ise dünya konjonktüründe ve dış kaynak kullanımında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren ise dış kaynaklı küresel finansal kriz yaşanmıştır. Bu krizin en önemli nedeni, ABD’de faizlerin çok

düşük olduğu dönemde bir kısım bankaların kuralsız ve etkin denetim yapılmayan bir ortamda aşırı kazanç hırsı ile düşük gelirlilere konut kredisi açmaları olmuştur. Hızla büyüyen değişen faizli konut kredilerinde geri dönüş oranı azaldıkça faiz oranı yükselmiş ve ekonomik kriz meydana gelmiştir. Bu kriz Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Dış talep daralması sonucunda, dış ticarete daralma ve ekonomide daralma gerçekleşmiştir. Bu durum iç talep daralmasına sebep olarak, işsizlik artmış, üretim düşmüştür. 2009 yılında ise piyasada talep daralması yaşanmış bu durum, reel kesimde stok birikimine ve istihdam kaybına neden olmuştur. 2009 dönemi sonrası ise Türkiye’de dış ticarete yönelik sektörlerde rekabet gücü gelişerek, üretim kapasitesi genişlemiştir.

Türkiye ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğinin sınanması ekonomik gelişim açısından önem arz etmektedir. Bu amaç çerçevesinde tez üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünü izleyen birinci bölümde, sanayileşme, sanayileşme stratejileri, dış ticaret, sanayi istatistiklerinin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler ve sanayi sektörü içerisinde imalat sanayinin kapsamı ve önemi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye ekonomisinde 1980 öncesi dönem imalat sanayi ve ithalatın gelişimi genel olarak ifade edildikten sonra, 1980 sonrası dönem imalat sanayi ve ithalatın gelişimi ele alınmıştır. Aynı zamanda imalat sanayinin GSMH’deki payı, imalat sanayide istihdam, ücretler, dış ticaret, katma değer, üretim endeksi, kapasite kullanım oranı, teknoloji, sabit sermaye yatırımları ve imalat sanayide ölçek ekonomilerinden yararlanma ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu açıklamalar çalışmanın ampirik kısmında ekonometrik modellerde yer verilen değişkenlerin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü olan uygulama bölümünde ise; imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğinin sınanması amacıyla; uzun dönem, kısa dönem ve birim etkileri açısından TÜİK verileri referans alınarak hazırlanan dinamik panel veri (panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, uzun dönem parametrelerinde; döviz kuru,

sabit sermaye yatırımı, GSYH’da meydana gelen artışlar imalat sanayinin ithalat bağımlılığını arttırırken, ücretlerde meydana gelen artışların imalat sanayi ithalat bağımlılığını azaltmakta olduğu saptanmıştır. Kısa dönem parametrelerinde ise; döviz kurunda ve GSYH’da meydana gelen artışların imalat sanayi ithalat bağımlılığını azalttığı saptanmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise, Türkiye’de imalat sanayinin ithalata ne kadar bağımlı olduğu ve imalat sanayinin dış ticaret uygulamaları açısından eksiklikleri belirtilip, araştırma özetlenerek, imalat sanayinin ithalata bağımlılığının Türkiye ekonomisi açısından önemine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ, DIŞ TİCARET VE İMALAT SANAYİNİN İKTİSADİ FAALİYET AÇISINDAN ÖNEMİ

1. SANAYİLEŞME TANIM VE KAPSAMI

Ekonomik kalkınma genel olarak, kişi başına düşen milli gelirin artması, üretim faktörlerinin miktarlarının ve etkinliklerinin artması, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içerisindeki payının artması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin azalması ve istihdam düzeyinin yükselmesi gibi yapısal değişikliklerin gerçekleşmesidir (Kılıç, 2001:1). Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde sanayi faaliyetleri önem arz etmektedir. Sanayi faaliyet; geniş bir ölçek üzerinde hammaddelerin ve ara girdilerin daha yararlı ürünlere dönüştürülmesi faaliyetidir. Sanayi sektörü sanayi faaliyetleri içerisine alan ekonomik kalkınma açısından önemli bir sektördür (Şahin, 2009: 345).

Sanayileşme, her ülkenin ekonomik kalkınması açısından gerçekleştirmeyi arzuladığı bir durumdur. Dolayısıyla ülkeler için önem taşımaktadır. Sanayileşme; devamlı bir şekilde sürdürülen uygulamalı bilimsel araştırmalara ve enerji kaynaklarına oturtulmuş bir teknolojinin neden olduğu ekonomik değişme olarak tanımlanmaktadır (Bendix, 1995: 99). Sanayileşme kavramı dar anlamda; mal üretiminde makine kullanma veya milli gelir içerisinde sanayi kesiminin payının belirli bir orana erişmesi, geniş anlamda ise; yeni üretim tekniklerinin üretime uygulanması, üretim kalitesinin yükseltilmesi, üretimin azalan maliyetlerle gerçekleştirilmesi ile ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal alanlarda uğradığı değişiklikler olarak ta tanımlanabilmektedir (İlkin, 1973: 427; Arısoy, 2005: 45). Sanayileşme kavramı aynı zamanda; ekonomide sanayi sektörünün hacminin görece olarak büyümesi ya da ikincil sektör olan sanayi sektörünün, birincil sektör olan tarım sektöründen nispi olarak geniş olması şeklinde de ifade edilebilmektedir.

Ekonominin ana kollarından olan sanayinin gelişmesiyle birlikte doğada bulunan hammaddeler değerlenmeye ve şekillenmeye başlamış, sanayi yatırımları ve faaliyetleri artmış, küreselleşme olgusu meydana gelmiştir (Doğan, 2013: 211).

2. SANAYİLEŞME VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Sanayileşme 18. Yüzyılın ortalarında İngiltere’de ortaya çıkmış önemli bir evredir. Sanayileşme politikaları ise her ülkenin kendi yapısına göre oluşturduğu politikalar. Sanayi devriminin Batı Avrupa’nın farklı ülkelerinde yayılmasıyla, dış ticaret politikaları ve bu politikalarla sanayileşme arasındaki ilişkiler önemli birer tartışma konusu olmuştur.

Bu tartışmada bir tarafta, serbest ticaret, diğer tarafta ise devletin dış rekabet karşısında ulusal ekonomiyi koruması gerektiğini savunan görüşler bulunmuştur. Serbest dış ticaret öğretisi, klasik iktisadın öncüsü Adam Smith tarafından “Ulusların Zenginliği” (1776) adlı kitapta yer almıştır. İngiliz iktisatçılar, David Ricardo (1772-1823), Thomas Malthus (1776-1812), John Stuart Mill (1808-1878) ve Alfred Marshall’ın katkılarıyla geliştirilmiştir. Dolayısıyla serbest dış ticaret öğretisi, İngiltere’de gelişmiştir. Serbest dış ticareti savunan İngiliz İktisatçıların oluşturduğu gelenek “Manchester Okulu” olarak anılmıştır. Serbest dış ticaret olgusunun İngiltere’de gelişmiş olmasında, İngiltere’nin sanayi devrimini gerçekleştiren ilk ülke olmasının rolü büyük olmaktadır (Ongun, 2009: 17-18).

Koruyucu dış ticaret öğretisi ise; Alman Tarihçi İktisat Okulu üyesi Friedrich List’in “Genç Endüstri Tezi”nde sistemli bir şekilde ifade edilmiştir. Genç endüstriler, bir ülke ekonomisinde ilk defa girişilecek endüstriyel etkinliklerle ilgili olmaktadır. Sanayileşmekte olan ülkelerde, yeni kurulacak endüstrilerin bir süre korunmasını esas almaktadır. List’e göre “yalnızca ulusun sanayi gücünü teşvik etmek ve korumak amacıyla” konulması gereken dışalım gümrüklerinin en belirgin özelliği, sürekli bir önlem karakteri taşıyor olmasıdır. Bu geçici durum List’in nihai amacının, tam ticaret serbestliği olduğunu ifade etmektedir (Kibritçioğlu, 1996: 60). List ulusları beş ana kalkınmışlık aşamasına koymaktadır;

❖ İlkel yabancılık aşaması

- ❖ Çobanlık aşaması
- ❖ Tarım aşaması
- ❖ Tarım-Sanayi Aşaması
- ❖ Tarım-Sanayi Ticaret aşaması (Kibritçioğlu, 1996: 54-55).

“Ulusların yabani durumdan çobanlığa, çobanlıktan tarım aşamasına geçişleri ile tarımdaki ilk ilerlemeleri, en iyisi, uygarlaşmış yani sanayi-ticaret uluslarıyla yapılacak serbest ticaret sayesinde gerçekleşir” (List, 1959: 39-40).

List beş ana kalkınmışlık derecesini dış ticaretin dört aşamasıyla ilişkilendirmektedir.

“ İlkinde, yurtiçi tarım yabancı sanayi mallarının dış alımı ve yerli tarım ürünlerinin dış satımı aracılığıyla kalkındırılır; ikincisinde, yabancı sanayi malları dış alımı yanı sıra, yerli sanayi malları (üretimi de) yükselir; üçüncüsünde, yerli sanayi malları yurtiçi pazarı büyük ölçüde besler; dördüncüsünde, büyük miktarlarda yerli sanayi malı ihraç, yabancı hammadde ve tarım ürünleri ithal edilir.” (List, 1959: 44).

Yukarıda ifade edildiği gibi sanayileşmenin gerçekleştirilmesi dış ticaret yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla sanayileşme sürecinde devletin rolü de önem taşımaktadır.

Devletin sanayileşme sürecinde başarılı bir rol oynaması belli koşullara bağlı olmaktadır. Bu koşullar şunlardır:

- ❖ Devlet, sanayileşme açısından olumlu rol oynayabilecek sosyal güçlere dayandığı ölçüde, etkinlik ve toplum üzerinde inandırıcılık kazanabilecektir.
- ❖ Devlet, sanayileşme sürecinde sorumluluğunu yerine getirebilecek siyasi ve idari kapasiteye sahip olmalıdır.
- ❖ Devlet organizasyonları, sanayileşmenin gerçekleşmesi için, sosyal ve ekonomik süreçlere belli biçimlerde müdahale etmektedir. Bu müdahale biçiminin seçimi ve uygulanması, devletin başarısını belirleyen bir etken olmaktadır (Ongun, 2009: 31).

Bir ülkenin sanayileşmesini tamamlaması amacıyla devlet çeşitli sanayileşme politikaları uygulayarak ülkelerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Devlet

zamanın gereksinimlerine göre bazı fonksiyonlarını azaltmakta, bazı fonksiyonlarını ortadan kaldırmakta ya da bazı yeni fonksiyonlar ortaya çıkarabilmektedir. Ekonomiye, kültüre ve diğer alanlara doğrudan ve yoğun müdahalelerde bulunan devletten ziyade kurumsal ve altyapı düzenlemelerini yapan devlete doğru bir gelişme söz konusu olmaktadır (Toprak vd., 2001: 9). Kalkınmanın sağlanabilmesi sanayileşme ile mümkün olabilmektedir.

Dolayısıyla bir ülkenin sanayileşme politikası aynı zamanda o ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin yapısını yansıtmaktadır (Eser, 1993: 145).

İthalat ve imalat sanayi arasındaki ilişki incelenirken iktisadi ekollerde dış ticaret kavramlarını açıklamak büyük önem taşımaktadır. Bu duruma göre; Merkantilistler; ithalata sınır getirilmesini ve ihracatın teşvik edilmesini savunmaktadırlar. Fizyokratlar; ticareti kısır sayarken, serbest dış ticareti ve hububat ithalinin serbest olmasının “Tabii Düzen”e aykırı olduğunu savunmaktadırlar. Klasikler; dış ticarete sadece bir tarafın (ihracat yapanın) karlı çıktığını savunan Merkantilistlerin aksine dış ticarete katılan her iki tarafında bu ticari ilişkide karlı çıkacağını savunmaktadırlar. Keynesyenler; ihracattaki artışın yurtiçi çıktı ve gelir düzeyini arttırırken, marjinal ithalat eğilimindeki artışın yurtiçi çıktı ve gelir düzeyini azaltacağı, Yeni teoremlerde ise; ülkeler arasında ithalatın neden yapılması gerektiği açıklanmaktadır.

2.1. MERKANTALİST YAKLAŞIMDA DIŞ TİCARET

Merkantalizm 15. 16. 17. ve 18. Yüzyıllarda Batı Avrupa’da hakim olmuş “ticaret kavramı”nı ilk araştıran iktisadi düşünce biçimidir (Appleyard ve Field, 1992: 20). Yaklaşık üç yüz yıllık dönemi oluşturan merkantalizmin ortak tanımına ilişkin “merkantil sistem” kavramı ilk kez Marquis de Mirabeau tarafından 1763 yılında kullanılmıştır (Judges, 1991: 51).

Merkantalizm iktisadi politika tedbirleri konusundaki fikri İsveçli iktisatçı Hecksher’in “Merkantilismus” (1931) adlı eserinde ifade edilmiştir (Neumark, 1943: 67). Bu eserde; ihracatın yerine ithalatın yapılmasına karşı yürütülen bir politikanın

yani korumanın, iktisat politikasının gelişmesinde merkantalizmin katkısı olduğu görüşü savunulmuştur. Altın ve gümüş madenlerine sahip olmayan bir ülkede ihracatın ithalattan fazla olması dolayısıyla para girişi yoluyla zenginleşme sağlanabilmektedir (Hecksher, 1936: 49-52). Bunun yanı sıra Hecksher'in ekonomi politika açısından dört görüşü bulunmaktadır. İlki, Merkantalizmin, devletin ekonomiye müdahalesini desteklemesi gerektiği görüşüdür. İkincisi, devletin ekonomideki gücünü arttırmak amacıyla politika uygulaması gerektiği görüşüdür. Üçüncüsü, devlet politikasının yerli üreticiyi korumak ve teşvik etmek üzerine kurulu olduğu görüşü iken; dördüncüsü ülkedeki değerli madenlerin miktarındaki artışın ülkenin zenginliğini arttıracacağı görüşüdür (Haley, 1936: 347-349). Dolayısıyla merkantalistlerin en önemli amacı büyük miktarda altın ve gümüş toplamak olmuştur. Fakat bu amacın gerçekleşmesi için hangi yollara başvuracağı önem taşımaktadır. Bu hususta Merkantalistler üç yola başvurmuşlardır. Birinci yol; ülkedeki madenlerin rasyonel bir şekilde, yani devlet tarafından işletilmesi, ikinci yol; kıymetli madenlere sahip olan ülkeleri ele geçirmek ya da zaptetmek, üçüncü yol; ticaret politikası tedbirleriyle ülkeye kıymetli maden getirtmeye çalışmaktır. Bu üçüncü tedbir "elverişli ticaret bilançosu" doktrinini oluşturmaktadır. Bu doktrine göre, elverişli bir ticaret bilançosu, ihracatı teşvik, ithalatı kısıtlandırmakla mümkün olmaktadır. İthalat yasakları ve gümrük resimleri konularak ithalat kısıtlandırılmakta, fakat hammadde ithalatı teşvik edilmektedir (Neumark, 1943: 71-72).

Merkantilistler ucuz hammadde ithalatını teşvik ederken, yerli sanayiye desteklemekte ve ithalatı hammadde ile sınırlı tutmaktadır. İthalatta korumacı politikalar izlerken, nihai mal ihracatını desteklemektedir (Blaug, 1983: 10). Merkantalizm ülkeye, zamana göre çeşitlilik göstermesine rağmen temelde, devlet gücüne, kıymetli maden stokuna ve nüfusa dayanmaktadır. Bu açıdan Ehrlich (1955), Merkantilist döneme ilişkin tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1. Merkantalist Dönem

DÜŞÜNCE TÜRÜ ve YAKLAŞIM DÖNEMİ	İLGİ ALANI	BAŞLICA TEMSİLCİLERİ
Külçeciler (1623 Öncesi)	Nakit Problemleri	Hales, Malynes
Merkantilistler (1623-1668)	Dış Ticaret	Bacon, Misseldon, Mun, Child, Barbon, Locke
Üretimciler (1668 Sonrası)	Yerli üretim	Culpeper, Petty, North, Carry, Davenant, Law, Steuart

Kaynak: Ehrlich (1955:383).

Bu tabloda da ifade edildiği gibi; Merkantalistler dış ticarete büyük önem vermektedir. Merkantalist politika temelinde ithalatın kısıtlanmasına, ihracatın ve diğer ticari tedbirlerin teşvik edilmesine dayanmaktadır. İhracatı kolaylaştırmak amacıyla ticaret yollarının ve sömürge ticaretinin kontrol altına alınması öngörülmüştür (Fontanel vd, 2008: 333).

15. yüzyılın ortasından itibaren Batı Avrupa ülkelerinde iktisadi yapıyı şekillendiren ve etkinliğini 18. yüzyılın ortalarına kadar sürdüren Merkantalizmin temel ilkeleri Philipp Wilhem von Hornick tarafından 1684 yılında dokuz noktada özetlenmiştir. Milli ekonominin temel ilkeleri olarak özetlenebilen bu ilkeler şunlardır (Ekelund, Hebert, 1986: 70) :

- ❖ Bir ülkenin tüm toprakları tarım, sanayi ve madencilik için kullanılmalıdır.
- ❖ Ülkenin hammaddeleri mamul maddeye dönüştürülmelidir.
- ❖ Ülkede çalışan nüfusun artırılması teşvik edilmelidir.
- ❖ Altın ve gümüşün ülke dışına çıkarılması yasaklanmalıdır.
- ❖ Yabancı mal ithalatı kısıtlanmalıdır. Alınması zorunlu olan yabancı mallar, altın ve gümüş karşılığı olmadan ülkenin ürettiği diğer mallar karşılığında alınmalıdır. İthalat ülkede yapılan imalat için girdi olarak kullanılan malları kapsamalıdır. Ülkenin ürettiği sınai mallarının ihracı altın ve gümüş elde etmek için yapılmalıdır.
- ❖ Ülkede üretilen malların ithalatına izin verilmemelidir

Tüm bu ilkeler doğrultusunda merkantalist düşüncede karın kaynağı ticarettir. Merkantalist ticarete hedef; alım ve satım arasındaki fiyat farklılıklarından kar elde edilmesidir. Kar elde edilmesinin birinci koşulu ise; iç fiyatların yüksek olması ve yabancıların mal taleplerinin esnek olmamasıdır. Ticaret dengesinin lehte olması ve ithalata bağımlılığın olmaması için lüks mal ithalatının sınırlı olması savunulmaktadır. İthal edilen malların ise hammadde ve ara malı olması, o malların işlenerek mamul mallar olarak yeniden ihracını olanaklı kılması ve ticaret dengesinin lehte olmasını sağlamaktır (Eren, 2011: 51).

Merkantalistlere göre; ticari kapitalizmin uygulandığı bu dönemde, altın ve gümüş zenginliğin (servetin) kaynağı olarak kabul edilmekteydi. Bir ülke değerli madenlere ne kadar çok sahip olursa o kadar zengin olduğu kabul edilirdi. Dolayısıyla bir ülke ya da ülke yöneticisi, ülkesinin değerli maden varlığını arttırmak için her türlü önlemi almalıdır. İthalat sınırlandırılmalı ve ticaret arttırılmalıdır. Bu amaç için gerekirse savaşılmalıdır. İhracat fazlasını sağlamak için ithalat kısıtlanmalıdır. İthalatın azalması ve ihracatın arttırılması, ülkenin kıymetli maden varlığını arttırarak, dış ticaret fazlasına sahip olan ülkenin zenginleşmesine sebep olacaktır. Bunun için Merkantilist dönemde hammadde ihracatı yasaklanmış, mamul madde ihracatı da özendirilmiştir (Aydemir ve Güneş, 2006: 144).

Ulus devletlerin gelişmesi ve ulusal ticaret olgusunun önem kazanması ile “Merkantalizm” akımı ortaya çıkmıştır. Merkantalizmin ortaya çıkmasında; düşünce alanında yaşanan reform hareketleri, materyalist düşüncenin kiliseye üstünlük sağlaması, rasyonalite, feodalizmin yerine ulus devlet anlayışının gerçekleşmesi, coğrafi keşifler, haçlı seferleri ve yeni ticaret yollarının önem kazanması, teknik gelişmeler gibi olgular önem taşımaktadır (Acar, 2012: 1).

Merkantalizmin uygulanması genel olarak benzerlik gösterse de bazı Avrupa ülkelerinde farklı biçimde gerçekleşmiştir. İngiltere merkantilizminin önemli savunucularından olan Thomas Mun (1571-1641) ülkenin zenginliğinin yani değerli madenlerinin artmasının tek yolunun dış ticaret olduğunu savunmuştur (Hinton, 1955: 285). Fransız merkantalisti Jean Baptiste Colbert’in aldığı ticari önlemler ihracatın teşvik edilmesi ve ithalatın kısıtlanması amacına yönelik olmuştur. Bu amaçla değerli madenlerin ve üretim araçlarının ihracatı engellenmiş, sanayi ve

ticaret faaliyetleri teşvik edilmiştir (Neumark, 1943: 85). Alman merkantalistlerine göre ise; devletin hazinesinin ve mallarının en verimli bir yöntemle nasıl korunacağı ve yöneteceğini belirleyen kurallar olarak adlandırılan “kameralizm” görüşü ortaya atılmıştır. Kameralizmin amacı nüfusu, ülkenin ekonomik gücünü ve servetini arttırmak olmuştur (Özgüven, 1984: 55).

2.2. FİZYOKRAT YAKLAŞIMDA DIŞ TİCARET

18. Yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdürülen Merkantalist politika zamanla eleştirilmeye başlanmıştır. Kökeni “Physiocrate” kelimesinden gelen, doğanın hükümdarlığı veya doğa yasası anlamına gelen, “Aydınlanma Çağı” olarak bilinen bu dönemde yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Neil, 1949: 532). Bu yaklaşım, girişimci çiftçiyi, büyük ölçekte üretim yapacak tarımsal üreticiyi ön plana çıkarmak isteyen Fransız reformcuların öğreticisi olmuştur (Isaak, 1991: 77).

Francois Quesnay (1694-1774), Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781) ve Pierre Samuel Dupont de Nemours (1799-1817) fizyokrasinin önemli düşünürlerindendir (Galbraith, 2004: 53-55). Francois Quesnay önderliğinde geliştirilen “Fizyokrasi Hareketi” Marquis Victor Riqueti de Mirabeau (1715-1789), Pierre Mervcier de La Riviere (1720-1793), Guillaume Francois Le Trosne (1728-1780), The Abbe nicholas Baudeau (1730-1792) tarafından da takip edilmiştir (Chorbit, 2002: 856). Bu düşünürlerin yanı sıra Hume, Cantillon ve Boisguilbert fizyokratların dış ticaret hakkında genel doktrinlerini şekillendiren düşünürlerdir. Hume doğal düzen ilkesinden hareketle dış ticaret serbestliğini ilk ortaya çıkaran düşünürlerdendir (Bloomfield, 1938: 717).

Merkantalistlerin serveti değerli maden miktarı ile tanımlamaları, bu değerli maden birikimini sağlayacak müdahaleci dış ticaret politikası önerme ve uygulamalarının nedeni olmuş iken, tarım kapitalistlerinin sözcüleri olarak adlandırılan Fizyokratlar, devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır (Altıntaş, vd, 2008: 121).

Hume tarafından 1752 yılında yayımlanan “Siyasi Söylemler” (Political Discourses) adlı eserde; fizyokratların dış ticaret hakkında fikirleri önem arz etmektedir. Fizyokratlar farklı ülkelerdeki doğal koşulların farklılığından hasatların farklılık göstermesinin, serbest dış ticaretin yapılması gerekliliğini ilahi bir gösterge olarak algılamaktadırlar. Bunun yanı sıra bir ulusun refahının tüm diğer ülkelerin refahına bağlı olduğunu ve bu durumun uluslararası ekonomik dayanışma gerektirdiğini savunmuşlardır (Bloomfield, 1938: 732).

Fizyokratların ekonomi politikaları genel olarak üç şeyi kapsamaktadır. Bu kapsam;

- ❖ Tarımsal sistemin işleyişi hakkında sosyo-ekonomik değişimi sağlamak,
- ❖ Bu yeni sistem altında kalkınmayı desteklemek,
- ❖ İstikrarlı büyümeyi engellere rağmen sağlamak olmuştur.

Tüm bu politikalar gerçekleştirilirken “Laissez Faire, Laissez Passer” girişim özgürlüğü ve serbest ticaret önemli rol oynamaktadır (Samuels, 1962: 158). Dolayısıyla Fizyokratlar ticareti kısır sayarken, serbest dış ticareti savunmaktadırlar. Devletin ekonomiye müdahalesi ne kadar az olursa, o kadar büyük başarı elde edilebileceğini savunmaktadırlar (Neumark, 1943: 153).

Fizyokratların serbest ticareti desteklemelerinin nedenlerinden biri tarımsal net ürünü arttırmak olmuştur. O dönemde Fransa’da tarım ürünlerinin ihracatının vergiye bağlı olması; tarım ürünlerine olan talebi azaltarak üreticiyi tatmin edecek fiyatın oluşmasını engellemiştir. Fransa’da hububat ihracının yasaklanıp, ithalinin serbest olması durumunu “Tabii Düzen”e aykırı saymışlardır. Dolayısıyla iç ve dış ticareti kısıtlayan engeller ortadan kaldırılmalı ve tarım ürünleri ihracatı serbest bırakılması gerektiği savunulmuştur (Hollander, 1987: 57).

Aynı durum ülke içi ticaretin gümrük vergisiyle engellenmesinde de geçerli olmuştur. İhracat sınırlamalarının tüketici lehine ve üretici aleyhine olduğunu savunarak; bunların kaldırılmasının ise durumu tersine çevirebileceğini savunmuşlardır. Fizyokratların “Bolluk ve Yüksek Fiyat Refah Göstergesidir” sloganı bu durumu ifade etmektedir (Kazgan, 2000: 59). Fizyokratların serbest ticaret taraftarı olmaları, ticaretin karlı ve verimli bir alan olmasından

kaynaklanmaktadır. Ahlaki ve siyasi nedenler, doğal düzen ve bireyin serbest olması yolundaki felsefi inançlarda büyük rol oynamaktadır. Serbest ticaret ve rekabet sayesinde, eşit değerler arasındaki mübadelenin artacağı, bu durumun doğal düzene, iktisadi hayatı daha çok yaklaştıracığı inancı mevcuttur (Yalçın, 1976: 160).

2.3. KLASİK-NEOKLASİK YAKLAŞIMDA DIŞ TİCARET

Merkantalizm ve Fizyokrat yaklaşım sonunda Klasik Yaklaşım ortaya çıkmıştır. Asıl adı Aristokles Platon (M.Ö. 427-347) olan Eflatun, batı metafizizinin kurucusu olması ve kendinden sonra gelen düşünürlerde derin izler bırakması dolayısıyla felsefe tarihinin en etkili düşünürlerinden biri olmaktadır. Eflatun, işbölümünü, herkesin farklı yaradılışlarda dogmasına ve ihtiyaçların çeşitli olmasına bağlamaktaydı. Birkaç işi birden yapmanın bunların her birinde yeterince uzmanlaşmayı engellediğini savunmaktaydı (Ökte, 2008: 49). Adam Smith, Eflatun'un işbölümü konusundaki görüşlerini 18. yüzyılda yeniden ele almış ve ünlü eseri "Ulusların Zenginliği" 'nin ilk bölümünü bu konuya ayırmıştır (Robbins, 1998: 14). Adam Smith'in temellerini attığı, Ricardo'nun formelleştirdiği ve Marx'ın da tarihsel bir nitelik kazandırdığı klasik ekonomi politik geleneği içinde bu iktisatçıların temel amacı; kapitalizmin geleceği hakkında öndeyilerde bulunmak olmuştur.

Klasik ekolün başlangıcı Adam Smith'in "*Ulusların Zenginliği*" adlı eserinin basıldığı 1776 yılı, sonu da John Stuart Mill'in öldüğü 1873 yılı kabul edilirse, öğretisi olarak bir yüzyıl boyunca egemenliğini sürdürdüğü görülmektedir. Klasik ekol, iktisadi liberalizmi Neoklasiklere devreden bir zincirin halkası olduğu kadar, bunu tümünden reddeden Marx'ı ve izleyicilerini besleyen başlıca kaynaktır (Kazgan, 1993: 61). Klasik ekolün başlıca temsilcileri, Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill'dir. Bu düşünürlerin yanı sıra Jean Babdiste Say, Thomas Robert Maltus ve Karl Marx klasik ekolün önemli temsilcilerindendir (Dudley, 1978: 44).

Modern ekonomik düşünceler tarihinde 1930 öncesine ait ekonomi teorisi iki temel döneme ayrılmaktadır. İlki Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi ekonomistlerin temsil ettiği dönem olarak adlandırılırken, İkincisi Alfred

Marshall ve A.C. Pigou gibi ekonomistlerin temsil ettiği Neoklasik dönem olarak adlandırılır. Klasik ve Neoklasik dönemler arasındaki ayırım mikroekonomi teorisi konusunda düşünce farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Keynes makroekonomi açısından fark görmediğinden bu ekonomistleri klasikler olarak kabul etmiştir (Yıldırım, vd, 2012: 118).

1776'dan 19. yy. ortalarına kadar iktisat dünyasına hâkim olmuş Klasik ekolün temel ilkeleri ise şunlardır:

- ❖ Serbest piyasa varsayımı, piyasada tam rekabet koşullarının geçerliliğinin bulunması,
- ❖ Ücretler, faiz ve fiyatların esnek olması,
- ❖ Her arzın kendi talebini oluşturacağı varsayımı,
- ❖ Tüm bu varsayımlar geçerli iken, fiyatlar genel seviyesinin istikrarlı ve ekonominin tam istihdam seviyesinde bulunmasıdır (Screpanti vd, 2005: 31).

Dolayısıyla klasik uluslararası iktisadi sistem üç durumu kapsamaktadır. Bunlar serbest ticaret, yıllık denk bütçe ve altın standardıdır. Tam rekabet ile serbest ticaret her ülkenin kaynaklarının etkin bir şekilde dağılımını sağlarken; serbest ticaret ve Say Kanununun iyi şekilde işlemesi devlet müdahalesini gerektirmemektedir (Kindleberger, 1970: 329).

Klasikler, uluslararası ticaret serbestleştiğinde, dış ticarete sadece bir tarafın (ihracat yapanın) karlı çıktığını savunan Merkantilistlerin aksine dış ticarete katılan her iki tarafında bu ticari ilişkiden karlı çıkacağını savunmuşlardır.

Adam Smith serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını “Mutlak Üstünlükler Teorisi” ile açıklamaktadır. Bu teoriye göre; iki ülkeli bir modelde, ülkelerden biri, diğerine göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalı; düşük maliyetle ürettikleri malları ihraç ederken iç maliyetleri yüksek malları ithal etmelidir. Ancak, buradaki maliyet kavramı, sadece homojen olarak varsayılan emek faktörünü içermektedir (Smith, 1776/1937: 479). David Ricardo, Smith'in teorisini geliştirmiş ve 1817'de “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi” ni ortaya atmıştır. Ricardo bu teori ile uluslararası ticarete bir ülkenin her iki malın üretiminde mutlak üstün olduğu

durumlarda da dış ticaretin iki ülke içinde karlı olduğunu ileri sürmüştür (Çelik, 2006: 45). John Stuart Mill “Uluslararası Değerler” teorisi ile ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin karşılıklı taleplerinin uluslararası ticareti oluşturduğunu ve bu karşılıklı taleplerin uluslararası fiyatları hangi düzeyde belirleyeceğini belirtmiştir (Zeytinoğlu, 1980: 104). John Stuart Mill’in Karşılıklı talep durumunun değişim oranını belirleyen etkisi Marshall ve Edgeworth tarafından teklif eğrileri (offer curves) yardımı ile izah edilmiştir. Jean Baptiste Say ise, “Mahreçler Kanunu” nu geliştirmiştir. Buna göre, mallar mallarla değiştirilir, her arz kendi talebini yaratır, tüm üretim tüketilir. Çünkü üretimin değeri, dağıtılan gelirin değerine eşittir. Yani satın alma gücüne eşit olmaktadır (Yılmaz ve Diğ, 2005: 80).

Adam Smith (1723-1790) “Ulusların Zenginliğinin Niteliği ve Nedenleri Hakkında Bir Araştırma (An Inquiry into The Nature and Causes of The Wealth of Nations)” adlı kitabını 1776 yılında yayınlamıştır. Smith’e göre kendine ait madenleri olmayan bir ülke, kendisine ait üzüm bağları olmayan bir ülkenin şarap ithal etmesi gibi, dış ülkelere altın ve gümüş ithal etmek zorundadır. Fakat ülkenin birinin üretimine daha fazla yoğunlaşması gerekmektedir. Bu durumda şarap almak zorunda olan bir ülke daima ihtiyacı olan şarabı alırken, altın ve gümüş almak zorunda olan bir ülkede hiçbir zaman bu metallerin kıtlığını yaşamamaktadır (Smith, 2007: 9). Smith ’in mutlak üstünlükler teorisine göre; her ülkenin “mutlak üstünlüğü” olan mallarda uzmanlaşması ile ülkeler arası mal mübadelesi, her ülkenin çıkarına uymaktadır. Buna göre bir ülke karşı ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihrac ederek pahalıya ürettiklerini ithal etmelidir. Sonuç olarak her ülke en iyi ürettiği malda mutlak üstünlüğe sahip olmaktadır. Mutlak üstünlükler teorisi genellikle iki mallı ve iki ülkeli modelde ele alınarak incelenmektedir. Tablo 2’de bu teori bir örnek yardımıyla açıklanmaktadır.

Tablo 2. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Bir Birim Üretim İçin Gereken Emek Gün Miktarı	A ÜLKESİ	B ÜLKESİ
Mal I	3	6
Mal II	8	4

Yukarıda Tablo 2’de A ve B ülkeleriyle I ve II malları ele alınarak mutlak üstünlüklere bir örnek verilmiştir.

Örneğe göre, A ülkesi I malını daha ucuza üretirken, B ülkesi ise II malını daha ucuza üretmektedir. O halde, A ülkesi I malında, B ülkesi II malında uzmanlaşarak ve A ülkesi, B ülkesine I malı ihraç edip, II malını ithal etmelidir. A ülkesi I malı üretiminde mutlak üstünlüğe sahipken, tek bir birim üretmek için sadece 3 gün emek gerekirken, B ülkesinde bir birim mal I üretmek için 6 emek gün gerekmektedir. B ülkesi ise Mal II üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmaktadır. Her iki ülke birbirleri ile ticarete başlarsa, her ülke mutlak avantaja sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşarak uluslararası ticaret yoluyla diğer malı elde edebilmektedir. Bu durumda kaynaklar daha verimli kullanılmış olmaktadır. Ticaret sayesinde her ülke en az ürettiği maldan daha fazla tüketme imkânına sahip olabilecektir. Örneğimizde A ülkesi tamamen Mal I üretiminde, B ülkesi ise tamamen Mal II üretiminde uzmanlaşmalıdır (Schumacher, 2012: 65). Bu durumda A ülkesi I malını ihraç edip, II malını ithal ederken; B ülkesi II malını ihraç edip I malını ithal etmelidir.

Mutlak üstünlükler teorisi sadece dünya ticaretinin küçük bir parçasını açıklayabilmektedir. Bu nedenle mutlak üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisi birbiriyle tamamlayıcı olarak görülmektedir (Salvator, 2011: 37).

Ricardo 1817 yılında yayınladığı “On The Principles of the Political Economy and Taxation” (Politik İktisat ve Vergilendirmenin İlkeleri) başlıklı eserinde dış ticaretin nedenleri ve dış ticaretten elde edilen kazançları açıklamaktadır. Ricardo eserinde şunu ifade etmiştir. Toprak hava kadar bol olsaydı “bedava bir eşya” olurdu. Dolayısıyla ilk çiftçiler en iyi toprağı elde etmişlerdir. Fakat en iyi toprak tükenir tükenmez, insanlar o kadar verimli olmayan toprakları da mülkiyetine geçirmiştir. Bu durumda en iyi topraklar değer kazanırken, daha az verimli topraklarında değeri gitgide artmıştır (Soule ve Antell, 1996: 54). Ricardo’nun bu rant etkisi sonucunda; toprak sahiplerinin toplum değıştikçe diğer faktör sahiplerinin aleyhine gelir elde ettiği önerisi bulunmaktadır. Bu aleyhte gelir artışının önlenmesi için dış ticaret serbest bırakılmalıdır (Kazgan, 1974: 86). Dolayısıyla Ricardo, dış ticaret teorisini karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde açıklamaktadır.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ise, emek değer teorisine dayanarak kurulmaktadır. Ona göre, malların işgücü ve mallar tarafından üretildiği ve değişimin mevcut olduğu bir sistemde, malların birbirleriyle değişim oranlarının ve bu oranları belirleyen unsurların saptanması önem taşımaktadır. Malların işgücü ile değişim oranları bir ücret sorunu olduğu için, değer teorisi, hem bölüşüm sorununu hem değişim değerleri sorununu çözmeyi amaçlamıştır.

Gelir, bölüşüm, harcama ve birikim sorunlarının incelenbilmesinin ön koşulu değişim değerlerinin belirlenmesidir. Bu makro değişkenler, farklı mal bileşimleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ise; bu değişkenlerin belli bir ortak temele indirgenmesini gerektirir. Bu indirgeme bütün değişkenlerin aynı ölçü birimi ile ifade edilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu ölçü birimi bir mal veya işgücü olabilmektedir. İki maldan oluşan bir değişken (X_1 ve X_2), bu iki malın değişim oranı biliniyorsa bu mallardan herhangi biri cinsinden ifade edebilir. Örneğin bu bileşik mal içinde üç birim X_1 ve dört birim X_2 mevcut ise ve bu iki malın değişim oranı $P_1/P_2 = 2$ ise, bu bileşik malın X_1 cinsinden ifadesi $3X_1 + (1/2) 4 X_2 = 5X_1$; X_2 cinsinden ifadesi ise $6X_1 + 4X_2 = 10 X_2$ olmaktadır. Bu iki malın değişim oranı miktarlar oranı olarak ifade edilmektedir. Örnekte bir birim X_1 malı, iki birim X_2 malı ile değişmektedir. Bu oran, X_1 malının X_2 malı cinsinden ifadesinin ölçüsüdür. Fakat durum iki malın hangi nedenden dolayı bu oranda değiştiğini ifade etmez. Bir malın diğer bir malla değişim oranını, bu mallarda ortak olan fakat kendisi bir değer şeklinde ifade edilmemiş bulunan, bir bağımsız değişken belirler. Klasik ekonomi bu değişkeni emek-değer teorisi çerçevesinde tanımlamaktadır. Bir malın değeri, o malın üretimi için gerekli toplam işgücü miktarına (ya da zamanına) eşittir. Mallar arasındaki değişim oranlarını, malların içerdikleri toplam işgücü miktarlarının (ya da zamanlarının) birbirine oranı belirlemektedir (Akyüz, 2009: 6).

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, bir ülke diğerine göre hangi malların üretiminde daha yüksek oranda üstünse o mallarda uzmanlaşmalıdır. Bu teori bazı varsayımlara dayanılarak ifade edilmiştir. Bu varsayımlar ise şunlardır:

- ❖ A (Portekiz), B (İngiltere) olmak üzere iki ülke ve X (Şarap), Y (Kumaş) olmak üzere iki mal bulunmaktadır.

- ❖ Tek üretim faktörü emektir. Bu durum, bir malın fiyatının yani değerinin üretimde kullanılan emek miktarına bağlı olduğu yani “emek değer teorisini” kapsamaktadır.
- ❖ Her ülkede tam istihdam ve sabit emek donanımı bulunmaktadır.
- ❖ Emek girdisinin sektörler arasındaki hareketliliği tamdır. Emek girdisi homojendir. Dolayısıyla ücret haddi alternatif üretim alanlarında aynıdır.
- ❖ Emegin ülkeler arasındaki akışkanlığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla ticaret öncesi ücret haddi ülkeler arasında farklı olabilmektedir.
- ❖ Ülkelerin her birinde mal ve faktör piyasalarında tam rekabet bulunmaktadır. Piyasalarda karar birimleri fiyat kabul edici durumundadır. Endüstriye giriş çıkış serbest ve üretimde dışsallık bulunmamaktadır.
- ❖ Bir birim mal üretmek için gerekli olan emek miktarı ve emeğin verimliliği (Teknoloji düzeyi), her mal ve her ülkede sabit olmaktadır.
- ❖ İki ülke arasında serbest ticaret bulunurken, ulaşım masrafları bulunmaktadır.

Bu teori Tablo 3.’de aşağıdaki gibi açıklanabilmektedir.

Tablo 3. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

BİR BİRİM ÜRETİM İÇİN GEREKEN EMEK MİKTARI			
	Şarap	Kumaş	
Portekiz	$a_w = 1$	$a_c = 1,5$	
İngiltere	$a_w^* = 4$	$a_c^* = 2$	
Maliyet Oranları	$a_w / a_w^* = 1/4 = 0,25$		$< a_c / a_c^* = 2 / 1,5 = 0,75$
	$a_c^* / a_c = 1,5 / 2 = 1,3$		$< a_w^* / a_w = 4/1 = 4$

Tablo 3.’de Portekiz/ İngiltere gibi iki ülke ve şarap/kumaş olmak üzere iki mal yer almaktadır. Bir (1) litre şarap üretmek için gerekli olan emek miktarı Portekiz’de $a_w = 1$ saat iken, İngiltere’de ise $a_w^* = 4$ saattir. Bu durumda 1 litre şarap

Portekizde daha az emek saatte üretilirken, Portekiz İngiltere karşında şarap üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmaktadır ($a_w < a_w^*$). Bu durumda her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olan Portekiz karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu şarap ihracatı karşılığında İngiltere'den kumaş ithal ederken, İngiltere ise kumaş ihracatı karşılığında Portekiz'den şarap ithal eder. Piyasa mekanizmasının işleyişi sonucunda, iki ülke de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşır (Ünsal, 2005: 27-28)

Ricardo'nun dış ticaret ilişkilerine açıklık getiren bu katkısı, malların değişiminde, fiyatın ortaklar arasında hangi sınırlar içinde saptanacağını ifade etmekte, fakat fiyatın hangi noktada oluşacağını ifade etmemektedir.

John Stuart Mill (1806-1873) ise, maliyet unsurlarıyla sınırlanan bu değişim oranlarının, ülkeler arası piyasada oluşacak talep durumunu da dikkate alarak, nihai fiyatın kesin bir noktada oluşacağını açıklamıştır (Yalçın, 1976: 268). Dış ticarete talep koşullarına ilk kez yer veren düşünür John Stuart Mill'dir. Uluslararası talebin şiddetine göre ihtisaslaşma- mübadele hadleri teorisini ileri sürmüştür. Ricardo modelinin iki sınır arasında (iki ülke arasında mübadele olmadığı zaman her ülke için cari olacak şarap/kumaş maliyet oranı) belirsiz bıraktığı mübadele oranının belirlenmesini ifade etmektedir. Arz ve talep şartlarının, her iki ülke için mal mübadelesinde “mübadele haddi” nin denge değerinin nasıl belirlendiğini göstermektedir.

İki ülkeli bir modelde, bir ülkenin kendi malından vereceği bir birim için, diğer ülkenin malından talep edeceği miktar “karşılıklı talep kanunu (reciprocal demand law)” olarak ifade edilmektedir. Bu teori İngiliz iktisatçı Alfred Marshall (1842-1924) tarafından geliştirilmiş ve teklif eğrileri (offer curves) adı verilen grafiklerle açıklanmıştır. Ülkenin belli miktar ya da hacimdeki ithal malı karşılığında önerdiği ihraç malı tutarına teklif (offer) adı verilmektedir. Buna göre teklif; İhraç miktarı, ithal miktarı ve uluslararası fiyat oranı olmak üzere üç şeyi ifade etmektedir. Temelde teklif eğrileri, teklif edilen ihraç malları birer birim arttırıldığında, talep edilen ithal malı miktarındaki değişimi ifade eden bir eğri olarak tanımlanmaktadır (Salvatore, 1998: 93). İhraç edilecek malların artması ve teknolojik gelişme ile ihraç malı üretim maliyetlerinin düşmesi, ihraç mallarında verimliliği artırarak, ülkenin

karşılıklı talep ile belirlenen ithal mallarının ucuza alınmasını sağlayarak dış ticaret kazancının artmasını sağlayacaktır (Mill, 1909: 593- 601).

Jean Baptiste Say (1767-1832)' in "Say Kanunu" ve "Mahreçler (Pazarlar) Kanunu" klasik teorinin temellerindedir. Say tasarrufun, tüketimi azaltmamakta aksine her tasarrufun sonunda yeniden harcama akımına döneceğini açıklamaktadır. Tasarrufun yeniden harcama akımına döneceğini ve paranın sadece değişim aracı olduğunu ileri sürmüştür. Say'a göre "Her arz, kendi talebini yaratır" (Kazgan, 1999: 300). Mahreçler kanununa göre ise üretim aynı zamanda tüketimdir. Üretimi gerçekleştirirken hammadde ve emek ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise talep yaratmaktadır. Bu nedenle üretim ve tüketim arasında yalnızca geçici bir dengesizlik olmaktadır (Kumbaracıbaşı, 1976: 66). Bu durumda malların mübadelesi, mallarla oluyorsa; ithalat ihracatla mübadele ediliyor demektir.

İktisat tarihinde 1870'li yıllara kadar klasik iktisat teorisi hakim olmaktadır. Fakat 1870'lerden 1920'ye kadar geçen dönemde Neoklasik okul yeni teoriler ortaya koymuştur. Neo-klasik iktisatçılar serbest dış ticareti savunmuşlardır. Klasik iktisatçıların öne sürdüğü serbest dış ticaretin mübadeleye katılan her ülke için refahı arttırdığını ve dış ticarete sürekli oluşan açıkları önleyecek kendiliğinden denge mekanizmasının varlığını kabul etmişlerdir. Neo-klasik serbest dış ticaret teorisinin klasik teoriye getirdiği en büyük değişiklik, emek-değer teorisi yerine yeni değer kanunlarını ortaya koyması olmuştur (Kazgan, 1999: 159). Marshall (1842-1924), 1890 yılında yayınladığı "*İktisatın İlkeleri (Principles of Economics)*" adlı kitabı ile neo-klasik iktisatın öncülerindedir (Savaş, 2000: 582). Marshall, emek ve sermaye maliyetini kapsayan "reel maliyet teorisi" ile kendi değer anlayışını dış ticaret teorisine genelleştirmiştir. İki ülkenin dış ticaret mübadele hadlerinin, birbirlerinin mallarına karşı talebinin şiddetine göre belirlendiğini ifade etmiştir. "Tüketici artığı" kavramını dış ticaretten kazancı açıklamak amacıyla kullanmıştır. Klasik dış ticaret teorisinde "iki mal"a dayanan araştırmaya karşılık, Marshall "temsili mal balyası" nı kullanarak araştırma yapmaktadır. Marshall'ın kullandığı "mal balyası", belirli emek ve sermaye miktarını kapsarken, mal birleşimi değişebilmektedir. Marshall'ın dış ticaret teorisine göre şu varsayımlar geçerlidir;

- ❖ İki ülke yalnızca birbiriyle ticaret yapmaktadır.

- ❖ Borç verme ve yabancı yatırım gerçekleşmemektedir.
- ❖ Ulaştırma maliyeti bulunmamaktadır.
- ❖ Her iki ülkede ihracatçılar aynı zamanda ithalatçıdırlar. A ülkesindeki ihracatçı, B ülkesine en yüksek karı sağlayacak malları ihraç ederken; B ülkesinden, A ülkesine en yüksek karla satabileceği malları ithal etmektedir.
- ❖ Her ülkenin talebi, diğerinde arzı teşvik eder fakat talebi kendi arzı ile gerçekleştirebilmektedir.

Bu varsayımlar; iki ülke arasında dış dengenin kurulmasına iç üretimin etkisini, iki ülkenin “karşılıklı” talebine göre mübadele hadlerinin belirlendiğini açıklamaktadır. Her ülkenin karşılıklı talep fonksiyonu, diğer ülkeden satın almak istediği değişik mal balya miktarı için kendi mal balyalarından ne kadarını vermeye razı olduğunu göstermektedir. B ülkesi, A ülkesine kendi mal balyalarından verip, A ülkesinden mal balyalarının daha fazlasını alarak, A ülkesinin mal balyalarının marjinal faydasını azaltmaktadır. Burada azalan marjinal fayda ilkesi geçerli olmaktadır. A ülkesinin belirli B ülkesi balyası karşılığı vermeye hazır olduğu balya sayısı ile B ülkesinin belirli A balyası karşılığı vermeye razı olduğu balya sayısının eşitlendiği noktada dış denge kurulurken, iç denge ise her ülke için kendi karşılıklı talep fonksiyonunu içermektedir. Burada A ve B ülkesi arasındaki ticari ilişkide dış ticaret haddi talebin şiddetine göre değişmektedir. A ülkesinde B ülkesinin balyası için talep artarsa, A ülkesi aynı miktar B ülkesinin balyasından vermeye razı anlamına gelmektedir. Mübadele haddi B ülkesi lehine, A ülkesi aleyhine dönmektedir. B ülkesinde A ülkesi balyası için talep artınca, mübadele haddi B ülkesi aleyhine ve A ülkesi lehine dönmektedir. Bu durumda A ülkesi, B ülkesinden belirli sayıda balya almak için vermeye razı olduğu balya sayısından daha az miktarda aldığı anda, A ülkesi tüketici rantını sağlamış olmaktadır.

Bu açıklamalara göre; “bırakınız yapsınlar (laissez-faire)” tezi için önemli savlar bulunmaktadır. Bunlar;

- ❖ Ekonominin iç dengesi, serbest dış ticaret düzeninde dış denge ile bağdaşmaktadır.

- ❖ Bir ülke halkının tercihlerindeki değişme ve/veya satın alma gücünün yükselmesi dolayısıyla dış ticaret haddi ülkenin aleyhine dönüşmesine neden olmaktadır.
- ❖ Say kanunu “Her arz, kendi talebini yaratır”, iç denge ve dış denge için geçerli olmaktadır.
- ❖ Dış ticarete tam rekabet koşullarının varlığı dolayısıyla hiçbir ülke diğer ülkeden daha güçlü olmamaktadır. Her ülke, tüketici rantını elde edebilmekte ve dolayısıyla dış ticaretten kazanç sağlamaktadır. Bu durumda klasik teorinin serbest dış ticarete dengenin kendiliğinden oluşacağı savı Marshall tarafından da tekrarlanmaktadır (Kazgan, 1999: 159-160).

Neo klasik modelde ülkelerin dış ticaretten kazanç elde edebilmeleri için iki önemli neden bulunmaktadır. Bunlar ülkelerin arz koşullarının farklı olması ve talep koşullarının farklı olmasıdır (Ünsal, 2005: 155).

Heckscher- Ohlin emek değer teorisine dayanan karşılaştırmalı üstünlükler teorisini reddetmektedir. Bertil Gotthard Ohlin (1899-1979), tam rekabet, ölçüğe göre sabit getiri, teknolojinin her yerde aynı olması ve bir malın sadece tek üretim teknolojisi olduğu varsayımıyla dış ticaret teorisini analiz etmiştir. Ohlin’e göre dış ticaret teorisi şöyle özetlenebilmektedir;

Talep farklılıkları çeşitli ülkelerde eşit üretim koşulları altında farklı fiyat seviyeleri yaratabilmektedir. Ayrıca her ekonominin sahip olduğu üretim faktörü miktarlarında ve kalitesindeki farklılıklar talebin özel durumu dolayısıyla önemlerini kaybedebilmektedirler. Bu durumda ülkelerarası ticaret yapmaya gerek kalmayabilir. Her ülke üretim faktörlerinin kendisinde en bol olanıyla ürettiği malları ihraç etmektedir. Bu teori ile karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin açıklamadığı “hangi mallar dış ticarete konu olacaktır?” sorusuna çözüm getirilmiş olmaktadır.

Bu görüş uluslararası ticareti, ekonomi içindeki bölgelerarası ticaretin özel bir türü olarak kabul etmektedir. Uluslararası ticaretin yarattığı mal mübadelesi, kısmen de olsa üretim faktörlerinin fiyatlarını eşitleyecektir. Böylece faktörlerin uluslararası da hareketliliği sağlanmış olacaktır. Her ekonomide mevcut kaynakların, yani üretim faktörlerinin en bol ve en kaliteli olanlarının kullanılmasıyla

üretileen mallar ihraç edilecek, kıt ya da kalitesi düşük üretim faktörleri ile üretilemesi gereken mallar ise ithal edilecektir (Kumbaracıbaşı, 1976: 180).

Ohlin tarafından geliştirilen “*Ticaret Yoluyla Girdi Fiyatlarının Eşitleenmesi Eğilimi*” teorisi, Paul Anthony Samuelson (1915-2009) tarafından tekrar incelenerek, tam eşitliğin belirli varsayımlar altında gerçekleşeceği iddia edilmiştir. Samuelson (1949)’a göre; tam rekabet şartları altında, her ülkede aynı zevkler, aynı üretim tekniği veri ise, ulaştırma masrafları, dış ticaret engelleri ve ihtisaslaşmayı engelleyen diğer engeller yoksa dış ticarete mübadele nispi mal fiyatlarını her ülkede eşitleyecek noktaya kadar devam ediyorsa; nispi girdi fiyatları da eşitlenmiş olacaktır. Diğer bir durum ise; mutlak girdi fiyatlarının eşitlenebileceği durumdur. Ülkeler, azalan getiri ve artan maliyet etkisiyle dış ticarete tam uzmanlaşma gerçekleştiremiyorsa ve ithal ettiği malları aynı zamanda ülke içinde üretmeye devam ediyorsa, üretim girdilerinin mutlak fiyatları da eşitlenmiş olacaktır (Kazgan, 1999: 163).

2.4. KEYNESYEN YAKLAŞIMDA DIŞ TİCARET

İktisat tarihinde, iktisadi dalgalanmaların geçici olduğu, ekonominin daima tam istihdam denge seviyesine ulaşacağı dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği varsayımına dayanan Klasik İktisat teorisi “1929 Büyük Depresyonu” ile bunalımı açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’deki sürekli işsizlik ve etkileri tüm dünyaya yayılan 1929 Büyük Depresyonun etkisi altında John Maynard Keynes (1883-1946) Keynesyen İktisat düşüncesini geliştirmiştir. Bu durumu ise şöyle ifade etmiştir.

“Bugün dünya, daha iyi ve gerçek bir teşhis için olağanüstü bir sabırsızlık içerisinde bulunmaktadır; akla uygun olmasa bile, her zamankinden çok, böyle bir teşhisi kabullenmeye hazır ve onu denemeye isteklidir.” John Maynard Keynes (1969: 356).

Keynes “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (The General Theory of Emoloyment, Interest and Money) (1936) ya da kısaca “Genel Teori” adlı eseriyle iktisat teorisine önemli katkıda bulunmuştur. “Genel Teori”, Büyük Depresyonun yarattığı iktisat teorisindeki krizin bir ürünü olmaktadır. Keynes’in krizle ilgili yaklaşımı bazı çıkarımları beraberinde getirmektedir. Ticari çevrimler ve krizler sistemin kendi içsel unsurların bir sonucudur. Bu durumda daha önceki sistem kusurludur ve yeni bir “Genel Teori” ye ihtiyaç vardır. Krizler, ekonomik koşullardaki ani ve şiddetli değişimleri ifade ettiğinden, analizlerde “beklentiler” öneme sahip olmaktadır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 69). Keynes’e göre tüketim eğilimindeki, likidite tercihindeki ve sermayenin marjinal etkinliğindeki dalgalanmalar iktisadi dalgalanmanın temel nedenidir (Keynes, 1936: 313). Temel sorun, kıt kaynakların alternatif kullanımı değil, emeğin eksik istihdamı olmuştur (Felderer ve Homburg, 1987: 17).

Keynes’in Klasik teoriden ayrılan dört önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; cari reel gelir ile cari tüketim harcaması arasında istikrarlı bir tüketim fonksiyonu oluşturması, ikincisi; yatırım teorisini sermayenin marjinal etkinliğine dayandırması, üçüncüsü; paranın miktar teorisine alternatif olarak likidite tercihi teorisini ortaya koyması, dördüncüsü ise; fiyat ve ücret katılıklarını ortaya koyması olmuştur (Felderer ve Homburg, 1987: 72-73). İstihdam düzeyi kısa dönemde üretim hacmi tarafından belirlenmektedir. Üretim hacmi ise satın alma gücüyle desteklenmiş talebe yani “efektif talebe” bağlı olmaktadır. O halde temel sorun efektif talebin nelere bağlı olduğudur. Bu sorunu çözmek amacıyla Keynes efektif talebi tüketim ve yatırım olmak üzere iki bileşene ayırmıştır (Stewart, 1986: 68). Keynes’in efektif talebe “tüketim+yatırım” açısından bakan toplam talep teorisi, toplumda talebin yöneldiği iki temel mal grubunu ayrı ayrı ifade etmektedir. Talebi belirleyen değişkenlerin farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum tüketim malları talebinin gelire, yatırım malları talebinin de karlılığa bağlı olduğunu ifade etmektedir (Fisunoğlu ve Köksal, 2009: 36). Tüketicilerin psikolojik eğilimleri ve toplumun yapısına göre, çok düşük olmayan gelir düzeylerinde, gelirin bir kısmı tasarruf edilmektedir ya da reel gelire her net ilavenin bir kısmı gelir düzeyi yükseldikçe artan biçimde tasarruf edilmektedir. Dolayısıyla, toplumun üretmek gücünde olduğu mal miktarı için bulacağı piyasa, tüketim fonksiyonu veri iken,

yatırım hacmine bağılı olmaktadır. Tüketimi ve yatırımı belirleyen etkenler, birbirleriyle ilişkili olmamaktadır. Bu durumda toplam talebin, satış hasılatının daima tam istihdam üretimindeki toplam maliyeti ya da arz fiyatını karşılayacak düzeyde olması beklenmemektedir (Kazgan, 1999: 211).

Keynes, “Temel Denklemler” adını verdiği denklemler aracılığıyla incelemeye yönelmiştir. Öncelikli olarak mevcut üretimi “tüketim malları” ve “yatırım malları” olarak ayıran Keynes, aşağıdaki değişkenleri tüm ekonomiye ait olan kavramlar olarak tanımlamıştır:

$E = \text{Cari Parasal Gelir} = \text{Faktör Gelirleri (Kapitalin Normal Geliri dahil)} = \text{Üretim Maliyeti (Anormal kârlar hariç)}$

$O = E$ 'nin Baz Dönemi Fiyatlarıyla İfadesi

$I' = E$ 'nin Yatırım Malları Sektöründe Elde Edilen Kısmı = Yatırım Malları Cari Parasal Maliyeti

$C = I'$ nin Baz Dönemi Fiyatlarıyla İfadesi

$I = I'$ nin Cari Fiyatlarıyla İfadesi yani Üretilen Yatırım Mallarının Cari Piyasa Değeri

$E-I = E$ 'nin Tüketim Malları Sektöründe Elde Edilen Kısmı = Tüketim Malları Üretimini Cari Parasal Maliyeti

$R = E-I'$ nin Baz Dönemi Fiyatlarıyla İfadesi,

Keynes kullandığı “fiyat değişkenleri” ise şöyle ifade etmektedir;

$P = \text{Tüketim Mallarının Cari Fiyatı}$

$\Pi = \text{Toplam Üretim Cari Fiyatı} = P$ ve P' nin Ağırlıklı Ortalaması = Genel Fiyat Seviyesi

Keynes, tüketim malları ve yatırım malları sektöründe birim fiyat=birim maliyet olduğunu varsaymaktadır. Bu durumda cari üretimin baz dönemi fiyatları belirlenmesi ile baz dönemi üretim maliyeti ile belirlenmesi arasında bir fark bulunmamaktadır. Keynes, iki katsayı tanımlamaktadır. Bunlardan birinci katsayı (W) olup; emek birimi başına parasal ücret indeksidir (Keynes emek ile tüm üretim faktörlerinin temsil edildiğini düşünmektedir). İkinci katsayı ise E olup; “işçi başına

üretim indeksi” (ya da “etkinlik katsayısı”)’ dır. Keynes bu iki indeksin her iki sektörde de aynı şekilde değişeceğini kabul etmektedir.

Yukarıdaki ifadelere göre, tüketim ve yatırım sektörlerinde üretim maliyetlerinin baz dönemine oranla nasıl değiştiğini $E/O=W/e=W_1$ oranları gösterecektir. Burada (W_1), (“Etkinlik Kazanç Oranı” (The Rate of Efficiency Earnings)) ürün ünitesi başına düşen üretim maliyeti indeksidir.

Keynes bu tanım ve ilişkilerden “iki temel denklemi”ni şöyle belirlemektedir.

$$P = (E/O)+(Q_1+R) = (W/e)+(Q_1+R)= W_1+(Q_1/R) \quad (1)$$

$$\Pi = (E/O)+(Q/O) = (W/e)+ (Q/O)= W_1 + (Q/O) \quad (2)$$

Bu denklemlerde yer alan iki yeni değişken Q_1 tüketim sektöründeki kârı, Q ise tüm ekonomideki kârı ifade etmektedir. (1) nolu denkleme göre; tüketim malları fiyatlarında, baz dönemine göre ortaya çıkan değişme, bu mallar üretiminde ortaya çıkan birim maliyetindeki değişme ile ünite başına kâr (normal) miktarındaki artışın toplamına eşit olmaktadır. (2) nolu denklem ise aynı sonucu toplam üretim yönünden ifade etmektedir.

Bu denklemler Keynes’in karlar (Q_1 ve Q) ile tasarruf ve yatırım arasında kurduğu ilişkiyi ifade etmektedir. Keynes, cari tasarrufları (S) gelir (anormal kârlar hariç) ile tüketim arasındaki fark olarak tanımlamış ve şöyle formüle etmiştir:

$$S= E - PR$$

Bu formüle tüm değişkenler cari parasal terimlerle belirlenmiştir. Tüketim sektöründeki anormal kâr ise, yukarıdaki tanımlar yardımıyla şöyle ifade edilmektedir:

$$Q_1= PR - (E-I') = I' - S$$

Ekonomideki toplam (anormal) kâr ise:

$$Q= (PR+ I) - E = I- S \text{ İle belirlenmektedir.}$$

Bu durumda incelemenin en önemli özelliklerinden biri ortaya çıkmaktadır. Gelirin burada yapılan özel tanımına göre tasarruf ile yatırımın birbirine eşit olması, dönem sonu yönünden dahi, mümkün olamayabilecektir. Buna göre temel denklemleri yeniden düzenlersek;

$$P = E/O + (I'-S) / R \quad (1')$$

$$\Pi = E/O + (I-S) / O \quad (2')$$

Bu denklemlere göre genel fiyat seviyesindeki bir değişme, doğrudan doğruya yatırımın tasarruftan fazla olmasından kaynaklanacaktır. $I=I'=S$ olduğunda fiyat = üretim maliyeti (normal kâr dâhil) olacak ve ekonomi dengede bulunacaktır (Savaş, 2000: 747-749).

Keynesyen ekonomide temel denklemleri belirlendikten sonra, milli gelirin belirlenmesinde “dış ticaretin rolünü” ise şöyle açıklanmaktadır. Bir ülkenin yurtiçinde ürettiği mal ve hizmetleri diğer ülkelere satması ile oluşan ihracat nedeniyle üretilen mal ve hizmetlere olan talep, o ülkenin toplam talebinde artışa neden olmaktadır. Bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetleri satın alması ile oluşan ithalat nedeniyle diğer ülkelerde üretilen mal ve hizmetlere olan talep ise; o ülkenin toplam talebinde azalışa neden olmaktadır.

Bu durumda, ihracat ve ithalat kalemlerini içeren dış ticaret bilançosu “net ihracatın” değerini ifade etmektedir. İhracat, ithalatı aştığında bir ekonomide dış ticaret fazlası oluşurken, ithalat ihracatı aştığında bir ekonomide dış ticaret açığı oluşmaktadır.

Keynesyen ekonomide dış ticaret açıklanmasında çarpan etkisi önem taşımaktadır. Çarpan ise; her ek milli gelirin yurtiçinde üretilen malların tüketim talebini marjinal tüketim eğilimi kadar değil (MPC), yalnızca (MPC - MPM) yani marjinal tüketim eğilimi ve marjinal ithalat eğilimi kadar arttıracakını ifade etmektedir. Bu durumda dışa açık bir ekonomide çarpan formülü;

$$\text{Çarpan} = 1/1 - (MPC - MPM) = 1/1 - MPC + MPM$$

olarak ifade edilmektedir. Bu durumda ihracattaki artış yurtiçi çıktı ve gelir düzeyini arttırırken, marjinal ithalat eğilimindeki artış yurtiçi çıktı ve gelir düzeyini azaltacaktır (Parasız, 2011: 101-103).

2.5. YENİ DIŞ TİCARET TEOREMLERİ

1970’li yılların sonunda ortaya çıkan bu teoriler uluslararası ekonomide önem arz etmektedir. Bu teoriler tam rekabet ve ölçeye göre sabit getiri varsayımlarının yerine eksik rekabet ve ölçeye göre artan getiri varsayımlarının üzerine inşa edilmiştir. İthalat kavramı açıklanırken, diğer teoremler ülkeler açısından ithalatın önemini açıklarken, yeni teoremler; ithalatın ülkeler açısından neden yapılması gerektiğini açıklamıştır. Bu teoremler “Nitelikli İşgücü Teoremi”, “Teknoloji Açığı Teoremi”, “Ürün Dönemleri Teoremi”, “Tercihlerde Benzerlik Teoremi”, “Ölçek Ekonomileri Teoremi”, Monopolcü Rekabet Teoremi” ve Endüstri İçi Ticaret ve Ölçülmesi” olarak sayılmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 81).

Nitelikli İşgücü Teoremi; Donald B. Keasing, tarafından geliştirilmiştir. Bu teorem, özellikle sanayi ülkeleri arasındaki dış ticaretin büyük bir bölümünün nitelikli işgücündeki farklılıklardan kaynaklandığını açıklamaktadır. Keasing; 1965, 1966 ve 1968 yıllarında yapmış olduğu çalışmalarla beşeri sermayenin uluslararası ticareti etkileme gücünü araştırmıştır. Keasing’e göre nitelikli işgücünün ayrı bir üretim faktörü olarak ele alınmasında; nitelikli işgücünün ticareti ve endüstrinin kuruluş yerini etkileyebilmesi ekonomik büyümeyi açıklamada önem taşımaktadır. Buna göre ekonomik büyüme ve dış ticaret birbirlerini etkileyen iki unsur olduğundan ekonomik büyümeyi etkileyen nitelikli işgücü ticareti etkileyebilecektir (Keasing, 1968: 5-6; Vatansever Deviren, 2004: 1). Bu teoriye göre nitelikli işgücü yoğun olan bir ülkede ticaretin serbestleşmesiyle birlikte ülkenin ürettiği ürünün nispi fiyatı artacaktır. Heckser-Ohlin teorisine göre bu durum, ürünün üretiminde uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Sonuçta nitelikli işgücü istihdam edilmeyen ürünlerde üretim seviyesi ve istihdam azalırken, nitelikli olmayan işgücü arzı artacaktır. Bu teori beşeri sermayeyi Heckser- Ohlin teorisıyla birlikte dış ticareti açıklamaktadır (Öztürk, 2009: 24-25). Nitelikli işgücü teoremine göre; işgücünün kalitesinin artırılmasına yönelik sermaye yatırımlarının yapılması, işgücünün sermaye ile donatılması, insan gücü ve eğitim planlaması gibi faktörler ülkelerin nitelikli işgücü yönünden zenginleşmelerine ve bu avantajı uluslararası ticarete yansıtmalarına neden olabilmektedir (Vatansever Deviren, 2004: 3-4).

Teknoloji Açığı Teoremi, 1961 yılında Posner tarafından ortaya atılmıştır. Posner, yeni bir mal ya da üretim yöntemi geliştiren ülkelerin bunun ilk ihracatçı ülkesi olacağını, zamanla bu teknolojiyi edinen diğer ülkelerin sahip oldukları avantajlar nedeniyle maliyet/rekabet üstünlüğüne ulaşarak ithalatçı ülke konumunda olacağını ileri sürmektedir (Posner, 1961: 323-341). Teknolojik değişmeyi; yeni teknolojinin bir ülkedeki mevcut mal ya da yeni mala girmesi ve başka bir ülkedeki teknolojinin benimsenmesi (taklit gecikmesi) ile yeni bir malın geliştirilmesi ve diğer ülkelerde bu mala yönelik talebin oluşması (talep gecikmesi) arasında geçen zaman gecikmesiyle devam eden bir süreç olarak ifade etmektedir.

Bu teoriye göre; devam eden icat ve yenilik süreci, benzer faktör donatımlarına ve tercihlere sahip ülkeler arasındaki ticaretin artmasına bağlıdır. Teknolojik yeniliğin ticaret yaratması iki ülke arasındaki talep ve taklit gecikmelerinin net etkisine bağlı olmaktadır. İç piyasadaki tüketiciler yeni malı talep etmeye başlamadan önce taklit yapan ülkedeki üreticilerin yeni teknolojiyi benimsemesi; talep gecikmesinin, taklit gecikmesinden daha uzun olması durumunda oluşmaktadır. Bu durumda teknolojik yenilik ticarete yol açmayacaktır. Tercihlerin benzerliği dolayısıyla ülkelerin benzer mal çeşitlerini üretmeleri, icat etmeleri veya bilgi akışının düşük olması bu durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Taklit gecikmesinin, talep gecikmesinden daha uzun olmasına; yabancı ülkedeki üreticilerin yeni teknolojiyi benimsemeye karar vermeleri ve karar verdikten sonra yeni süreci öğrenme, fabrika ve ekipmanı değiştirme ve patent koruması gibi durumlar neden olabilmektedir. Bu durumda ticaret, teknolojik yenilik yoluyla ortaya çıkmaktadır (Sodersten ve Reed, 1994: 83). (Vatansever Deviren, 2004: 3-4).

Ürün Dönemleri Teoremi; 1966 yılında Raymond Vernon tarafından ortaya konulmuş, teknoloji açığı teoreminin geliştirilmiş şeklidir. Bu görüşe göre; ülkeler yeni ve daha ileri teknolojileri olan ürünleri ihrac ederken, daha az ileri teknolojileri olan ürünleri ithal etmektedir (Salvatore, 1998: 168). Vernon ürünlerin yaşam dönemlerinin üç aşamada gerçekleştiğini ileri sürmüştür. İlk aşamada ürün iç piyasa için üretilmiştir. Bu aşamada temel amaç ürünün geliştirilmesidir. Ürün dış piyasada satılsa dahi iç piyasada üretimi gerçekleşecektir. İkinci aşamada ürün olgunlaşacaktır. Bu durumda üretim artacak ve ihracat başlayacaktır. Firma dış talebi karşılamak için dış piyasa ile bağlantı kuracaktır. Ürünü fark eden yeni üreticiler

ürünü daha ucuza üreteceklerdir. Bu durumda malın ilk üretimini gerçekleştiren ülkenin ihracatı yavaşlayacaktır. Üçüncü aşamada ise dış piyasada üretim maliyetleri daha düşük olduğundan ürün yurtdışında üretilecektir. Sonuç olarak ürün, icat eden ülkeye ithal edilecektir (Vernon, 1966: 190-192)

Tercihlerde Benzerlik Teoremi; 1961 yılında Staffan Burenstam Linder tarafından ileri sürülmüştür. Sanayi ürünleri ticareti, özellikle benzer tercihlere ve kişi başına gelir düzeyine sahip ülkeler arasında yoğunlaşmaktadır. Bu duruma göre üretici dış talebi dikkate almadan önce iç talebi dikkate almaktadır. Bu teoremin dayandığı varsayımlar ise şunlardır; Benzer gelir düzeylerine sahip ülkeler, benzer zevklere sahiptir. Ürünler farklılaştırılmıştır. Bu teori, homojen olmayan, zevklerin ve ölçek ekonomilerinin önemli olduğu sanayi ürünleri ticaretini açıklamaktadır. Ölçeğe göre artan verimler geçerlidir.

İlk varsayımına göre, ülkeler arası ticareti arz faktörleri ile açıklayan, karşılaştırmalı üstünlük ve faktör donatımı teorilerinden farklı olarak dış ticarete talep koşullarına yer verilmiştir. Daha önceki dış ticaret teorileri ülkeler arasında dış ticareti yapılan ürünlerin homojen olduğunu varsayarken, teorem homojen olmayan ürünlerin dış ticaretini açıklamaktadır. Ürün farklılaştırmasında zevk ve tercihler ön plana çıkmıştır. Farklılaşan ürünlerin belirli bir çeşidini üreten üreticiler bir süre iç talebi, daha sonra dış talebi karşılamak durumunda olacaklarından ölçeğe göre artan getiriden yararlanacaklardır (Linder, 1961: 91-94).

Linder teorisinin dayandığı temel kavramlar; “benzer tercihler” ve “temsili talep”tir. Benzer tercihler kavramı, bir ürünün ihracatçısı olan bir ülke ile benzer özelliklere sahip başka bir ülkede, bu ürünü satın almak isteyen tüketicilerin tercihlerinin yakınlığını ifade etmektedir. Temsili talep kavramında ise, bir malın ihraç malı olabilmesi için yurt-içinde bir talebin bulunması gerekmektedir. Temsili talep; yurtiçinde mevcut olan talebin, yurtdışındaki talebin benzeri olması anlamındadır (Atik, 2006: 35-36). Başlangıçta iç piyasada kâr olanakları bulunan, iç pazarda talebi olan ürünler yerli üreticiler tarafından üretilecektir. İç pazarın doyuma ulaşması sonucunda ürünler dış pazarlara sunulacaktır. İç pazardaki temsili talebin benzeri bir talebe sahip ülkelere ihracat yapılacaktır (Baker, 1990: 57 ve Atik, 2006: 37).

Ölçek Ekonomileri Teoremi; 1970’li yılların sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu teoremin dış ticarete konu olmasındaki güçlük ölçeğe göre artan getirinin geleneksel tam rekabet piyasası temel varsayımı ile uyumsuzluk göstermesidir. Bu durum ise şöyle açıklanabilmektedir. Homojen bir malın optimum ölçek üretim miktarı talep edilen miktardan büyük olduğunda, malın dünya fiyatının yurtiçi fiyatından küçük olmadığı durumda doğal tekeller ortaya çıkmaktadır (Pelkman, 1984: 46 ve Akkoyunlu, 1996: 74). İç piyasası geniş olan ülkeler, ölçek ekonomilerinden faydalanarak üretimde azalan maliyetler elde etmektedirler. Bir malın iç piyasasının geniş olması, bu malın ihracatında da ülkeye avantaj sağlamaktadır (Krugman, 1980: 950). Bu ülkeler, ölçek ekonomilerinin etkili olduğu malları ihraç etmekte ve diğer malları ithal etmektedir. Tersine, iç piyasası dar olan ülkeler ise ihracat piyasalarına üretimde bulunarak ölçek ekonomilerinden fayda sağlayabilmektedir. Bu durumda, ülkeler ölçek ekonomileri yoluyla malları daha etkin şekilde üretmeyi sağlayan sınırlı ürün yelpazesinde uzmanlaşmakta ve tüm mal çeşitlerini tüketmek için birbirleriyle ticaret yapmaktadır. Ölçek ekonomileri, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olarak iki gruba ayrılmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri, bir firmanın diğer firmaların üretim ölçeklerinden bağımsız olarak sadece kendi üretim ölçeğinin genişlemesi durumunda ortalama maliyetlerin düşmesini ifade etmektedir. Dışsal ölçek ekonomileri ise; firmanın bağlı olduğu endüstrideki üretim ölçeğinin bir bütün olarak artmasıyla her bir firmanın ortalama maliyetlerinde ortaya çıkan düşme olarak ifade edilmektedir (Vatansever Deviren, 2004: 3).

Monopolcü Rekabet Teoremi; 1933 yılında Edward H. Chamberlin tarafından geliştirilmiştir. Bir ülkenin genel endüstri kapsamındaki farklılaştırılmış malları hem ihraç, hem de ithal etmesi iki yönlü ticaret olarak adlandırılmaktadır. Dünya ticaretinin büyük bir bölümü aynı mallar üzerindeki iki yönlü ticareten oluşmaktadır. Bu teorem, sanayi malları üzerindeki iki yönlü ticareti, ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır. Bu duruma göre, sanayi kesimindeki firmalar ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışarak, monopolcü rekabet piyasalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sanayi kesiminde az çok birbirinden farklılaşmış mallar üreten çok sayıda firmanın bulunması bu durumun göstergesi olmaktadır. Farklılaştırılmış malların birbiri yerine ikame edilebilir olması ve firmaların uluslararası rekabet dolayısıyla maliyetleri düşürmeye çalışması sonucunda, ölçek

ekonomilerinden yararlanmak amacıyla her firma veya üretim tesisini çok sayıda farklı tür veya tipte mal üretmek yerine yalnız, bir veya birkaç tür üretim yapmaya zorlamaktadır. Üretim az sayıdaki tür üzerinde toplanınca uzmanlaşmaya gidilir ve ölçek ekonomilerinden yararlanır. Bu durumda ülke ürünün ihracatçısı durumuna gelirken, ürünün diğer tiplerini ithal eder. Bir malın aynısının ülke içinde üretilmemesi durumunda tüketiciler, ithal yoluyla tercihlerini tüketebilme olanağına sahip olmaktadır. Diğer taraftan, artan verim koşulları altında üretim yapan firmalar, ihracata yönelik olarak üretimlerini genişlettikçe birim maliyetleri düşmekte ve kaynak kullanımındaki verimliliklerini yükseltebilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 89).

Endüstri İçi Ticaret ve Ölçülmesi Teoreminde; ise ülkeler arasındaki teknolojik veya faktör donanımları arasındaki farklılıkların ticaretin temel nedeni olduğu durumlarda, ticaret bileşimlerinin bu durumu yansıtarak ülkelerin görece olarak daha fazla sahip oldukları üretim faktörünü içeren malları ihraç etmeleri gerekmektedir. Fakat gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret yapısı incelendiğinde, aynı endüstriye ait homojen veya benzer malların iki yönlü ticaretinin yani hem ithalatının, hem ihracatının yapıldığı görülmektedir. Bu duruma “Endüstri-İçi Ticaret” adı verilmektedir (Akkoyunlu, 1996: 72). Bu kavram, çeşitliliğin, sanayi sektörünün teknik açıdan yoğunlaşma derecesinin ve uzmanlaşma derecesinin ölçülmesi amacıyla kullanılmasını sağlamaktadır. Bu amaçla endüstri içi ticaret katsayısı ya da endeksi hesaplanarak, ülkenin hangi alanlarda rekabet gücüne sahip olduğu ölçülmeye çalışılmaktadır. Endüstri içi ticareti ölçmede yaygın olarak Grubel-Lloyd indeksi kullanılmaktadır. Bu indeks Herbert Grubel ve Peter Lloyd (1975) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçüt şu şekilde ifade edilmektedir (Havrylyshyn ve Kunzel, 1997: 7).

$$T_i = [(X_i + M_i) - |X_i - M_i|] / (X_i + M_i) = 1 - [|X_i - M_i| / (X_i + M_i)]$$

Formülde, X; belli mal veya mal grubunun ihracatı, M ise belli mal veya mal grubunun ithalatını göstermektedir. Paydaki dikey çizgiler ise mutlak değeri ifade etmektedir. Bu formüle göre indeks 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Ülke söz konusu malı sadece ithal ya da ihraç ediyorsa (endüstri içi ticaretin olmadığı durum),

indeks 0 (sıfır) değerini almaktadır. Malın ithalatı ve ihracatının birbirine eşit olduğu durumda ise indeks 1 (bir) değerini alarak endüstri içi ticaret maksimum olmaktadır.

İndeks, bireysel endüstriler gibi ülkeler arasında da karşılaştırma yapmaya olanak sağlamaktadır. Bu durumda indeks şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$T= 1- \sum | X- M | / X+M$$

Formülde, \sum ifadesi bireysel endüstriler için hesaplanan $| X-M |$ değerlerinin toplamını ifade etmektedir.

3. SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Ülkelerin temel hedefi hızlı ve istikrarlı bir şekilde kalkınmayı gerçekleştirmektir. Kalkınmanın itici gücü ise sanayileşmedir. Sanayileşme sürekli bir şekilde sürdürülen uygulamaya dönük bilimsel çalışmalara ve enerji kaynaklarına oturtulmuş bir teknolojinin nedene olduğu ekonomik değişimlerdir (Bendix, 1969: 5). Strateji ise; alternatifler arasından seçim yapma işlemidir. Bir ülkenin sanayileşmesinin tamamlanması için izlenen yollara “*sanayileşme stratejisi*” adı verilmektedir. Sanayileşme politikaları ise; ana stratejiyi uygulamaya koyan araçları oluşturmaktadır (Seyidoğlu, 1982: 29). Bir stratejinin uygulanmasına karar verildiğinde aynı zamanda uygulanacak politikaların özellikleri ve kullanım biçimleri de belirlenmiş olmaktadır (Tuncer, 1979: 179). Kapsamlı bir sanayileşme stratejisiyle, bu stratejiye uyumlu makroekonomi ve dış ticaret politikaları da benimsenmektedir. Sanayileşme sürecinde, sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payı, sanayi yapısının kompozisyonundaki değişme önem arz etmektedir. Bu açıdan Chenery(1986) ve Syrquin (1988)’ e göre sanayileşme;

- ❖ Talebe dayalı açıklama; Gıda dışı sektörler lehine nihai talebin bileşiminde değişime yol açan engel etkisi.
- ❖ Dış ticarete dayalı açıklama; Beşeri sermaye ve toplam sermaye birikimine bağlı olarak ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüklerdeki değişim.

- ❖ Teknolojiye dayalı açıklama; Birim çıktı başına ara girdi olarak sınav ürünlerin payındaki artış olarak nitelendirilebilmektedir (Pamukçu, Boer, 1999: 5).

Sanayileşme ya da kalkınma stratejisindeki temel amaç üretilen ürünlerin bileşimi, üretimde uygulanan teknikler ve ithalat fonksiyonları gibi özelliklerle karakterize olan bir iktisadi yapıyı değiştirmek, kaynakları hedeflenen bir iktisadi yapıyı oluşturma yolunda etkin bir şekilde kullanmaktır (İncekara, 1985: 19). Kalkınma aşamasındaki ülkeler öncelikle sanayi malı talep eden iç piyasaları yabancı mallardan devralarak endüstri kurulmasını sağlamaktadır. Daha sonra aratın talep doğrultusunda ihracata yönelik sanayileşme stratejisine yönelmişlerdir. Ülkelerin sanayileşme stratejileri ile ilgili olarak birkaç sınıflandırma yapmak mümkün olmaktadır (Kuyucuklu, 1993: 440). Bunlar; kamu ve özel sektöre öncelik verme bakımından sanayileşme stratejileri, üretim süreçleri bakımından sanayileşme stratejileri, COMECON (Council for Mutual Economic Assistance: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi)' nin sınıflandırmasına göre sanayileşme stratejileri, Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından geliştirilmiş olan "Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması"na göre sanayileşme stratejileri, sanayileşmenin yönü bakımından sanayileşme stratejileri olabilmektedir.

Kamu ve özel sektöre öncelik verme bakımından sanayileşme stratejileri; sanayileşmenin başlangıcında olan ülkelerde belli bir sermaye birikiminin olmamasından dolayı devlet öncülüğü üstlenerek sermaye birikimi sağlanmaya çalışıldığı sanayileşme stratejisidir. İlk olarak kamu kesiminin payı, özel kesimden fazla iken, amaç kamu kesiminin payını azaltarak, özel kesimin payını arttırmaktır.

Üretim süreçleri bakımından sanayileşme stratejileri ise; montaj sanayine dayalı strateji ve entegre sınav üretim stratejisi olarak nitelendirilmektedir. Montaj sanayine dayalı strateji bir malın tüm parçalarının veya bazı parçalarının yurtdışında üretilip birleştirme işleminin yurtiçinde yapılmasıyla gerçekleşmektedir. Entegre sınav üretim stratejisi ise, bir malın tüm parçalarının yurtiçinde üretimini hedefleyen sanayileşme stratejisidir.

COMECON'un sınıflandırmasına göre sanayideki yoğunluk bakımından sanayileşme stratejileri ise; hafif sanayi ve ağır sanayi olarak gruplandırılmaktadır.

Hafif Sanayi alt kolları; tekstil, besin, ağaç işleme, cam-porselen ve fayans, dericilik, basın (Paligrafî) sanayileri vb.iken, Ağır sanayi alt kolları ise; enerji, teshin (ısıtma), maden, metalurji, kauçuk, inşaat makine-teçhizatı, selüloz-kağıt sanayileri vb. olarak nitelendirilmektedir (Kuyucuklu, 1993: 377).

Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından geliştirilmiş olan “Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması” (International Standard Industrial Classification Of All Economic Activities, ISIC)’a göre sanayi sektörü kapsamına madencilik (ISIC2), imalat sanayi (ISIC3), elektrik-su-gaz (ISIC4) üretim faaliyetleri girmektedir.

Sanayileşmenin yönü bakımından politik kriterler çerçevesinde dış ticaret yoluyla sanayileşme stratejileri ise; ithal ikameci ve ihracata dönük sanayileşme stratejileridir (Kubo-Melo-Robinson, 1986: 148). Aynı zamanda ithal ikameci ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin bir arada uygulanması sonucu ortaya çıkan karma sanayi stratejisi bulunmaktadır. İthal ikameci sanayi stratejisi; Yurt dışından ithal edilen bir malın yurtiçinde üretimini hedeflerken, ihracata dönük sanayileşme stratejisi ise ihracata yönelik üretimin gerçekleştirilmesiyle ekonomik kalkınmayı sağlamayı amaçlamaktadır. Sanayileşmenin yönü bakımından sanayileşme stratejileri aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır.

3.1. İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

İthal ikamesine yönelik sanayileşme ilk kez 1929 Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomileri olumsuz etkilenen Latin Amerika ülkelerinde uygulanmıştır. Meksika, Arjantin, Brezilya ve Kolombiya gibi ülkeler ABD’den ithal edilen ürünlerin rekabetinden sanayilerini korumak amacıyla ithalata engeller getirmişlerdir. Ekonomik kalkınmayı hedefleyen gelişmekte olan ülkeler ithal ikamesine yani iç piyasaya yönelik üretimi esas alan ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulamışlardır.

İthal ikameci sanayileşme stratejisi, dar anlamda; daha önce yurtdışından ithal edilen bir malın yurtiçinde üretilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Geniş anlamda ise, ithalata rakip malların yurtiçi üretiminin, bu mallara olan iç talep

genişlemesinden daha hızlı bir artış göstermesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu durumda ithal ikamesi ülke içinde iktisadi bir biçimde üretilmesi mümkün olan malların ithalatını azaltarak, döviz tasarrufu sağlamayı amaçlamaktadır (Kutlu, 2011: 207).

Yerli sanayinin dış rekabete karşı korunması temeline dayanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi genel olarak iki aşamada gerçekleştirilmektedir. İlk aşaması; tüketim malları ithalatının ikamesi, ikinci aşaması ise; ara ve yatırım malları ithalatının yurtiçi üretiminin gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır. Bu stratejide gerçekleşen kısıtlamalar dolayısıyla; genellikle imalat sanayinde yeni yatırım alanlarının doğacağı, kaynakların zamanla bu yeni sanayi dallarına kayarak ekonomide yapısal bir değişimin gerçekleşebileceğini, kurulan yeni sanayilerin kısa sürede sermaye birikimine gidebileceği ve bu fonların tekrar yatırıma dönüştürüleceği, böylece yatırım hacminin artacağı ileri sürülmektedir (Egeli, 2001: 151).

İthal ikamesi, en genel anlamda toplam arz içinde ithalatın payının azaltılması olarak $(M_2/S_2 - M_1/S_1) / (M_1/S_1)$ şeklinde hesaplanabilmektedir.

Bu formülde M_1 ve M_2 sırasıyla ithal ikamesi çabasının başlatılmasından önceki ve sonraki ithalatı, S_1 ve S_2 ise toplam arzın ithal ikamesi başlatılmasından önceki ve sonra aldığı değerleri ifade etmektedir. İthal ikamesinin amacına ulaşması için M_2/S_2 ifadesinin M_1/S_1 ifadesinden küçük olması yani ithalatın toplam arza oranının düşmesi gerekmektedir.

Balassa (1978)'e göre ise ithal ikamesi “bir ülkenin ithalat talebinin gelir esnekliğindeki düşmeden kaynaklanan ithalat tasarrufu” biçiminde tanımlanmaktadır. Bu durumda ithalat talebinin gelir esnekliği $(dM/dY).(Y/M)$ ifadesiyle gösterilebilmektedir. İthal ikamesinin gerçekleştirilmesi için, ekonomik gelişme süreci içerisinde gelir düzeyi arttıkça, ithalat talebinin görece olarak azalması sonucu, net bir döviz tasarrufu sağlanabilmektedir (Ongun, 2009: 37-38).

İthal ikameci sanayileşme başlangıçta hızlı bir büyümeye olanak sağladığı halde yine kendi içerisinde bu süreci olumsuz etkileyen iki temel özellik taşımaktadır.

- ❖ Birinci olarak, bu stratejinin iç pazara dönük olması ve ithal girdilere dayalı olmasıdır. Sürecin sınırlarını belirleyen sorunlar genellikle bu iki özelliğten kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar, iç pazarın darlığı ve döviz darboğazıdır. Sanayiler ilk kuruldukları zamanlarda hazır olan iç pazarı doyuruncaya kadar hızla geliştireceklerdir, fakat daha sonraki gelişmelerinin iç pazarın büyümesine bağlı olacağı için aynı büyüme hızını devam ettirmeleri mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerdeki nitelikli işgücü yetersizliği ithal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci aşamasında sorunlar yaşanmasına neden olabilmektedir.
- ❖ İkinci olarak, ihracatın geleneksel yapısını sürdürdüğü ve buna karşılık sanayileşmeye bağlı olarak ithal gereklerinin sürekli arttığı bir ortamda döviz darboğazı sorunu ortaya çıkabilmektedir.

İthal ikameci sanayileşme stratejisiyle sanayi geliştikçe, yurtiçi sanayinin ithal ara malı ve yatırım malı gereksinimi artmaktadır. Bu gereksinim ihracat gelirleriyle karşılanamadığından ithal ikamesine dayalı sermaye birikimi ancak artan dış borçlanmayla mümkün olabilmektedir (Kutlu, 2011: 201).

3.1.1. İthal İkameci Sanayileşme Sürecinin Aşamaları

İthal ikameci stratejinin seçiminde en tutarlı görüş bebek endüstrisi tezidir. Temeli List'e dayanan bu görüşe göre; sanayileşmenin başlangıcında sınai üretimde maliyetlerin yüksek olması kaçınılmazdır. Yeni kurulan sanayilerin belli bir süre dış rekabetten korunması gerekmektedir. Optimum ölçekli işletmeler kurulup, kitlesel üretime geçilince zamanla içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanılarak maliyetlerin düşeceği ve ihracata yöneleceği tahmin edilmektedir (Çankal, 1983: 19). Gerçek amacı yerli sanayiye dış rekabetten korumak olan ithal ikamesi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; doğal ithal ikamesi ve teşvik edilmiş ithal ikamesidir. Doğal ithal ikamesi; ülke içerisinde kişi başına gelir arttığında talepte meydana gelen artışla üretimin daha karlı olması durumudur. Bu süreçte ithalatla karşılanan iç talep, yerli üretimin artması sonucu yurtiçi mallar ile sağlanacaktır. Teşvik edilmiş ithal ikamesinde ise; devletin sanayi üretimini ve

rekabetini arttırmak amacıyla korumacı politikalar uygulanarak ithal ikamesi gerçekleşmesidir (Tunca, 1981: 5).

Bu durumun dışında ithal ikameci sanayileşme iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada ithal edilen tüketim mallarının dahilde üretiminin gerçekleşmesi yani tamamlanmış tüketim mallarının üretimi hedeflenmektedir. İkinci aşama ise ara malı ve yatırım malı üretiminin gerçekleşmesi hedeflenmektedir. İthal ikamesinin birinci aşaması yani kolay aşaması; giyim ayakkabı, ev eşyası gibi dayanıksız tüketim malları ile, onların kumaş, deri ve ağaç gibi girdiler ithalatını yerli üretimle ikame etmek üzere, yüksek korumacılığa gerek duyulmadan gerçekleşmesidir. Bu mallar emek yoğun mallar olup yüksek teknoloji ve maliyet gerektirmemektedir. Dolayısıyla tüketim mallarının ara ve yatırım mallarına göre daha az bilgi, teknoloji, yetişen eleman gerektirmesi maliyeti azaltmakta ve ithal ikamesinin ilk aşamasının uygulanabilirliğini artırmaktadır (Şanlı, 1997: 24). Tüketim malları üretiminin ara mallarına ve yatırım mallarına göre daha az bilgi gerektirmesi, daha az yetişmiş elemana ihtiyaç duyulması maliyeti azaltmakta ve ithal ikamesinin ilk aşamasının uygulanabilirliğini artırmaktadır (Şanlı, 1997: 24). Gelişmekte olan ülkelerin bu mallar konusunda karşılaştırmalı üstünlüklerinin var olması dolayısıyla bu aşamaya kolay aşama adı da verilmektedir. Dolayısıyla bu aşamada nihai tüketim mallarının yurtiçi üretimiyle başlayarak yurtiçinde potansiyel talebin bulunması ve aynı zamanda gümrükler yoluyla ithalatı kısmının mümkün olmasıyla yurtiçinde karlı bir pazar oluşabilmekte ve ithal ikamesini uyarıcı etki yapmaktadır (Han, Kaya, 2002: 262).

Bu aşamada ithal ikamesi döviz tasarrufuna yol açarak, gelişmekte olan ülkelerde dış ödemeler bilançosu açıklarına çözüm getireceği düşünülmektedir.

İthal ikamesinin ikinci aşamasında ara mallar ile, üretici ve tüketici dayanıklı mallar ithalatının yerli üretimle ikame edilmesiyle yani yurtiçinde üretilmesiyle gerçekleşmektedir. Bu mallar yüksek oranda sermaye yoğun ve yüksek maliyetli petro-kimya ürünleri, çelik gibi ara mallardır (Balassa, 1986: 156). Bu sanayi dalları optimum ölçekli kurulamaz ve yatırım yapılamaz, idari ve teknik etkinsizlikler giderilemezse parça başına maliyet artacaktır (Özbey, 1999: 8). Diğer taraftan bu endüstrilerde yüksek oranlı ithal girdi ihtiyacından dolayı döviz tasarrufu imkanları

azalmakta, üretimin iç girdi maliyetlerini korumak amacıyla yüksek korumacılık gerçekleşmektedir. Yüksek korumacılık ile ülkelerin iç rekabeti azalmakta, nominal faiz oranı enflasyon oranının altında olmaktadır. Negatif faiz oranları ile sermaye yoğun teknikler benimsenmesine ve dolayısıyla sermaye yoğun endüstriler kurulmasına, sermaye çıkışının hızlanmasına yol açmaktadır (Balassa, 1986: 157).

3.1.2. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin Temel Araçları

İthal ikameci sanayileşme stratejisini uygulayabilmek için yerli sanayinin dış rekabetten korunması ve çeşitli sübvansiyonlarla desteklenmesi gerekmektedir. İthalat sınırlamaları çok çeşitli amaçlarla uygulanmaya konulabilmektedir. Belirlenen endüstrilere yönelik bir koruma sağlayabilmek amacıyla uygulanabileceği gibi dış ödeme açıklarının kontrol altına alınması amacıyla da uygulamaya konulabilmektedir (Berksoy, 1982: 216). Bu amaçları gerçekleştirebilmek için ise çeşitli politika araçları kullanılmaktadır. Bu temel araçlar dış ticaret politikası araçları, kur politikası araçları ve sübvansiyonlardır.

3.1.2.1. Dış Ticaret Politikası Araçları

Dış ticaret politikası ülkenin dış ticaretini belirlenen hedefler doğrultusunda düzenlemeler amacıyla alınan önlemler bütünüdür. Devletin dış ticarete müdahale amacıyla kullandığı araçlara ise, dış ticaret politikası araçları adı verilmektedir.

İthal ikameci stratejide koruma ve sanayileşme politikaları bir arada gerçekleşmektedir. Dolayısıyla dış ticaret politikası araçları korumacılığın yoğun olarak gerçekleşmesini sağlama amacındadır. Korumacılığı sağlayan dış ticaret politikası araçları ise şunlardır;

- ❖ Gümrük Vergileri; korumacılığı gerçekleştirmek amacıyla uygulanan dış ticaret araçlarından en yaygın kullanılanlarındandır. Bu vergiler malların ülke sınırından geçişi sırasında alınan vergilerdir. Dolayısıyla ülke dışından gelen

malların yurtiçi fiyatlarını arttırarak, bu malları yurtiçinde üreten yerli üreticileri fiyat avantajıyla dış rekabetten korumaktadır.

- ❖ Tarife Dışı Araçlar; tarifelerin dışında kalan ve döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamak amacıyla alınan önlemlerdir. İthal yasakları ya da kotalar korumacılık araçlarından biridir. İthal yasaklarında ekonomi tamamen korunmaktadır. Kota, ithalatı belirli bir miktar ya da değer olarak sınırlandırılan uygulamalardır. Kotalarda yurtiçinde üretilen malların arzı kısıtlanarak o malın değeri artırılır ve üreticisine rant sağlanır. Böylece yurtiçi sanayi, dış piyasa rekabetinden soyutlanmaktadır. Yurtiçinde fiyatı yükselen ithal malın talebi azalarak ithal edilen malın iç piyasada da üretimi özendirilir (Özbey, 1999: 11).
- ❖ İthal yasakları, ekonomi için önemsiz ya da lüks sayılan malların ithaline izin verilmeyerek, kıt döviz kaynaklarından tasarruf sağlamak, yerli üreticiyi dış rekabetten tam olarak koruyabilmek amacıyla gerçekleştirilir.
- ❖ Tarife kotaları ise; tarife ve kotaların bir arada uygulandığı araçlardır. Kota dahilinde yapılan ithalata düşük, kotayı aşan ithalata ise yüksek tarife uygulanarak gerçekleştirilir.
- ❖ Gönüllü ihracat kısıtlamaları; ithalatçı durumdaki sanayileşmiş ülke ile ihracatçı durumdaki gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan anlaşmalar doğrultusunda gerçekleşmektedir. İthalatçı ülkenin piyasasını bozduğu gerekçesiyle üretici ülkenin mal ihracatını sınırlandırmaya yönelik kısıtlamalardır.
- ❖ Görünmez Engeller ile, genellikle ürünlerle ilgili ulusal standartlar geliştirilerek ithal edilecek malların bu standartlara uyması şartı aranmaktadır.
- ❖ Yurtiçi katkı zorunluluğu ile, çıkarılan yasalarla kamu kurumları ve yerel yönetimlerin satın alacakları mallarda belirli bir miktar ya da değerde yerli katkı bulunması zorunluluğu getirilmektedir. Böylece yasa kapsamındaki kurumların ithal mal kullanmayı engellenebilmektedir.

- ❖ Fark giderici (telafi edici) vergiler ise; üretici firmalara uygulanan üretim ya da ihracat sübvansiyonlarının avantajlarını ortadan kaldırmak amacıyla sübvansiyonlu ithalata uygulanan vergilerdir.
- ❖ Anti-Damping Vergileri; ise üretici firmaların malını dış piyasada, iç piyasadan ve ya maliyetinden daha düşük bir fiyattan satması durumunu ifade eden damping uygulamalarına karşı, anti-damping vergileri koyarak iç piyasada üretilen mal ile ithal edilen malın fiyatını eşitlemektedir. Böylece ithal edilen mal sınırlandırılmaktadır.

3.1.2.2. Kur Politikası Araçları

İthalatı kısıtlamada uygulanan diğer araçlar ise uygulanan döviz kuru politikasıdır. İthalatı kısıtlamada uygulanan döviz kuru politikalarına döviz kontrolü ya da kambiyo denetimi adı verilmektedir. Döviz kuru politikası; devletin uluslararası ödemelerini belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirmek, dış ödemeler dengesini etkilemek amacıyla döviz kuru ile ilgili aldığı tedbirler bütünüdür (Ata, Arslan, 2009: 61). Döviz kontrolü ise; bir ülkenin döviz gelirleri ile döviz giderleri arasında belirli bir dengeyi korumak amacıyla alınan tedbirlerdir. Döviz kontrollerinin amacı ithalatın ve döviz çıkışının engellenerek dış ödemelerin kısıtlanması ve böylece dış dengenin sağlanmasının gerçekleşmesidir (Seyidoğlu, 1999: 374). Döviz kontrolü ile ülke için kıt kaynak olan dövizin ülke dışına çıkışı engellenmiş olmaktadır. Bu açıdan ülkede lüks tüketim malları ithalatı ile ihracatına yeni başlanan sanayi mallarının dışa satımına yüksek kur uygulanırken, ara ve yatırım mallarının ithalatı, geleneksel ihraç ürünlerine düşük kur uygulanabilmektedir. Böylece yurtdışından sağlanan ürünlerin yurtiçindeki üreticiler tarafından alınabilmesi amacıyla yerli paranın aşırı değerli tutulması sağlanabilmektedir.

Aşırı değerlenmiş kur politikası yüksek tarifelerin, ithalatı kısıtlayıcı etkilerini azaltmaktadır. Fakat miktar kısıtlamaları ile birlikte kullanıldığında ithal ikame sanayilerinin kuruluşu için gerekli olan ürünlerin ithalatını kolaylaştırıp, mamul mal ithalatını zorlaştırabilmektedir. Diğer taraftan ihracat sınırlandırılarak, iç piyasalara

yönelik üretimi arttırarak, ithal ikamesi ve koruma politikalarının etkilerini arttırabilmektedir (Özbey, 1999: 32).

Çoklu kur sistemi uygulamalarında ise; çeşitli mal ve hizmetlerin ticaretinde farklı farklı döviz kurları uygulanmaktadır. Bu sistemde bazı mallara yüksek kur uygulanarak bu malların ithalatı engellenebilmektedir.

3.1.2.3. Sübvansiyonlar

Sübvansiyon, mal veya hizmetlerin üretimini destekleme amacı güden devlet yardımları ya da devlet harcamaları olarak tanımlanabilmektedir (O'Brien, 1997: 17). Sübvansiyon iki ana unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki devlet tarafından sağlanan bir "mali katkı" veya "gelir ya da fiyat desteği" bulunmasıdır. İkincisi ise; devletin sağladığı bu "mali katkı" veya "gelir ya da fiyat desteği" nin yararlanana bir fayda sağlamasıdır. Dolayısıyla mali katkı ve fayda bir arada bulunması halinde sübvansiyondan sözedilebilmektedir (Yılmaz, 2004: 22). Sübvansiyonlarda mali katkı sağlayan unsurlar;

- ❖ Doğrudan para transferi ya da borç transferi yoluyla
- ❖ Tahsili gereken kamu gelirlerinin tahsil edilmemesi yoluyla
- ❖ Devletin genel alt yapı hizmetlerinin dışında mal ya da hizmet temin etmesi veya mal satın alması yoluyla
- ❖ Bir fon ya da özel hukuk kuruluşu ya da kişi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Sübvansiyonlarda gelir ve fiyat desteği ise; devletin belirli bir sektördeki üreticilerin gelir düzeylerini korumak amacıyla onların ürünlerini daha yüksek fiyatlarla satın alması yoluyla gerçekleşmektedir (Stanbrook, Bentley, 1996: 88). İthal ikameci stratejiye en uygun olan sübvansiyonlar ise; "yerli girdi sübvansiyonları"dır. Bu sübvansiyonlar belirli bir ürünün üretim süreci içerisinde yerli girdilerinin kullanımının ithal girdi kullanımını karşısında teşvik eden sübvansiyonlardır (Yılmaz, 2004: 92). Bu tür sübvansiyonlar ithalatı kısıtlayıcı etki yaratmaktadır.

3.1.3. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisine Yönelik Eleştiriler

İthal ikameci sanayileşme stratejisine yönelik uygulanan korumacı tedbirlerin yurtiçi sanayinin güçlenmesine etkili bir araç olduğu kabul edilmekle birlikte uygulamaya konulan önlemler ciddi sorunlara da neden olabilmektedir. Bu sorunlar ise;

- ❖ Sanayinin başlangıcında olan sektörleri yüksek oranda gümrük duvarlarıyla korumak, düşük girdi kullanımı ile uzun vadede tekelleşme eğilimlerini arttırarak, ar-ge yatırımlarının azalmasına neden olabilmektedir. Bu durum zamanla ülkenin etkin olmayan sektörlerle karşılaşmasına neden olarak, kalite ve fiyat bakımından dünya standartlarının gerisinde üretim yapan sektörlerin oluşmasına neden olabilmektedir (Dülgeroğlu, 1988: 68). “Kaynak kullanımında etkinsizlik” yani kaynak israfı gerçekleşebilmektedir.
- ❖ Uygulanan politikalar çerçevesinde ithalat azalmaktan ziyade, ithalatın kompozisyonu değişebilmektedir. Bu politikalar ile tüketim malı ithalatı azalırken, ara-yatırım malı ve teknoloji ithalatı artmaktadır. Böylece ülkenin “dışa bağımlılığı” artmaktadır.
- ❖ İthal ikameci stratejide ithalat ikame eden endüstrilerle ile ihracat endüstrilerine aynı oranda teşvik sağlanamayarak ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olabilmektedir. Bu durum ihracat gelirlerini azaltabilmekte ve üretime devam etmek zorunda olan ülkelerde dış borç sıkıntısı ve “döviz sıkıntısı”na neden olabilmektedir (Seyidoğlu, 2006: 76).
- ❖ İthal ikame iç piyasaya yönelik bir strateji olduğundan, ithal ikameci sektörler, ihracatçı sektörlerle göre avantaj sağlayabilmektedir. Bu durum ihracatçılara zarar verdiği için ekonomideki etkinlik ve verimliliği düşürebilmekte, maliyet ve fiyatları yükselterek dış piyasalarda rekabeti zorlaştırabilmektedir. Ayrıca ihracat teşviki yeterince gerçekleşmediğinden ülkenin ihracat gelirlerinin düşük kalmasına neden olabilmektedir. Bu durum dış açıkları, dolayısıyla “dış borçluluğu artırıcı” etki yaratabilmektedir.

- ❖ Bu strateji ile az gelişmiş ülkelerde iç piyasanın darlığı nedeniyle oluşacak sanayi yapısı, uluslar arası pazarı hedef alan üretim yapısından farklı olabilmektedir. Ölçek ekonomileri önemsenmeden oluşturulan sanayi, ithal ikamesinin “maliyetlerini arttırıcı etki” yapabilmektedir (Alpar, 1974: 91).
- ❖ Tüketim malları ithal eden bir çok ülkede, ithalat üzerinden sağladığı vergi geliri, aynı malların yurtiçi üretiminden sağladığı vergi gelirinden daha düşük olmaktadır. İthal ikameci strateji “vergi gelirlerini azaltıcı” etki yaratabilmektedir (Korum, 1977: 38). Ayrıca tüketim malları için çoğu zaman yurtiçi talep bulunmaktadır. Bu malların üretiminde kullanılan teknoloji basit ve ucuzdur. Sanayileşmenin ilerleyen aşamalarında aynı avantajları bulamak zorlaşabilmektedir.

3.2. İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

Birçok az gelişmiş ülkede ithal ikamesi yoluyla sanayileşme çabalarının başarısızlığa uğraması sonucunda ihracata dayalı sanayileşme stratejileri ortaya çıkmıştır. İhracatı büyümenin kaynağı olarak gösteren ve sanayi ürünleri ihracatında uzmanlaşmayı amaçlayan kalkınma stratejisine ihracata dayalı sanayileşme stratejisi adı verilmektedir (Çelebi, 1991: 3). İhracata dayalı sanayileşme, bir ülkenin uluslararası karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlediği sanayi dallarında uzmanlaşarak ve dünya piyasaları için üretimi temel alarak gelişmesini hedefleyen stratejidir. İhracata dayalı sanayileşme stratejisini savunan iktisatçılar, görüşlerini şu gerekçelere dayandırmışlardır;

- ❖ Uzun dönemde, kaynakların karşılaştırmalı üstünlüklerin öngördüğü doğrultuda, rasyonel ve etkin kullanımı sağlanabilmektedir.
- ❖ Uluslararası pazarlarda rekabeti esas alarak, iç piyasada tekelleşmeyi, tüketicinin sömürülmesini önleyebilmektedir. Firmaları sürekli olarak yeni tekniklerin izlenmesi, benimsenmesi ve /veya geliştirilmesi, kalitenin iyileştirilmesi ve fiyatların düşürülmesi yönünde zorlamaktadır.

- ❖ Dünya pazarları için üretim yapan optimal ölçekli tesislerin kurulmasını sağlayarak, işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunabilmektedir..
- ❖ İzlenen kur ve özendirme politikalarıyla tarım sektörü aleyhine ayırım yapmadığından, sektörler arası dengesizlikler ve gelir farklılıklarını da azaltabilmektedir.
- ❖ Döviz darboğazının ortadan kalkmasını sağlayarak, ülkenin ithalat kapasitesini genişletebilmektedir (Ongun, 2009: 60).

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin başarısında ihracata yönelik endüstrilerin yeteri kadar teşvik edilmesi ve mevcut döviz kurunun istikrarlı ve ihracatçıları özendirecek düzeyde tutulması, değişen döviz kuru sisteminde ihracatçıların zarar görmemesi için ihracatın farklı coğrafi bölgelere dağıtılmasının sağlanması önem taşımaktadır. Bu durumda belli ülkeler karşısında ulusal paranın değer kaybetmesi ile ihracatın satın alma gücündeki kayıplar, ulusal paranın değer kazandığı ülkelerle yapılan ihracatla karşılanmış olabilmektedir (Alpar, 1982: 127). İhracata yönelik politikayla dış pazarlara açılan bir ekonomide verimlilik artışının ve yeni teknolojilerin dikkate alınması dolayısıyla üretim ve kaynak dağılımı etkin hale gelebilmektedir (Balassa, 1978: 182; Egeli, 2001: 156).

3.2.1. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Araçları

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi ekonominin dış piyasalar ekseninde ekonomik, finansal, teknolojik ve sosyal boyutlu yeniden yapılanmasını kapsamaktadır (Sönmez, 2011: 1). Bu stratejinin başarısı, arz yönünden; az gelişmiş ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek nitelikte mal üretmelerine, talep yönünden ise; bu malları satın alabilecek olan ülkelerin dış ticaret politikasına bağlı olmaktadır (Alpar, 1981: 130). Bu strateji ülkelerin serbest ticaret koşullarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda üretim yapmayı öngörmektedir. Dolayısıyla ekonomiyi uluslararası ticaretten soyutlamayacak bir ticaret rejimi izlemesi ve ulusal kaynak tahsisinin sadece iç talep tarafından değil, uluslar arası talep tarafından da belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir (Kazgan, 1985: 38).

Bir ülkenin sanayi malları ihracatında başarısının artması için ihracata dayalı sanayileşme stratejilerini uygulamaya koyması gerekmektedir. Bu politikaları uygulamada ise çeşitli araçlar kullanılabilir. Bu araçların en önemlileri ise;

- ❖ Döviz kuru ve Devalüasyon politikası
- ❖ İhracatı Teşvik Politikaları olmaktadır.
- ❖ Bu politikaların dışında ise,
- ❖ Para, kredi sistemindeki reformlar ve enflasyon üzerinde faiz politikaları
- ❖ İşletmelerde verimlilik artırıcı tedbirler ve kamunun ürettiği mallara gerçek fiyat uygulaması
- ❖ Dış ticaret rejiminin kademeli olarak serbestleşmesi
- ❖ Gümrüklerin asgari düzeye indirilmesi ve konvertibilitenin sağlanması alınabilecek ilk tedbirler arasında yer almaktadır (Çarıkçı, 1991: 164-165; Dülger, İsgender, 1999: 20).

3.2.1.1. Döviz Kuru Politikası Ve Devalüasyon

İhracata dayalı strateji uygulamasında dış rekabet gücünü sağlamak ve iç piyasayı dış rekabetten korumak amacıyla döviz kuru politikası ve devalüasyon önemli bir araç olmaktadır (Kazgan, 1985: 98). Hükümetlerin dış ödemeler dengesini sağlamak amacıyla döviz kuru ile ilgili aldıkları tüm önlemler döviz kuru politikası olarak değerlendirilmektedir. Döviz kuru iç ve dış fiyat ilişkisini bozmayacak, uluslar arası ticareti dengeleyecek düzeyde olmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ithalatın, ihracattan daha yüksek olması dış ticaret açıklarına neden olmaktadır. Bu durum döviz talebinin döviz arzını aştığının göstergesi olmaktadır. Çözüm olarak yabancı paraların fiyatını yükseltmek ya da ulusal paranın değerini düşürmek gerekmektedir (Dülger, İsgender, 1999: 21). Böylece ihracat imkanlarının genişlemesiyle yabancı ülke paralarının yurtiçine girişi gerçekleşebilmektedir. Yurtiçine yönelik üretim cazip iken, fiyat dengesinin yurtdışı piyasa lehine gerçekleşmesi sağlanmış olacaktır (Tuna, 1990: 50).

Devalüasyon ise; sabit döviz kuru sistemlerinde devlet tarafından resmi döviz fiyatlarının yükseltilmesi, ülke milli parasının dış değerinin düşürülmesidir. Devalüasyon genel olarak ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde bu açıkları kapatmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Devalüasyon sonucunda ithal girdilerin fiyatları yükselerek, ihraç çıktılarının fiyatları düşmektedir. Böylece ithal girdilerin toplam hacmi azalırken, ihraç çıktılarının toplam hacmi artmaktadır. Devalüasyon yapılan ülkelerde döviz tasarrufu ve döviz girdisi sağlanmaktadır. Fakat ülke ekonomisine iyileştirici katkısı dışında, devalüasyonun ithal girdileri fiyatlarını yükseltmesi nedenleri ile ülke düzeyinde maliyet enflasyonu gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle devalüasyon sonucunda iç fiyatların sabit tutulması, ihraç malları stoklarının bulunması ve ihraç malları arzını arttırabilme olanaklarının olması gerekmektedir (Çelebi, 2011: 56).

3.2.1.2. Dış Ticaret Politikası Araçları

Dış ticaret politikası araçları başlıca dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi, dış rekabetten korunma ve ekonomik büyüme amaçlarını sağlamak için kullanılmaktadır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinde ise dış ticaret politikası araçları; uluslararası uzmanlaşmayı teşvik eder, serbest fiyat mekanizmasını güçlendirerek optimum kaynak dağılımını sağlamaktır.

İhracatın özendirilmesinde en etkin araçlar, doğrudan sübvansiyonlar ve dolaylı sübvansiyonlardır. Doğrudan sübvansiyonlar ile üretilen ürünlerin iç ve dış pazarlarda uluslararası emsalleriyle aynı fiyattan satılması sağlanarak, girişimin özendirilmesidir (Berksoy, 1982: 227).

Sübvansiyonların amacı yerli üreticilere maliyet avantajı sağlayarak, yabancıların ödeyeceği fiyatı düşürerek, ülkenin ihracatını teşvik etmektir. Sübvansiyonlu ihracatın dış fiyatı, ürünün yurtiçi fiyatından düşük olmaktadır. Böylece yabancı ülke tüketicileri, yerli tüketicilere tercih edilmiş olmaktadır (İyibozkurt, 1992: 183). Devletin pazarlama desteği yani dış piyasalar hakkında bilgi toplama, dış piyasalarda sergiler açma, ulaşım kolaylığı sağlama, ihraç malı üreten

üreticilere para olarak devlet tarafından yapılan yardımlar doğrudan sübvansiyonlara örnek teşkil edebilmektedir.

Dolaylı sübvansiyonlar ise; genel olarak ihracata vergi iadesi, muafiyeti ve indirimi, ihracata kredi teşviki olarak sayılabilmektedir. Vergi muafiyeti ve vergi indirimi, ithal girdilerden alınan gümrük vergileri bu malların fiyatlarını arttırmaktadır. İhracatın gerçekleşmesiyle vergiler ihracatçıya tekrar iade edilebilmektedir. Böylece malın dış piyasalarda daha ucuza arz edilmesi sağlanarak dış piyasalarda rekabet edebilme gücü artmaktadır (Düğer, İsgender, 1999: 22).

İhracatta kredi teşviki ile ise, ihracatçıyı mali gücünün sınırlı olduğu alanlarda yardımcı olarak ihracata yönlendirmek amacıyla ucuz kredi sağlamaktır. Bu para politikası aracı ile ihracatçının, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu alanlarda döviz kazandırıcı üretime ve yatırımlara teşvik edilmesi sağlanmaktadır (Şanlı, 1997: 46).

3.2.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisine Yönelik Eleştiriler

Literatürde bazı iktisatçıların yapmış olduğu çalışmalar, bir kalkınma stratejisi olarak ihracata dayalı büyümenin iktisadi büyümeyi olumlu etkileyeceğinin aksini ortaya koymuştur (Dodora, 1993: 227). İhracata dayalı stratejinin teorik üstünlükleri olmasına rağmen uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşılabilir. Bu stratejinin başarısı arz yönünden iki faktöre bağlı olmaktadır. Bunlardan ilki ihracata yönelik sanayilere yeterli teşviklerin sağlanması, ikincisi ise mevcut döviz kurunun istikrarlı ve ihracatçıları özendiricek düzeyde tutulmasıdır. Bu stratejinin başarısı arz yönünden gelişmekte olan ülkelerin uluslararası pazarda rekabet edebilecek nitelikte olması, talep yönünden ise; bu malları alacak olan ülkelerin izleyecekleri dış ticaret politikasına bağlı olmaktadır.

Fakat sanayileşmiş ülkelerin çoğunda uygulanan koruyucu politikalar gelişmekte olan ülkelerin ihracatını olumsuz etkilemektedir. Yani ihracat karamsarlığı ihracata dayalı sanayileşme politikaları için önemli bir sıkıntı oluşturmaktadır (Egeli, 2001: 7).

İhracatı özendirebilmek amacıyla kur ayarlamaları gibi parasal önlemler tek başına yeterli olmamaktadır. Uygun teknoloji seçimi, işgücünün eğitimi, altyapının tamamlanması, optimum kapasite kullanımı ve kurumsal düzenlemeler gerekmektedir (Seyidoğlu, 2001: 606). Gelişmekte olan ülkelerde bu düzenlemeleri gerçekleştirmek büyük bir zaman ve maliyet gerektirmektedir.

İhracata dayalı strateji uygulayan gelişmekte olan ülkeler, benzer malları uluslar arası piyasaya sürebilmektedir. Bu durum emek yoğun mallarda arz fazlasına neden olarak, ürünlerin uluslararası fiyatlarını düşürecektir (Yılmaz, 1982: 32).

İhracata sağlanan vergi iadesi, vergi muafiyeti, ithal girdilerden gümrük alınmaması, ucuz kredi sağlanması gibi teşvikler devlet bütçesi açısından gelir kaybına neden olduğu gibi, etkin bir korumada sağlayamayabilmektedir. Ayrıca ülkeler arasındaki rekabet eşitliğini bozduğu gerekçesiyle ülkeler tarafından olumsuz karşılanabilmektedir (Seyidoğlu, 2001: 607).

Gelişmekte olan ülkelerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerin talebindeki yavaş artış dolayısıyla, ihracatı arttırmalarının ihracat fiyatlarının düşmesi ve gelişmiş ülkelere gelir transferi ile sonuçlanabileceği eleştirisi bulunmaktadır (Kavoussi, 1985: 379). Aynı zamanda bu ülkelerde nüfus artış hızları yüksek olduğundan ve kişi başına düşen gelirin artmasından dolayı iç talep yükselmektedir. Bu artışlar ise üretimden iç talep düşürülerek elde edilen ihracat potansiyelinin azalmasına neden olabilmektedir.

Sonuç olarak bu politikalar, mal, faktör ve döviz piyasalarına hükümet müdahalelerinin kaldırılıp ekonomide serbest piyasa mekanizmasının geçerlilik kazandırılmasını gerektirmektedir. Fakat başarılı bir ihracat politikası ancak hükümet desteğiyle gerçekleşebilmektedir.

3.3. KARMA SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

Karma Strateji, ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanmasında belli sektörlerin desteklenmesinin ortaya çıkaracağı zorluklar ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisi doğrultusunda dengeli kalkınmadan yoksun bir biçimde ihracat

potansiyeli olan sektörlerin geliştirilmesinin ortaya çıkaracağı zorluklardan hareketle her iki stratejinin bir arada uygulanabileceğine dair görüşler sonucunda ortaya çıkan stratejidir (Şanlı, 1997: 54).

Karma sanayileşme stratejisi genel olarak bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç, ithalata rakip malların üretiminin iç talep genişlemesinden daha hızlı artması anlamına gelen dışa dönük ithal ikameci sanayileşme stratejisiyle başlamakta ve ihracata dayalı stratejiyle devam etmektedir. Bu durumda ülkelerin sorunu sanayileşmede hangi stratejiye ağırlık ve öncelik verileceği değil, ithal ikameci ya da ihracata dayalı sanayileşme arasında tercih yapmayan, aynı anda her iki stratejiyi uygulayan, bütünleştirilmiş bir strateji uygulamaktır (Çarıkçı, 1983: 98).

4. SANAYİ SEKTÖRÜ İÇİNDE İMALAT SANAYİNİN ÖNEMİ

Tarım ve madencilik sektörlerinde teknoloji kullanımının sınırlı, verimlilik düzeyinin düşük ve gelişmenin doğal kaynaklara dayalı olması ekonomik gelişmede sanayi sektörünün önemini arttırmaktadır. Sanayi sektörü içerisinde en önemli ve dinamik alt sektör olan imalat sanayi, geniş ölçüde ekonominin bütünündeki gelişmeleri belirleyen sektör olması açısından büyük önem taşımaktadır (Uygur, 1990: 17). Bu nedenle ekonomiyi sürüklenme gücü yüksek imalat sanayi sektörlerinin belirlenmesi ve teşvik edilmesi büyük önem arz etmektedir.

4.1. İMALAT SANAYİDE SEKTÖRLERİ İTHALATA YÖNLENDİREN FAKTÖRLER

İmalat sanayide sektörleri ya da firmaları ara veya yatırım malına yönlendirecek çok sayıda faktör bulunmaktadır. Yurtiçinde üretilen ara ve yatırım mallarının görece olarak pahalı olması durumunda bu malları kullanan firmalar ithalata yönlenecektir.

Yurtiçi üretimin kalitesinin yetersiz olması durumunda ara ve yatırım mali ithalatına yönelmek gerekmektedir. Üretim ve kalite standartlarına yönelik düzenlemeler ile kaliteye duyarlılığın yüksek olduğu pazarlarda üretim yapılması, üretimde kullanılan ara ve yatırım mallarının kalitesine ilişkin kaygıları arttırarak firmalara ithalata yönlendirmektedir.

Yurtiçi üretimin olmaması ya da yurtiçi üretim miktarının yetersizliği durumunda da firmalar ithalata yönlenebilmektedir. Yurtiçi üretimin bulunmaması ülkenin doğal kaynak zenginliğinin var olmaması, ülkenin ilgili alanlarda yatırım gerçekleştirememesi ve /veya teknolojik yetersizliğin bulunmasıyla ilgili olmaktadır. Bu durumda ülkeler ekonomik büyüme oranına paralel olarak ithal girdi kullanımını arttıracaktır. Yurtiçi üretim miktarının yetersizliği durumunda ise, yurtiçinde istenilen üretim gerçekleşmesine rağmen talebin arttığı zamanlarda bu talebi karşılayamaması durumunda üretimin ithalata bağımlılık oranında artış olabilecektir. Üretim teknolojisinde gerçekleşen değişim ise ithalata bağımlılığı üç yoldan etkileyecektir. İlk olarak teknolojik yenilenme hızının artması firmaların daha kısa zamanda altyapısını yenilemesine neden olabilmektedir. İkinci olarak, yeni teknolojileri içeren ürünleri ilk olarak bu teknolojileri geliştiren ülke ürettiğinden bu ürünleri yurtdışından ithal eden ülkeler, teknoloji belirli bir olgunluğa ulaşıncaya kadar bu ürünleri ithal etmek durumunda kalabilmektedir. Üçüncü olarak ise; yeni üretim teknolojileri yeni ve /veya daha kaliteli hammadde ve malzeme kullanmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla teknolojik gelişmenin hızlandığı dönemlerde ithalata bağımlılığın artması beklenmektedir.

Küresel üretim zinciri yapısında ana şirketler, farklı ülkelere ve bölgelere yayılmış bağlı ortaklıklar ve alt tedarikçiler yoluyla ürünün farklı parçalarını üreterek bu parçaları dünyanın farklı yerlerinde birleştirerek tüketicilere sunmaktadır. Firmaların küresel üretim zincirine entegrasyonu küresel şirketin yurtiçindeki ortağına ve alt tedarikçilerine küresel işbölümünde hangi görevi vereceği önemlidir. Yerli firmaların küresel üretim zincirinin daha yüksek katma değerli bölümlerinde uzmanlaşması üretim ve ihracatın ithalata bağımlılık oranını düşürücü etki yaratmaktadır.

Yurtiçi faizlerin yüksek ve borçlanma vadelerinin kısa olması, satıcı firmaların sunduğu düşük faizli ve uzun vadeli krediler, iç finansman imkanı kısıtlı olan yerli firmaları ithalata yönlendirebilecektir. Üretimin finansmanındaki bu yetersizlik sektörlerin ithalata bağımlılığını arttırıcı etki yaratacaktır (Saygılı vd., 2009: 3-8).

4.2. İMALAT SANAYİDE İTHAL GİRDİ KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İmalat sanayi üretiminde kullanılan ithal girdi oranını şekillendiren iki temel dinamik bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sektörlerdeki firmaların ithal girdi kullanımına yönelik eğilimleri iken, ikincisi ithal girdi kullanım oranı farklı olan sektörlerin büyüme oranlarıdır. Sektörlerin daha fazla ithal girdi kullanımına yönelmesi ve/veya ithal girdi kullanımı yüksek sektörlerin diğerlerinden daha hızlı büyümesi durumunda ekonomide ithal girdi kullanım oranı artış gösterecektir.

- İç Talep Yapısındaki Değişim ve Uluslararası Rekabet Koşulları

İmalat sanayi üretiminin alt sektörler itibariyle önemli ölçüde farklılaşmasına neden olmaktadır. Bazı sektörlerde yüksek üretim artışı sağlanırken, geleneksel ve yerli girdi kullanımının ağırlıklı olduğu sektörlerde üretimde durgunluk gözlenmektedir. Bu üretim farklılaşmaları imalat sanayinin ithalata bağımlılığını arttırıcı etki yaratmaktadır (Özkan, 2006: 3).

-Üretim ve Dış Ticaretin Sektörel Yapısındaki Değişim

İmalat sanayide ithal girdi kullanımı konusunda önem arz etmektedir. Üretim ve dış ticaret yapısının ithalatlaşması dış ticaretin sektörel yapısını da değiştirmektedir. Bu duruma neden olan faktörlerden biri, birbirinden farklılaşmış yapıdaki ürünlerin eş zamanlı olarak ithal ve ihraç edilmesiyle ülkeler arasında karşılıklı olarak iki yönlü ticaret ortaya çıkmaktadır. Bu durumun ağırlıklı yapı kazanması üretimin uluslararasılaşma sürecini hızlandırarak ithalata bağımlılığı arttırıcı etki yaratmaktadır. Diğer bir neden ise; üretim modelinde “Asyalılaşıma” etkisinin var olmasıdır. Dış ticarete yaşanan coğrafik değişimin sonucu olarak

ülkelerin üretim modeli, fiyatlar genel düzeyi ve istihdam yapısı değişim göstermektedir.

Üretim ve dış ticaretin sektörel yapısındaki değişim, dış ticaret ve yapısal gelişmelerin yanı sıra, dış ticaret hadlerinde bozulma, çapraz kur gelişmeleri, tüketici kredilerinde genişleme ve dış ticaret istatistikleri kapsam değişikliklerinden de etkilenmiştir (Yükseler, Türkan, 2006: 5). Dolayısıyla sanayi mallarının üretim teknolojileri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bazı malların üretimi doğal kaynaklara dayanırken (petrol...vs), bazı malların üretimi işgücüne (tekstil, giyim...vs), bazı malların üretimi büyük ölçekli makine teçhizata (otomotiv...vs), bazı malların üretiminde ise bilgi (yazılım...vs) önemli rol oynamaktadır. Bu durumda ülkelerin hangi malların üretiminde uzmanlaştıkları ve bu malların üretiminde kullandıkları ithal girdi oranı önem taşımaktadır. Ülkeler daha ucuza veya daha kaliteli ürettikleri ürün geliştirme yeteneğine sahip oldukları alanlarda rekabetçi üstünlüğe sahiptir. Uzmanlaşma yapısında hızla büyüyen ya da küçülen (veya düşük hızla büyüyen) sektörlerin ithal girdi kullanım oranları ekonomi genelinde ithal girdi kullanım oranının seyrini etkilemektedir. Yeni uzmanlaşma alanlarındaki ithal girdi oranının önceki uzmanlaşma alanlarından daha yüksek olması durumunda, ekonomide ithal girdi oranı kullanımında artış gözlemlenebilecektir.

-Uzmanlaşma yapısında oluşan değişim bazı malların yurtiçi üretiminde yetersizliğe neden olarak, yurtiçinde sağlanan bazı malların ithalat yoluyla karşılanmasına neden olabilmektedir. Üretimin yapısında gerçekleşen bu değişim hem öne çıkan sektörlerin daha yüksek ithal girdi kullanım oranına sahip olması, hem de gerileme gösteren sektörlerde ithal girdi oranının yükselmesi nedeniyle ekonomi genelinde ithal girdi payı artabilmektedir (Saygılı vd. 2009: 75).

4.3. İMALAT SANAYİ İTHALAT BAĞIMLILIĞININ TEMEL BELİRLEYİCİLERİ

İmalat sanayiye ithalata bağımlı kılan birçok neden bulunmaktadır. Bunlar genel olarak, tüketici tercihleri ve üretim yapısında meydana gelen dönüşüm, tüketici kredilerinde meydana gelen değişim, döviz kuru, ekonomik büyüme, toplam

ihracatın milli gelir içerisindeki payı, enerji fiyatlarında meydana gelen değişim, ücretlerdeki değişim, faiz oranlarındaki değişim, üretimde meydana gelen katma değer yapısı ve imalat sanayinin sektörel katma değerlerinin sektörel üretim içerisindeki payı olabilmektedir.

Tüketici tercihleri ve üretim yapısında meydana gelen dönüşüm dolayısıyla sektörler ithalata bağımlılık göstermektedir. Tüketicilerin en ucuz fakat en kaliteli mal ve hizmete yönelmesiyle yurtiçi firmalar ülke dışından temine yönelmektedir. Yurtiçi üretimin ithal girdi oranı yüksek olan sektörler lehine değişmesi ve endüstri içi ticaretin hızla artması nedeniyle ithalata gereksinim artmaktadır.

Tüketici kredilerinde meydana gelen artışta ithalat bağımlılığı üzerinde etkili olabilmektedir. Tüketici kredilerinde oluşan artış toplam satışları etkileyerek ithalat bağımlılığını arttırabilmektedir. Bu durum ekonomideki talebin güçlü olduğu dönemlerde ithalat bağımlılığı yüksek olan mallara talebin arttığına göstergesi olmaktadır (Özlale, Karakurt, 2012: 21). İç talebin canlanması ve kredi olanaklarının artmasıyla tüketim malı ithalindeki artış, ithal ara ve yatırım malı bağımlılığının oluşturacağı özel kesim tasarruflarının azalması anlamına gelmektedir.

İmalat sanayide özellikle ithal girdi kullanımında kur düzeyinde oluşan değişim etkili olmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen artış ithal edilen ara ve yatırım malları fiyatlarını arttırarak ithalat maliyetini yükseltecektir. Bu durumda imalat sanayinin daha fazla oranda yerli ara ve yatırım malı kullanmasına neden olabilecektir. Dolayısıyla kurdaki değerlendirme imalat sanayinin yerli ara ve yatırım malını ithal olanla ikame etmesine neden olacaktır. Talep yapısına göre ithalatın kur hareketlerine duyarlılığı da sanayinin ithalata bağımlılığındaki gelişmeleri ortaya koymaktadır. İmalat sanayinin ara mallarında ithalata bağımlı olduğu ülkelerde devalüasyon sonucu tüketim ve yatırım mallarının ithalatı azalırken, ara malı ithalatının payının artması gözlemlenebilmektedir (Eşiyok, 2012: 71).

Ekonomik büyümede meydana gelen artış sonucunda yurtiçi tüketimden ziyade ihracata dayalı üretimin artması ithalat bağımlılığında azalmaya neden olabilecektir. Büyüme karlılığı pozitif etkileyerek kapasite artışının yaşanmasına ve bu artışla maliyetlerin azalmasına neden olabilmektedir (Saatçi, Aslan, 2007: 10). Diğer bir açıdan ekonomide meydana gelen büyüme dolayısıyla imalat sanayide

büyüme ithal girdi kullanımını arttırarak ithalata bağımlılığın artmasına neden olabilmektedir. Bu durum yerli sanayi payının azalmasına neden olabilecektir. Finansla açıdan ise ithalat faturasının üretim değerinden daha fazla artması özel kesimden dış dünyaya fon transferi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla imalat sanayideki büyüme ithalat bağımlılığındaki artış kanalıyla özel kesim tasarruflarında azalma ve cari açığta ise artış oluşturabilecektir (Özlale, Karakurt, 2012: 23).

Toplam ihracatın milli gelir içerisindeki payının artması dolayısıyla imalat sanayi ihracat payının artması, imalat sanayinin ithalat bağımlılığını etkileyebilmektedir. İmalat sanayi ihracatının ulusal gelirden aldığı payın artması, sanayide başta ara malı olmak üzere girdi kullanımında ithalatı yüksek malların ihracatı ithal girdi kullanımını da arttırdığından ithalata bağımlılıkta artış gözlenebilecektir.

Enerji fiyatlarında meydana gelen artış, ithalat bağımlılığını arttıran etkenlerdendir. Gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen petrol fiyatlarındaki petrol gibi nedenler ithal girdi olarak petrol ve doğalgaz kullanan sektörlerin ithal girdiye olan bağımlılığında da artış gözlenebilmektedir (Hasanov, 2014: 21). Petrol ürünleri imalatının dışa bağımlılığını azaltmak mümkün olmadığında, alternatif üretim kaynaklarının belirlenmesi ve bu üretime yönelik sektörlerin gelişiminin sağlanması ithalat bağımlılığının azalmasına katkıda bulunabilmektedir (Ersungur vd., 2011: 11).

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığını etkileyen nedenlerden biri ücretlerdeki değişimdir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve yabancı spekülatif sermaye girişinin artması tüketici kredisi arzını arttırarak iç talepte artışa sebep olabilmektedir. Tüketim talebinin artması sadece tüketici kredisi arzının artmasına bağlı olmamaktadır. Tüketim talebindeki artış uygulanan sterilizasyon politikası ile de yakından ilgili olmaktadır. Artan net dış varlıklar Merkez Bankası tarafından sterilize edilmek yerine, hazinenin kağıtları ile kamu tarafından kullanılabilir hale getirilebilmektedir. Bu durum kamu harcamalarını arttırmak için gelirlerini arttırmadan, personel ve faiz harcamalarının arttırılmasına olanak sağlayabilmektedir. Kamuda ortaya çıkan ücret artışlarının özel kesim ücretlerine de aktarılması ve bu durumun karları düşürmeden yapılabilmesi için, sanayi kesiminin ücret dışı maliyetlerini düşürmesi gerekmektedir (Yentürk, 2003: 7). Ücretlerde

meydana gelen değişim beklenen reel gelirin değişkenliğini de arttıracaktır. Bu durumda tüketiciler gelecekte reel gelirlerinin düşebileceği endişesiyle, dayanıklı mal tüketimlerini azaltmakta ve tasarruflarını arttırabilmektedirler. Ücretler firmaların önemli maliyet kalemlerinden olduğundan reel ücretlerdeki artış maliyetleri arttıracak, reel ücretlerdeki düşüş ise maliyetleri azaltacaktır. Oluşan belirsizlik durumunda ise yatırımlar azalacaktır (Hasanov, 2006: 195). Reel ücretlerde meydana gelen artış ithalata bağımlı sektörlerde gerçekleşirse, bu sektörlerde maliyeti arttırdığından üretimin azalmasına ve dolayısıyla ara ve yatırım malı ithalatının azalmasına neden olabilecektir. Bu artış ihracata dayalı sektörlerde gerçekleştiğinde ise; ihracatın maliyetini arttırarak ihracatın azalmasına neden olabilecektir.

İmalat sanayiye ithalata bağımlı kılan sebeplerden biri faiz oranlarının yükselmesidir. Faiz oranı reel yatırımlar ile finansal yatırımlar arasında tercih yapılmasını belirleyen bir faktördür. Dolayısıyla finansal araçların getirisinin yükselmesi reel yatırımları azaltmaktadır. Yabancı sermaye akımlarının reel yatırımlara değil, spekülative ve kısa vadeli yatırımlara yönelmiş olmaları, ihracatçı sektörlerde rekabet gücünü zayıflatarak, ithalatı ikame edebilecek ürünlerin yatırımının azalmasına ve ithalata bağımlılığın artmasına neden olabilmektedir (Saygılı vd, 2009: 6).

Üretimde meydana gelen katma değer yapısı da ithalata bağımlılığı etkileyen faktörlerdendir. İmalat sanayinin ithalat bağımlılık oranının artması değer bazında üretimde kullanılan ithal ara ve yatırım malı miktarının üretimden daha fazla artması anlamına gelmektedir. Bu durum üretim yoluyla yaratılan değerden, ithalatın daha fazla pay almasına neden olmaktadır. Üretim için yapılan ithalatın üretim değerinden daha fazla artması, ithalatın yapıldığı ülkelere gelir transferi sağlamaktadır (Özlale, Karakurt, 2012: 12).

İmalat sanayinin sektörel katma değerlerinin sektörel üretim içerisindeki payları da ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerdendir. İmalat sanayi katma değer/üretim oranlarının düştüğü dönemlerde sanayinin ithal girdi kullanımını gösteren ara mallarındaki düşüşün çok daha fazla olması ithalata bağımlılığının arttığını gösterebilmektedir (Eşiyok, 2012:

5. İMALAT SANAYİNİN İKTİSADİ FAALİYET AÇISINDAN KAPSAMI VE ÖNEMİ

Faaliyet sınıflamaları ekonomik alanda faaliyet gösteren tüm istatistiki birimler ile ilgili verilerin mümkün olduğunca homojen kategorilere ayıran ve sunumunu sağlayan, birimlerin ana faaliyetlerini belirleyen ve uluslararası veri karşılaştırmayı sağlayan sınıflamalardır. Bu sınıflamalar:

- ❖ **NAICS: Kanada**, Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan ekonomik faaliyet sınıflamasıdır.
- ❖ **NZSIC** : Avustralya ve Yeni Zelanda ülkelerinde kullanılan standart sanayi sınıflamasıdır.
- ❖ **ISIC** : Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından hazırlanan ve tüm dünyada kullanılması önerilen ekonomik faaliyetlerin sınıflamasıdır.
- ❖ **NACE**: Avrupa Birliği ülkeleri tarafından ISIC sınıflamasından türetilen ve üye ülkelerde zorunlu olarak kullanılan ekonomik faaliyet sınıflamasıdır.”(TUİK,2014).

“Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması- International Standart Classification of All Economic Activities (ISIC)” ve “Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması (NACE)” içinde yarattığı katma değer ve istihdama katkısı açısından en önemli alt sektörlerden biri “imalat sanayi” olmaktadır. Sanayi sektörünün lokomotif etkisinden dolayı “UNIDO 2002/2003 Endüstriyel Gelişme Raporu”nda yer alan “Büyümenin Motoru Olarak Sanayi” başlıklı bölüme göre; sanayi sektörünün gelişmesi, özellikle imalat sanayinin gelişmesi ve yapısal dönüşümün sağlanması ülkeler açısından önem taşımaktadır (UNIDO, 2002: 11-13).

5.1. SANAYİ İSTATİSTİKLERİNİN SINIFLANDIRILMASINDA KULLANILAN ULUSLAR ARASI FAALİYET VE ÜRÜN SINIFLAMALARI VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ

Sanayileşme ve dış ticaret teoremleri hakkında bilgi edindikten sonra, sanayi sektörünün en önemli alt sektörü olan, imalat sanayinin ithalat bağımlılığının değerlendirilmesi için sanayi istatistiklerinin günümüz koşullarında nasıl sınıflandırıldıkları önem arz etmektedir. Ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarının incelenmesi için istatistiki bilgilere gereksinim duyulmaktadır. Ancak bu bilgilerin gerek kullanıcılar arasında, gerekse uluslararası alanda anlamlı olabilmesi, belli standartlara dayandırılarak düzenlenmiş olmalarına bağlıdır. Küreselleşmenin hedeflendiği günümüz koşullarında ve içinde bulunduğumuz bilgi çağında farklı dilleri konuşan ya da farklı amaçlara sahip bilgi kullanıcılarının iletişimi, ortak bir dil olan sınıflamalar ve kodlama sistemleri sayesinde sağlanmaktadır. Sınıflama, kullanıcıların kategorilerin sınır ve kapsama alanlarını ayırt etmelerine yardımcı olmaktadır. Sınıflamaların birbirleriyle bağlantılarını ayırt etmek amacıyla dönüşüm tabloları da önem taşımaktadır. Dönüşüm tablosu; sınıflamaların ilişkilendirilmesine yönelik bir araçtır. Bir sınıflamadaki kategorilerin, diğer sınıflamalarda ya da aynı sınıflamanın önceki versiyonlarında nerede ve hangi ölçüde bulunabileceğini sistemli bir şekilde açıklamaktadır. Tablolar uluslar arası sınıflamaların geliştirilmesi ve uyumlaştırılması açısından önem taşımaktadır. Sanayi istatistiklerinin sınıflandırılmasında kullanılmak üzere çeşitli sınıflandırmalar geliştirilmiştir. Bu sınıflamalar, ANZSIC, CPC, CPA, NACE, PRODCOM ISIC gibi sınıflamalar olmaktadır.

Avrupa Birliği Ekonomik Faaliyetlerin Genel Sanayi Sınıflaması (NACE) (Nomenclature Statistique des Activites Economiques Dans La Communaute Europeenne); Avrupa Birliği Dahilindeki Ekonomik Faaliyetlerin Genel Sanayi Sınıflaması, Avrupa Birliği tarafından 1970 yılından beri geliştirilen faaliyetlerin çeşitli istatistiki sınıflamalarını göstermek amacıyla kullanılmaktadır. İstatistiki birimlerle ilgili verilerin kategorize edilmesi, bu birimlere ilişkin geniş bir çeşitlilikte istatistiklerinin hazırlanması için temel sağlamaktadır. NACE'nin bölüm ve

gruplarının belirlenmesinde temel kriterler, bir ekonomide belli ilişkilerin ve birimlerin yapılarındaki benzerlik düzeylerini belirlemede etken olan üretim birimlerine ait faaliyetlerin nitelikleriyle ilişkilidir. Faaliyetlerin ana yönleri ise; i.) Üretilen mal ve hizmetlerin niteliği, ii.) Mal ve hizmetlerin yer aldığı kullanımlar iii.) Üretimin girdileri, süreci ve üretim teknolojisi olmaktadır. Bu kriterlere verilen ağırlıklar, bir kategoriden diğerine farklılık göstermektedir. NACE 1970'in iki ana sakıncası bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, birlik yarasınca kapsamadığından veriler çoğunlukla ulusal sınıflamalara göre toplanmakta ve daha sonra geçiş anahtarlarıyla NACE formatına çevrilmekteydi. Ancak bu geçiş anahtarları yeterli düzeyde uyumlu veri üretmemekteydi. İkincisi ise, NACE 1970 uluslar arası tanınmış bir çerçevede geliştirmedeğinden, diğer ekonomik faaliyet sınıflamalarıyla karşılaştırılabilirliğinin zayıf olmasıdır.

NACE uluslararası karşılaştırılabilirliği sağlamak için, Avrupa Birliği dahilinde kullanımı kabul edilen tanımları Birleşmiş Milletler Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasının (ISIC Rev 3.1) verileri ile doğrudan bağlantılıdır. NACE Rev 1.1, ISIC Rev 3.1'in basit bir alt bölümüdür. ISIC Rev 3.1'in ilişik düzeyi (kısımlar) değiştirilmeksizin, NACE Rev 1.1'e alınmıştır. ISIC Rev 3.1'in üçüncü ve dördüncü (gruplar ve sınıflar), NACE Rev 1.1'de Avrupa gereksinimlerine göre bölünmüştür. Fakat NACE Rev 1.1'in grup ve sınıfları türetilmiş oldukları ISIC Rev 3.1 ile karşılaştırıldığında, NACE Rev 1.1'in daha fazla bölümlere ayrılmış olmasının amacı Avrupa ekonomisinin yapısına daha uygun bir sınıflama elde etmektir. ISIC Rev 3.1'in grup ve sınıfları NACE Rev 1.1 için bölünmüş olduğundan, NACE Rev 1.1'deki ilgili elemanların bazıları ISIC Rev 3.1'deki ilgili numaralardan farklı olarak yeniden kodlanmak durumundaydı. Bu nedenle, gruplar ve sınıflar düzeyindeki tek bir faaliyet NACE Rev 1.1'de ISIC Rev 3.1'dekinden farklı bir numerik koda sahip olmaktadır.

Birleşmiş Milletler Ekonomik Faaliyetler Sınıflaması (ISIC); Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen ekonomik faaliyetler sınıflamasıdır. Tüm dünyada kullanılması önerilmiştir. Şubat 1989 tarihinde Birleşmiş Milletlerin İstatistik Komisyonu tarafından onaylanmıştır. ISIC'in ilk versiyonu 1948 yılına dayanmaktadır. 1958 ve 1968 yıllarında revize edilmiş versiyonları yayınlanmıştır. ISIC Rev 3'ün güncellenmiş hali 2002 yılında yayınlanmıştır. NACE rev 1.1, ISIC

Rev 3.1'e benzer şekilde Avrupa düzeyinde ekonomik faaliyetler sınıflamasıdır. ISIC Rev 3.1 ile tamamen paraleldir. Bu nedenle Avrupa dengi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu bugüne kadar, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan ve tüm dünyada kabul gören Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasını, USSS (International Standard Industrial Classification-**ISIC**) temel alarak istatistikler üretmiştir.

Arupa Birliği Üretim İstatistiği Sistemi (PRODCOM); madencilik ve imalat (hizmetler hariç) için, AB üretim istatistikleri sisteminin kısaltılmasıdır. Üretim istatistiklerinin dayandığı ürün sınıflaması her yıl PRODCOM komitesince belirlenir. PRODCOM listesinin başlıkları HS ve CN'den elde edilmiştir. Bu durumda üretim istatistikleri arasında karşılaştırma yapılması sağlanır. PRODCOM başlıklarının kodlanmasında sekiz dijitlik bir numerik kod kullanılmış olup ilk altı dijit CPA kodu ile aynıdır. PRODCOM listesi bu nedenle CPA ile bağlantılı ve tutarlıdır.

PRODCOM'un amacı; listede yer alan her bir ürünün üretim miktarına ilişkin referans periyodu içinde ülke kayıtlarında yer alan istatistiklerin derlenmesi için yapılan bir araştırmadır. Amaç her bir ürün kapsamının 100% elde edilmesi, yani her ürünün eksiksiz olarak tüm üretim miktarı kayıtlarının elde edilmesi, olmasına rağmen, bu durum gerçekçi olmamaktadır. Yönetmelikte, özellikle küçük girişimlerden kaynaklanan yükü azaltmak amacıyla, çalışan sayısı 20 ve üzerinde olan girişimlerin araştırma kapsamına alınması gerektiği ifade edilmektedir. Tanımlanmış bir ürünü tüm girişimlerin üretmesi mümkün değildir. Yönetmelikte ülke kayıtlarından NACE sınıflamasının 4 basamak seviyesindeki kapsamın %90'ını elde edilebilmesi ifade edilmektedir. PRODCOM listesinde içerilen tüm ürünleri imal eden yerel birimlerin/girişimlerin tamamını kapsamaktadır. Yönetmelikte, en az 20 kişiyi istihdam eden NACE Rev 1.1'in C, D ve E kısımlarındaki tüm girişimler kapsanmalıdır.

Avustralya Ve Yeni Zellenda Standart Sanayi Sınıflaması (ANZSIC); her iki ülkede sanayi istatistiklerinin üretimi ve analizinde kullanılmak üzere geliştirilmiş bir sınıflama türüdür. Uzun yıllardır kullanımda olan Avusturalya

Standart Sanayi Sınıflaması (ASIC) ve Yeni Zellenda Standart Sanayi Sınıflaması (NZSIC) yerine geçmiştir.

Faaliyetlere Göre Ürünlerin İstatistiki Sınıflaması (CPC); Merkezi Ürün Sınıflaması (Central Product Classification) Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmiştir. CPC'den önce uluslararası sistemin hem malları, hem de hizmetleri içeren bir sınıflaması bulunmamakta idi. CPC 1989 yılında kabul edilmiş, 1997 yılında revize edilmiştir. CPC versiyon 1.1'in güncellenmiş versiyonu 2002 yılında yayınlanmıştır. CPC mal ve hizmetlerle ilgili birçok türdeki istatistiğin karşılaştırılması için bir çerçeve oluşturmak amacıyla geliştirilmiştir. Bu nedenle amacı, diğer ürün sınıflamalarının yerine geçmek değil, daha sonra verilerin CPC'nin ilgili kategorilerine aktarılması yoluyla uyumlaştırılmasına olanak sağlamaktır. Mallar sözkonusu olduğu zaman CPC, harmonize sistem (HS)'nin başlık ve alt başlıklarını yapı blokları olarak kullanır. Harmonize sistem; Dünya Gümrük Organizasyonu tarafından geliştirilen dış ticaret için kararlaştırılmış, bir uluslararası gümrük ürün sınıflamasıdır. Hiyerarşik olarak yapılandırılmış bir mal sınıflamasıdır. Bu durumda CPC'nin en alt düzeyindeki her başlık tam olarak HS'nin başlığı/alt başlığı ya da HS'nin birden fazla başlığının /alt başlığının birleşimine denk gelmektedir. Bu nedenle mallar açısındaki HS'deki kategorilerin tanımı CPC'deki sınıflama için temel olarak kullanılmıştır. CPC'nin ISIC Rev 3.1'den farklı kendi kodlama sistemi bulunmaktadır. Bu durumun amacı CPC'nin sadece ISIC Rev 3.1'in mal ve hizmetlerin listesi biçimindeki bir uzantısı olarak görülmemesini sağlamaktır.

Merkezi Ürün Sınıflaması (CPA); Faaliyetlere göre ürünlerin istatistiki sınıflaması (Statistical Classification of Products by Activity) , CPC'nin Avrupa versiyonu olup hizmet ettiği amaçlar CPC ile paralellik göstermektedir. CPC sadece önerilen bri sınıflama iken, CPA Avrupa Biirliğinde yasal olarak bağlayıcı kılınmıştır. CPA'nın kendisi araştırma sınıflaması olarak kullanılmadıkça, özel araştırma sınıflamaları CPA ile ilişkilendirilir. CPA, CPC'nin Avrupa'daki dengi olmasına rağmen, daha sonra yapısı ve detay düzeyinin arttırılmasına bağlı olarak farklılaşmıştır. Avrupa düzeyindeki yaklaşım, merkezi ürün sınıflamasının NACE Rev 1.1'e dayalı olarak oluşturularak ekonomik faaliyet tanımları ile ekonomik kökenli kriterlere göre yapılandırılmasıdır. Ekonomik faaliyet tanımları konusunda NACE Rev 1.1'den yararlanılması, CPA'nın yapısının NACE Rev 1.1'in bütün

seviyelerine karşılık geldiği anlamına gelmektedir. CPC'nin alt sınıfları ekonomik orijinlere göre yeniden düzenlenmiştir. Birliğin ve üye ülkelerin spesifik gereksinimlerine paralel alt bölümler eklenmiştir. Bu durumun sonucunda CPA'nın alt kategorileri CPC'nin alt kategorilerinden daha fazladır. CPA ile NACE Rev 1.1 arasındaki bağlantı kodlamada görülmektedir. CPA'nın tüm seviyelerinde ilk dört dijital kod NACE Rev 1.1'de kullanılan kod ile aynıdır. CPA'nın ulusal versiyonu NACE Rev 1.1'in ulusal versiyonu ile aynı şekilde bulunmaktadır. CPA 1993 yılında detaylandırılmış, 1996 yılında güncelleştirilmiş ve 2003 yılında NACE Rev 1.1 ile paralel olarak güncellenen yeni bir versiyon sunulmuştur.

5.2. İMALAT SANAYİNİN ALT SEKTÖRLERİ

Bu sınıflandırmanın “Rev 3.1” versiyonunda imalat sanayi toplam 17 kısımda sınıflandırılan ekonomik faaliyetler içerisinde yer almaktadır. Alfabetik olarak numaralandırılan bu kısımda imalat sanayi “D” harfi ile nitelendirilmektedir. İki haneli ve numerik olarak 67 bölümde sınıflandırılan faaliyetlerin “15” ve “37” kodları arasındaki 23 alt sektörü kapsamaktadır (TÜİK, 2010a).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) imalat sanayi kapsamındaki faaliyetleri şöyle tanımlamıştır;

İster makinede veya elde, ister fabrikada veya atelyede yapılsın, maddelerin ya da bütünü oluşturan parçaların fiziksel veya kimyasal bir işlemde geçirilerek, yeni ürünler elde edilmesine **imalat** adı verilmektedir. İnşaat faaliyetleri dışında kalan, montaj yoluyla yapılan üretimler imalat olarak kabul edilmektedir. Madencilik, imalat, ticaret gibi alanlarda kullanılan makine ve teçhizatın montajı ve kurulması, özel bir faaliyet olarak yürütüldüğü zaman, imalat bölümünde, o maddenin imalatının sınıflandığı yerde sınıflandırılmaktadır. Malların yapısal değişikliği, yenilenmesi veya yeniden yapımı, genellikle imalat olarak kabul edilir. Makine ve teçhizatın özel ana bölümleri ve parçaları, aksesuar ve yedek parçaları, genel bir kural olarak, ilgili makine ve teçhizatın imalatı ile aynı sınıfta sınıflandırılmıştır. Ancak, plastik maddelerin kalıba dökülmesi veya preslenmesi yoluyla aksesuar ve özel ana bölümlerin yapımı ve atık maddelerin yeniden kullanılır

hale getirilmesi işlemleri de plastik ürünleri imalatına dâhil edilmektedir (TÜİK, 2011a).

Yukarıda belirtilen “Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması” (ISIC Rev 3.1)’na göre imalat sanayi 15-37. Bölüm kapsamı aşağıda Tablo. 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. İmalat Sanayinin Kapsamı (ISIC Rev.3.1)

KOD	TANIM
D	İMALAT (15.37.) BÖLÜMLER
15	Gıda Ürünleri Ve İçecek İmalatı
16	Tütün Ürünleri İmalatı
17	Tekstil Ürünleri İmalatı
18	Giyim Eşyası İmalatı, Kürkün İşlenmesi Ve Boyanması;
19	Derinin Tabaklanması Ve İşlenmesi; Bavul, El Çantası, Savaşçılık, Koşum Takımı, Ve Ayakkabı İmalatı
20	Ağaç Ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç); Hasır Ve Buna Benzer, Örülerek Yapılan Maddelerin İmalatı
21	Kâğıt Ve Kâğıt Ürünleri İmalatı
22	Basım Ve Yayım; Plak, Kaset Ve Benzeri Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması
23	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri Ve Nükleer Yakıt İmalatı
24	Kimyasal Madde Ve Ürünlerin İmalatı
25	Plastik Ve Kauçuk Ürünleri İmalatı
26	Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı
27	Ana Metal Sanayi
28	Makine Ve Teçhizatı Hariç; Metal Eşya Sanayii
29	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine Ve Teçhizat İmalatı
30	Büro, Muhasebe Ve Bilgi İşleme Makineleri İmalatı
31	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Makine Ve Cihazların İmalatı
32	Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı Ve cihazları İmalatı
33	Tıbbi Aletler; Hassas Ve Optik Aletler Ve Saat İmalatı
34	Motorlu Kara Taşıtı, Römork Ve Yarı Römork İmalatı
35	Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı
36	Mobilya İmalatı; Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalatlar
37	Yeniden Değerlendirme

Kaynak: TÜİK. (2011a).

Yukarıdaki tabloda da ifade edildiği gibi imalat sanayi hammadde ya da yarı mamul malların makinede veya elde, fabrikada veya atelyede veya kimyasal bir işlemle geçirilerek, yeni ürünler elde edilmesi olarak ifade edilmektedir. İmalat

sanayinde aynı malı üreten firmalara sanayi dalı ya da endüstri adı verilmektedir. Sanayi mallarını kullanım yerlerine ve amaçlarına göre gruplandırmak sektör analizinde sağlıklı sonuca varmak açısından önem taşımaktadır. ISIC Rev 3.1 sınıflamasının dışında ISIC Rev 4 Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen ISIC Rev 3 faaliyet sınıflamasının son versiyonudur. Bu sınıflamanın yapısı ise 21 kısım, 88 bölüm, 238 grup ve 414 sınıf olarak belirlenmiştir (TUİK, 2013).

Yukarıda belirtilen “Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC Rev 4)”na göre imalat sanayi C kodu ve 10-33. Bölüm kapsamları aşağıda Tablo 5.’de gösterilmiştir.

Tablo 5. İmalat Sanayinin Kapsamı (ISIC Rev.4)

Kod	Tanım
C	İMALAT
10	Gıda ürünlerinin imalatı
11	İçeceklerin imalatı
12	Tütün ürünleri imalatı
13	Tekstil ürünlerinin imalatı
14	Giyim eşyalarının imalatı
15	Deri ve ilgili ürünlerin imalatı
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek eşyaların imalatı
17	Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması
19	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı
21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ait malzemelerin imalatı
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
24	Ana metal sanayii
25	Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı
26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
27	Elektrikli teçhizat imalatı
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
31	Mobilya imalatı
32	Diğer imalatlar
33	Makine ve donanımların kurulumu ve onarımı

Kaynak: TUİK, 2014.

ISIC Rev 4'ün kısım ve bölümleri NACE Rev 2 ile aynıdır. Fakat grup ve sınıf düzeyi NACE Rev 2'de daha ayrıntılı olmaktadır. NACE Rev 2 sınıflandırma yapısı ise; 21 kısım, 88 bölüm, 272 grup ve 615 sınıftır (TUİK, 2013).

Yukarıda belirtilen “Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (NACE Rev 2)” na göre imalat sanayi C kodu ve 10-33. Bölüm kapsamları aşağıda Tablo 6.’de gösterilmiştir.

Tablo 6. İmalat Sanayinin Kapsamı (NACE Rev.2)

Kod	Tanım
C	İMALAT
10	Gıda ürünlerinin imalatı
11	İçeceklerin imalatı
12	Tütün ürünleri imalatı
13	Tekstil ürünlerinin imalatı
14	Giyim eşyalarının imalatı
15	Deri ve ilgili ürünlerin imalatı
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı
17	Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması
19	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı
21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
24	Ana metal sanayii
25	Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)
26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
27	Elektrikli teçhizat imalatı
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
31	Mobilya imalatı
32	Diğer imalatlar
33	Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı

Kaynak: TUİK, 2014.

NACE Rev 1.1. sınıflaması ise 17 kısım, 31 alt kısım, 62 bölüm, 224 grup, 514 sınıfı kapsamaktadır. Aşağıdaki Tablo 7’de “Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması (NACE Rev 1)” na göre imalat sanayi D kodu ve 15-36. Bölüm kapsamları gösterilmiştir.

Tablo 7. İmalat Sanayinin Kapsamı (NACE Rev.1)

Kod	Tanım
D	İmalat
15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı
16	Tütün ürünleri imalatı
17	Tekstil ürünleri imalatı
18	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması
19	Derinin tabaklanması ve işlenmesi; bavul, el çantası, Saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı
20	Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, Saman ve benzeri malzemelerden, örülerek yapılan eşyaların imalatı
21	Kâğıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı
22	Basım ve yayım; plak, kaset ve benzeri kayıtlı medyanın çoğaltılması
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı
24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı
27	Ana metal sanayii
28	Makine ve teçhizatı hariç; fabrikasyon metal ürünleri imalatı
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı
30	Büro makineleri ve bilgisayar imalatı
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazların imalatı
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı
33	Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı
35	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
36	Mobilya imalatı; başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar

Kaynak: TÜİK, 2014.

Aşağıdaki Tablo 8’de “Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC Rev 2)”na göre imalat sanayi 30-39. Bölüm kapsamı gösterilmiştir.

Tablo 8. İmalat Sanayinin Kapsamı (ISIC Rev.2)

Kod	Tanım
3	İMALAT SANAYİİ
31	Gıda, İçki Ve Tütün Sanayii
32	Dokuma, Giyim Eşyası Ve Deri Sanayii
33	Orman Ürünleri Ve Mobilya
34	Kağıt, Kağıt Ürünleri Ve Basın Sanayii
35	Kimya, Petrol, Kömür, Kauçuk Ve Plastik Mamülleri Sanayii
36	Taş Ve Toprağa Dayalı Sanayii (Petrol Ve Kömür Türevleri Hariç)
37	METAL ANA Sanayii
38	Metal Eşya, Makina Ve Teçhizat, Ulaşım Aracı, İlmi Ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayii
39	Diğer İmalat Sanayii

Dönüşüm tabloları ise; sınıflandırmaların ilişkilendirilmesine yönelik bir araç olmaktadır. Dönüşüm tablosu; bir sınıflamadaki kategorilerin diğer sınıflandırmalara ya da aynı sınıflamanın önceki versiyonlarında nerede ve hangi ölçüde bulunabileceğini sistemli bir şekilde açıklamaktadır (TUIK, 2014).

Aşağıda Tablo 9.'da imalat sanayi sınıflamalarının dönüşüm tabloları gösterilmiştir. Tablolar uluslararası sınıflamaların geliştirilmesi ve uyumlaştırılması açısından önemli olmaktadır.

Tablo 9. İmalat Sanayi Sınıflamalarının Dönüşümü

Dönüşüm Adı	Kaynak Sınıflama	Hedef Sınıflama
<u>ISIC Rev.3.1 - NACE Rev.1.1</u>	Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması, ISIC Rev.3.1	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.1.1
<u>ISIC Rev.4 - NACE Rev.2</u>	Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması, ISIC Rev.4	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.2
<u>NACE Rev.1.1 - NACE Rev.2</u>	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.1.1	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.2
<u>NACE Rev.2 - ISIC Rev.4</u>	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.2	Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması, ISIC Rev.4
<u>NACE Rev.2 - NACE Rev.1.1</u>	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.2	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.1.1

Kaynak: TUIK,2014.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİ VE İTHALATININ GELİŞİMİ

1. TÜRKİYE'DE 1980 ÖNCESİ DÖNEM İMALAT SANAYİ VE İTHALATININ GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde 1923 Cumhuriyetin ilanından, 1980 “İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi” uygulanması dönemine kadar imalat sanayi ve ithalatta gerçekleşen ekonomik gelişmeler anlatılmıştır. Bu dönemde imalat sanayi yapısını da etkileyen “1929 Dünya Ekonomik Buhranı”nın, “Teşvik-i Sanayi Kanununun”, “Devletçi sanayileşme döneminin”, Planlı dönemin (1960-1980)” ve “1978-1979 Bunalımı”nın Türkiye ekonomisinde imalat sanayi ve ithalatını üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu dönemde Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanmış, 1970-1976 ithal ikamesinin en yoğun yaşandığı dönem olduğundan, ithal ikameci sanayileşmenin ikinci evresi olarak anılmıştır (Yeldan, 2001: 38).

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda iktisadi gelişmedeki ana hedef sanayileşme olmuştur. Ekonominin tüm kesimlerine öncelik verilmesi esas olmuştur. Ancak sanayileşme gerçekleşmeden iktisadi gelişmenin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını; Mustafa Kemal ATATÜRK şu sözlerle ifade etmiştir (Aysan, 2000: 46). “Sanayileşme en ileri ve gönençli Türkiye’ye ulaşmak için en kısa yoldur. Vatan savunması da buna bağlıdır”

Osmanlı imparatorluğunun son yılları savaşlarla geçmiştir. Bu durum sonucunda ekonomi zayıflamıştır. 1929 yılında gerçekleşen “Dünya Ekonomik Buhranı” ülkemizi de olumsuz etkilemiş, devlet müdahalesinin ekonomide daha yoğun biçimde uygulanmasının zorunlu olduğunu göstermiştir.

Tablo 10. (1923-1930) Temel Ekonomik Göstergeler

	Nüfus (1000 yıllık ortalama)	TL Dolar	Tefe Artış	GSMH Deflatorü (1938=100)	Kişi Başı GSMH (dolar)	GSMH Büyüme Oranı	İhracat Milyon Dolar	İthalat Milyon Dolar	Dış Ticaret Açığı
1923	12475	1,68	-	150,5	45	-	51	87	-36
1924	12735	1,88	10,10	158,7	50	14,9	82	100	-22
1925	13007	1,83	11,50	180,3	64	12,8	103	129	-26
1926	13337	1,91	-8,20	168,1	65	18,2	96	121	-29
1927	13562	1,94	2,20	164,9	56	-12,8	81	108	-27
1928	13851	1,95	2,20	164,7	60	11	88	114	-26
1929	14146	2,07	-24,20	180,3	71	21,6	75	124	-49
1930	14448	2,12	-13,90	131,8	52	2,2	71	70	

Kaynak: Pakdemir Ekrem, s:16. Parasız İlker, 1998, s.2.

1923 Cumhuriyet'in ilanı ve 1930'lu yıllarda temel ekonomik göstergeler Tablo 10.'da gösterilirken; Türkiye'de Milli Gelir ve Ekonomik büyüme oranları ise Tablo 11.'de gösterilmiştir.

Tablo 10.'da gösterildiği gibi bu yıllarda büyümenin inişli, çıkışlı bir durumda olduğu ve 1930'lu yıllara gelindiğinde de büyümenin azaldığı, dış ticaret açığının da arttığı gözlenmektedir.

Tablo 11. (1923-1930) Türkiye'de Milli Gelir ve Ekonomik Büyüme (Milyon TL)

Yıllar	GSMH Değer	Zincirleme	Büyüme	TARIM		SANAYİ		HİZMET	
		Endeks	Oranı	Değer	%	Değer	%	Değer	%
1923	11431,40	-	-	4958,2	43,3	1529,00	13,4	4944,2	43,3
1924	13134,7	114,9	0,148	6313,2	48,1	1561,9	11,9	5259,6	40
1925	14811,8	112,8	0,13	6662,2	45	1902	12,8	6247,6	42,2
1926	17508,8	118,2	0,18	8799,7	50,3	2107,4	12	6601,7	37,7
1927	15362,2	87,2	0,13	6150,6	40	2593,4	16,9	6618,2	43,1
1928	16948,1	111	0,11	7253,1	42,8	2636,7	15,6	7058,3	41,6
1929	20605,1	121,6	0,05	10318,9	50,1	2860,7	13,9	7425	36
1930	21058	124,2	0,02	9924,8	47,1	3131	14,9	8002,2	38

Kaynak: Parasız İlker: Türkiye Ekonomisi, 1998, Tablo:1.2

Tablo 11.'de ise tarım, sanayi ve hizmet sektöründe ciddi bir değişikliğin gözlenmediği ifade edilmektedir.

1930-1933 yıllarında ise ekonomik sorunlara devletçe yön verilmesine ve bu sorunların incelenerek programlaştırılmasına karar verilmiştir. Böylece devletin iktisadi hayata girişi 1933-1938 yılları arasında uygulanan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" ile başlamıştır. 17 Nisan 1934 tarihinde yürürlüğe giren bu plan döneminde,

toprak reformu yapılarak tarıma teşvik sağlanmış, hammaddesi yurtiçinde bulunan malları işleyecek sanayici kuruluşları ile devletçe finanse edilmesi mümkün olan kuruluşların kurulmasına öncelik verilmiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003: 11). 1930’lu yıllarda dış ticaret ise sıkı kontrol ve denetim altına alınmıştır. 1929 yılında gerçekleşen “Gümrük Kanunu” ve 1930 yılında gerçekleşen “Türk parasının Kıymetini Koruma Kanunu” hükümete ithalatı istediği şekilde kısıtlama ve denetleme imkanı vermiştir. Dış ticaretin kontrol altında tutulması ithal ikameci sanayileşme politikasına da uygun olmuştur.

1932-1938 döneminde dış ticaretteki gelişmeler Tablo 12. ’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Türkiye’de Dış Ticaret (1930-1938) (Milyon Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	ABD dolarının TL Kuru
1930	69,50	71,4	1,80	2,12
1931	59,9	60,2	0,3	2,11
1932	40,7	48	7,30	2,11
1933	45,1	58	13,00	1,66
1934	68,8	73	4,20	1,26
1935	70,6	76,2	5,60	1,26
1936	73,6	93,7	20,00	1,26
1937	90,5	109	18,70	1,26
1938	118,9	115	-3,90	1,26

Kaynak: W.Hale: The Political and Economic Development of Modern Turkey, Croom Helm, London, 1981, s.73. DİE: Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara, 1973, s.326; ŞAHİN Hüseyin: Türkiye Ekonomisi, Bursa, 1998, Tablo 3.4.

Tablo 12’de dış ticaret dengesi 1937 yılına kadar pozitif değer alırken, 1938 yılında negatif değer olarak dış ticaret açığının varlığını ifade etmektedir. Bu dönemde ithalatta meydana gelen daralma miktar kısıtlamalarından ve sıkı kontrollerden kaynaklanmıştır. İhracatta meydana gelen daralma ise dünya eko ekonomik bunalımı sonucunda Türkiye’nin ihrac mallarının talebinin azalmasından kaynaklanmıştır (Şahin, 1998: 65).

1940-1945 İkinci Dünya Savaşı döneminde ise ülkemizin hem iktisat politikaları, hem dünya içindeki durumu, hem de siyasi yapısı tamamen değişmiştir. Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmemekle birlikte bu savaşın koşullarını tüm

ağırlığıyla yaşamıştır. Aşağıdaki Tablo 13.'de 1940-1949 dönemi temel ekonomik göstergeler gösterilmiştir.

Tablo 13. (1940-1949) Temel Ekonomik Göstergeler

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949
GSMH%	-5	-10,3	5,6	-9,8	-5,1	-15,3	31,9	4,2	16,4	-5
Tarım										
GSMH	45	41,9	47,3	45,8	43,2	39,1	45,7	38,8	45,3	40,7
Sanayi										
GSMH	14,9	16,2	14,90	16,1	16	15,9	15,2	15,4	13,9	13,1
İhracat										
Milyon Dolar	81	91	126	197	179	168	216	223	197	248
İthalat										
Milyon Dolar	50	55	113	155	127	97	120	245	275	290

Kaynak: Korkut, 1987:65, Parasız, 1998: Tablo:3.1

Tablo 13.'de ifade edildiği gibi savaş dönemi boyunca dış ticaret hacminde gerileme yaşanmıştır. Fakat ithalattaki azalma, ihracattaki azalmadan fazla olduğundan dış ödemeler bilançosu fazla vermiş, rezervlerde artış gözlenmiştir. Savaşın başlarında ithalat “Genel İthalat Rejimi” çerçevesinde yapılmasından ve ithalata getirilen serbestlik sonucunda ithalatta büyük artışlar meydana gelmiştir (Parasız, 1998: 66).

Tablo 14. (1950-1960) Milli Gelir Artış Hızı ve Dış Ticaret

Yıllar	Reel Milli Gelir Artış Hızı(bir önceki yıla göre)	İthalat Milyon dolar	İhracat Milyon Dolar	Dış Ticaret
1950	15,80	286	263	-23
1951	15,2	402	314	-88
1952	8,6	556	363	-193
1953	11,2	553	396	-137
1954	-9,1	478	335	-143
1955	6,7	498	313	-183
1956	6,8	407	305	-102
1957	6,3	397	345	-52
1958	11,8	315	247	-68
1959	2,4	470	354	-116
1960	2,4	468	312	-147

Kaynak: TÜİK, Uludağ ve Arıcan, 2003: 23-24

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya ekonomisinin temel hedefi uluslar arası ticaretin geliştirilmesi olmuştur. Türkiye bu amaca ulaşmak için çaba göstermiştir. Türk parası devalüe edilmiş, dış ticaret çok yanlı hale getirilmiştir. 1948-1949

yıllarında döviz mevzuatını daha sistemli hale getirmek ve çok yanlı dış ticaret rejimini gerçekleştirmek amacıyla yeni adımlar atılmıştır. 1946 yılında devalüasyon gerçekleşmesine rağmen dış ticaret açıkları bu dönemde de devam etmiştir. Yukarıdaki Tablo 14.’de 1950-1960 dönemi milli gelir artış hızı ve dış ticaret rakamları gösterilmiştir.

Tablo 14’te ifade edildiği gibi 1950’li yıllardan itibaren milli gelirden önemli artışlar meydana gelmiş, 1950’li yılların ilk yarısında üretim ve milli gelir artış hızı hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu dönemde ithalat ihracattan fazla gerçekleşerek dış ticaret açıkları meydana gelmiş ve bu açıklar giderek artış göstermiştir.

1960 sonrası dönem ise iktisadi kararların verilmesinde ve iktisat politikalarının yapımında yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilmektedir. Bu dönemde “Devlet Planlama Teşkilatı” kurulmuş, “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının” hazırlıklarına başlanmıştır (Kılıçbay, 1984: 118). Bu dönemde endüstrileşme hareketi; özel sektör için özendirici, yönlendirici, yol gösterici olurken; kamu sektörü için ise emredici nitelikte beş yıllık kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Sanayileşerek kalkınma, planlı kalkınma döneminin temel tercihi olmuştur. Beş yıllık kalkınma planları temelde, karma ekonomiyi ve özel girişimciliği öne çıkarma, destekleme ve güçlendirmeyi amaçlamıştır (Göker, 1993: 53). Bu yıllarda imalat endüstrisindeki kamu ve özel sektördeki yüzde (%) değişim Tablo 15.’te gösterilmiştir.

Tablo 15. (1963-1970) İmalat Sanayinde Sabit Sermaye Yatırımları (milyon TL)

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Kamu Sektörü	369711,00	469124	448146	637746	799419	1058188,00	1374999	1482059
% Değişim	-	26,9	-4,5	42,3	25,4	32,4	30	7,9
Özel Sektör	1623560	1164261	1025695	1203112	1536339	1842226	2111101	2358035
% Değişim	-	-28,3	-11,9	1703	27,7	19,9	14,6	11,7
Toplam	1993271	1633386	1473841	1840858	2335751	2900314	3486190	3840993
% Değişim	-	-18,1	-9,8	24,9	26,9	24,2	20,2	10,2

Kaynak: ISO 1990, Parasız, 1998: Tablo:5.21

Yukarıdaki Tablo 15.'de gösterildiği gibi 1960 yıllarda kamu sektörünün imalat endüstrisi yatırımlarındaki payı, özel sektörün imalat endüstrisi yatırımlarındaki payına yakındır.

1970'li yıllarda ise sabit ayarlanabilir kur sistemine dayalı para sisteminin çöküşü, 1973 yılına petrol fiyatlarındaki dört kat, 1979 yılında ise iki kat artış sonucunda dünya ekonomisi dolayısıyla Türkiye ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde ekonominin dışa kapalı olması ve iç piyasaların korunması sonucu; rekabetçi olmayan, geri teknoloji kullanan, ölçek ekonomilerinden yararlanmayan, eksik kapasite ile çalışan bir sanayi ortaya çıkmıştır. 1963-1978 döneminde sanayi sektöründe yaratılan hasılanın %85'i imalat sanayinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde imalat sanayinde tüketim, ara ve yatırım malları üreten sanayi piyasalarının nispi payları Tablo 16.'da gösterilmiştir.

Tablo 16. İmalat Sanayinde Tüketim Malları (T), Ara Malları(A) ve Yatırım Malları (Y) Üreten Sanayi Gruplarının Nispi payları (%)

		1963	1967	1973	1975	1978
İşyeri	T	55,7	52,4	44,2	44,9	40,9
	A	26,3	57,6	29,7	31,6	33,50
	Y	16,3	20	25,1	24,5	25,6
İstihdam	T	59,8	55,5	46,7	45,4	47,2
	A	24	25,5	29	28	31,6
	Y	16,2	19	24,3	26,6	21,2
Üretim Değeri	T	59,4	52,9	42,4	41,1	38,1
	A	27,3	35,4	36,6	37,1	41,7
	Y	13,3	17,7	21	21,8	20,2
Katma Değer	T	51,6	49	36,3	33,8	35,6
	A	33,1	37,7	44,6	46,8	46,8
	Y	15,3	13,3	19,1	17,6	18,6

Kaynak: TÜİK, İmalat Sanayi Anketleri ve İstatistik Yıllıkları: DPT Beş Yıllık Kalkınma Planları. Şahin,, 1998: 140 tablo:7.7.

Tablo 16.'ya göre imalat sanayi üretim değerinin alt gruplara göre nispi dağılımı, 1963 yılında tüketim malları %59,4, ara malları %27,3 yatırım malları %13,3 iken; 1978 yılında tüketim mallarının nispi dağılımının %38,1'e gerilediği, ara mallarının nispi dağılımının %41,7'ye yükseldiğini ve yatırım mallarının nispi dağılımının ise %20,2'ye yükseldiği gözlenmektedir. Yaratılan katma değer açısından ise 1963 yılında tüketim mallarının %51,6, ara mallarının % 33,1 ve yatırım mallarının ise %15,3 olduğu gözlenmektedir. 1978 yılında ise ara mallarının

katma değerinin tüketime ve yatırım mallarının katma değerinden daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

Bu dönemde tüketim mallarının katma değeri %35,6'ya düşerken, ara mallarının katma değeri %46,8'e, yatırım mallarının katma değeri ise %18,6'ya yükselmiştir. İmalat sanayinde ara ve yatırım mallarının nispi öneminin artması, tüketim mallarının nispi öneminin azalması ekonomide sanayileşme düzeyinin arttığını göstermektedir. Bu yapısal değişim aynı zamanda sanayi sektörünün dışa bağımlılığının artmasına neden olmaktadır. Tablo 17.'de ise imalat sanayi alt sektörlerinde ithal girdilerin, toplam ara girdi içindeki yeri gösterilmektedir.

Tablo 17. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthal Girdilerin Toplam Ara Girdi Kullanımı İçindeki Payı (%)

	İthal Girdiler/Toplam Ara Girdiler(1968)	İthal Girdiler/Toplam Ara Girdiler (1973)
İmalat Sanayi	10,2	14
Tüketim Malları	0,30	2,5
Alkollü İçkiler	1,4	9,5
Gıda	0,7	1,4
Dokuma Giyim	8,4	4,2
Ara Malları	16,6	23,2
kağıt, matbaacılık	18,4	8,5
Kimya	33,8	43,8
Çimento	4,7	0,1
Petrol Ürünleri	33,4	46,9
Demir, Çelik	10,9	18,5
Lastik, Plastik	19,6	31,3
YatırımMalları	18,9	28,1
Makine imalatı	20,4	36,6
Elektronik Makinaları ve elektronik araçlar	21,4	34,9
Taşıt araçları	29,2	22,4

Kaynak: Korum, 1977: 80-81

Tablo 17.'de gösterildiği gibi 1968-1973 döneminde imalat sanayinin ithalata bağımlılığının arttığını, bu durumun imalat sanayindeki yapı değişikliğinden kaynaklandığını göstermektedir (Şahin, 1998 141).

Cumhuriyet'in ilanından 1980 ihracata yönelik sanayileşme politikasına kadar geçen sürede Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır. 1968-1979 dönemi üretim içinde ithalatın ya da yerli üretim payında ortaya çıkan değişimler sonucunda gerçekleşen ithal ikamesi Tablo 18.'de gösterilmiştir. İthal ikamesinin ölçülmesi mutlak ve yüzde olarak gerçekleştirilebilir. Her iki hesaplama yöntemi sonucunda negatif değerler ithal ikamesinin varlığını ifade ederken, pozitif değerler yerli üretimin ithalatla ikamesini göstermektedir.

Tablo 18. (1968-1979) İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthal İkamesi

	Yüzde	Mutlak (Milyon Lira)
Gıda	210,8	2692,7
İçki	-26,40	-13,2
Dokuma	-33,2	-1140,4
Ağaç mantar Ürünleri	-47,7	-52,9
Basım	-87,2	-1475,7
Kürk-Deri	-26,1	-4,6
Lastik, Plastik	-70,9	-2932,1
Kimya	-30,1	-15734,4
Petrol ve Kömür Ürünleri	439,6	23073,5
Taş ve Toprağa Dayalı Ürünler	-55,3	-1537,9
Metal İşleme	9	1092,9
Madeni eşya	152,1	4609,6
Makine imalatı	-33,1	-14554,6
Elektrik makinaları	-22,8	-3116,5
Taşıt araç ve Gereçleri	-32,1	-5717,8

Kaynak: Egeli, 1993: 147, Parasız, 1998: 178.

Tablo 18. 'de ithal ikameci politikalara rağmen 1968-1979 döneminde ithal ikamesi gerçekleştirilemeyen sektörler bulunmaktadır. Bu sektörler arasında petrol ve kömür ürünleri, gıda, madeni eşya ve metal işleme endüstrileri yer almaktadır (Parasız, 1998: 178). Türkiye ekonomisinde 1980 öncesinde uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile sanayinin gelişiminde belirli bir temel atılmış, fakat ara ve yatırım malları üretimine geçilmemiştir.

2. TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEM İMALAT SANAYİ VE İTHALATININ GELİŞİMİ

Birbiriyle ilişki içerisinde olan üç temel özellik 1980 sonrası dönemi, 1980 öncesi dönemden önemli şekilde ayırmaktadır. Bunlardan ilki; korumacı ve ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikasının yerini, ekonominin dünya ekonomisiyle daha yakından ilişkilendirilmesini ve bütünleşmesini amaçlayan dışa dönük politikalara bırakması olmuştur. Dış ticarete miktar kısıtlamalarının kaldırılması, Ağustos 1989’da sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, 1987 yılında Avrupa Birliği’ne tam üyelik başvurusu yapılması, 1995 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’ne gidilmesi, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olunması önemli gelişmeler arasında yer almaktadır. Bu sürecin diğer bir özelliği ise önceden belirlenmiş sektör öncelikleri doğrultusunda uygulanan seçici sanayileşme politikalarının yerini; özel, kamu ve yabancı yatırımcılar arasında fark gözetmeyen “yansız sanayileşme” politikalarına bırakmış olmasıdır. 1980 öncesi dönemi, önceki dönemden ayıran ikinci temel özellik ise; devletin ekonomide rolünün azalmasıdır. 1980 öncesi devlet sanayi sektörünün gelişmesinde önemli rol oynarken, 1980 sonrası dönemde devletin rolünün azaldığı gözlenmiştir. Fiyat kontrolleri ve sübvansiyonların kaldırılması, dış ticarete ve iç-dış finans piyasalarında sağlanan liberasyon, sanayi kuruluşlarının yabancılara satılması ve/veya şirket evlilikleri sürecinin hızlanması ve bu yolla sanayi üretim ve yatırımlarında devletin yerini yerli ve özel sermayeye bırakması önemli gelişmeler arasında sayılabilmektedir.

1980 sonrası dönemin üçüncü temel özelliği; sanayileşmeye ilişkin temel yaklaşımların ve politikaların oluşturulmasında dış dinamiklerin ön plana çıkması olmuştur. Bu dönemde Avrupa Birliği ile ekonomik ilişkilerin belirgin biçimde yoğunlaşması, Dünya Bankasıyla gerçekleşen yapısal uyum anlaşmaları önemli gelişmeler arasında sayılmaktadır (Şenses ve Taymaz, 2003: 2-3). Türkiye ekonomisinde 1980 yılında yaşanan bu dönüşüm, imalat sanayinin yapısal ve sektörel özellikleri üzerinde de etkili olmuştur. Bu başlık altında 1980’den günümüze kadar genel ithalat bilgileri ve imalat sanayinin sektörel ve yapısal analizi değerlendirilmiştir.

2.1. İMALAT SANAYİNİN EKONOMİDEKİ YERİ

İmalat sanayinin ekonomideki yeri değerlendirilirken, GSYİH'daki payı, istihdamı dış ticareti, ücretlerinin yapısı ele alınacaktır.

2.1.1. İmalat Sanayinin GSYH'daki Payı

Türkiye 1980 öncesi dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulamasından sonra, 1980 sonrası dönemde ihracata yönelik sanayileşme stratejisiyle yaşanan bu değişim imalat sanayinin yapısal özellikleri üzerinde de dolayısıyla GSYH'daki payında da etkili olmuştur.

İmalat sanayinin GSYH payı değerlendirilirken diğer sektörlerin GSYH'dan aldıkları paylar ve büyüme hızları da imalat sanayinin ekonomiye katkısı açısından bilgi vermektedir. Sanayileşmiş ülkelerde sanayi sektörünün görece payı küçülürken, hizmet sektörlerinin ekonomideki payının artış gösterdiği gözlenmektedir. Dolayısıyla tarım, sanayi ve hizmet sektörü, imalat sanayinde üretilen hasılanın GSYH'ya oranı ve imalat sanayi büyüme hızı verileri imalat sanayinin ekonomideki yeri hakkında bilgi vermektedir. Bu durum 1980-2012 dönemi itibariyle yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Tablo 19'da GSYH'da büyüme hızı tarım-sanayi-hizmet sektörünün GSYH'daki payı ile imalat sanayi sektör payı ve imalat sanayi büyüme hızı verilmiştir. 1987-1997 dönemi için 1987 sabit fiyatları ile hesaplanırken, 1998-2012 dönemi için 1998 sabit fiyatları ile hesaplanmıştır.

Tablo 19. İmalat Sanayi Büyüme Hızı (1980-2012) (%)

Yıllar	GSYH Büyüme Hızı	Tarım Sektörü Payı	Sanayi Sektörü Payı	Hizmet Sektörü Payı	Tarım Sektörü Büyüme Hızı	Sanayi Sektörü Büyüme Hızı	Hizmet Sektörü Büyüme Hızı	İmalat Sanayi Sektör Payı	İmalat Sanayi Büyüme Hızı
1980	-2.4	24.4	20.7	54.8	1.3	-3.6	-3.6	18.3	-3.9
1981	4.9	22.9	21.7	55.4	-1.8	9.9	5.9	19.1	9.4
1982	3.6	22.8	22.0	55.2	3.3	5.1	3.1	19.7	6.4
1983	5.0	21.6	22.4	56.1	-0.8	6.7	6.7	20.3	7.5
1984	6.7	20.3	23.2	56.5	0.6	10.5	7.5	20.7	9.2
1985	4.2	19.4	23.7	56.9	-0.3	6.5	4.9	21.0	5.7
1986	7.0	18.8	25.1	56.1	3.6	13.1	5.6	21.7	10.5
1987	9.5	17.2	25.0	57.8	0.4	9.2	12.7	21.8	10.1
1988	2.1	18.2	25.0	56.8	8.0	2.1	0.4	21.8	1.6
1989	0.3	16.8	26.2	57.1	-7.7	4.9	0.7	22.1	3.0
1990	9.3	16.4	26.2	57.4	7.0	9.3	9.9	22.1	9.7
1991	0.9	16.2	26.7	57.1	-0.6	2.9	0.5	22.6	2.4
1992	6.0	15.9	26.7	57.3	4.3	6.2	6.3	22.5	5.8
1993	8.0	14.6	26.8	58.6	-0.8	8.3	10.4	22.7	9.3
1994	-5.5	15.4	26.8	57.9	-0.6	-5.7	-6.6	22.3	-7.6
1995	7.2	14.5	28.1	57.4	1.3	12.5	6.3	23.5	13.9
1996	7.0	14.2	28.0	57.8	4.6	6.8	7.7	23.5	7.1
1997	7.5	12.9	28.7	58.4	-2.2	10.2	8.6	24.2	11.4
1998	-	12.5	32.6	51.7	-	-	-	23.9	-
1999	-3.4	12.2	32.2	52.8	-5.7	-4.6	-1.3	23.5	-5.1
2000	6.8	12.2	32.1	52.8	7.1	6.3	6.6	23.5	6.9
2001	-5.7	11.9	30.9	55.5	-7.9	-9.1	-0.9	23.0	-7.6
2002	6.2	12.2	30.4	54.7	8.8	4.6	4.8	22.3	2.9
2003	5.3	11.4	31.2	54.1	-2.0	7.8	4.1	23.0	8.4
2004	9.4	10.7	31.9	54.3	2.8	11.8	9.7	23.5	11.9
2005	8.4	10.6	32.0	54.4	7.2	8.7	8.6	23.5	8.2
2006	6.9	10.0	32.9	54.5	1.4	10.2	7.1	23.8	8.4
2007	4.7	8.9	33.3	55.4	-6.7	5.8	6.4	24.0	5.6
2008	0.7	9.3	32.6	56.3	4.3	-1.3	2.3	23.8	-0.1
2009	-4.8	10.1	31.3	58.1	3.6	-8.6	-1.8	23.2	-7.2
2010	9.2	9.4	32.7	57.3	2.4	13.8	7.7	24.2	13.6
2011	8.8	9.2	33.0	57.3	6.1	10.0	8.8	24.4	10.0
2012	2.2	9.3	32.9	57.6	3.1	1.7	2.6	24.4	1.8

Kaynak: TUIK.

Not: İzafi banka hizmetleri sektörlerden düşülmüştür. 1998 bazlı yeni GSYH serisi üretilmeye başlandığı için yukarıda tabloda güncelleme yapılmamıştır.

Tablo 19'a göre 1987-1997 genel ortalaması alındığında GSYH büyüme hızı %4.75, sanayi sektörünün GSYH'daki payı %26.75, sanayi sektörü büyüme hızı ortalama %10, imalat sanayi sektör payı ortalama %22.6, imalat sanayi büyüme hızı %6.06 olarak hesaplanmaktadır. 1998 sonrası döneminde ise GSYH büyüme hızı ortalama %4, sanayi sektörünün GSYH'daki payı ortalama %32, sanayi sektörü büyüme hızı ortalama %4, imalat sanayi sektör payı ortalama %22, imalat sanayi büyüme hızı ortalama %5.5 olarak hesaplanmıştır.

1997 dönemi sonrası sanayi sektörü payının artış gösterdiği gözlenirken, tarım sektörünün payının azaldığı gözlenmektedir. Bu durum sanayileşmeye önem verildiğini ifade etmektedir. Bu dönemde sanayi sektörü içinde imalat sanayi sektör payının ve büyüme hızının artış gösterdiği gözlenmektedir. 1994-1999 ve 2001 dönemlerinde yaşanan ekonomik kriz dolayısıyla bu dönemlerde GSYH büyüme hızı ve imalat sanayinin GSYH'daki payı negatif değer almıştır.

2008 döneminde yaşanan Mortgage (Amerika Konut Kredisi) dolayısıyla gerçekleşen ekonomik kriz Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde imalat sanayi büyüme hızı küçülmeye başlamış ve 2009 döneminde %7.2 oranında küçülmüştür. Kriz dönemlerinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinden en fazla olumsuz etkilenen sanayi sektörü, dolayısıyla imalat sanayi olmuştur.

2009 dönemi sonrası ekonomide gerçekleşen istikrar dolayısıyla 2009 döneminde %4.8 oranında daralan GSYH büyüme hızı, 2009 dönemi sonrası ortalama %6.75 oranında artış göstermiştir. Dolayısıyla 2009 döneminde imalat sanayi %7.2 oranında daralırken, 2009 sonrası dönemde ortalama %10.75 artış göstermiştir. İmalat sanayinin GSYH'daki payı da sabit bir seyir izlemiştir.

2009 sonrası dönemde imalat sanayinin GSYH'daki payı ortalama %24 iken, tarım sektörünün payı ortalama %10, hizmet sektörünün payı ise ortalama %55 civarındadır. Bu durumda Türkiye ekonomisinde imalat sanayinin görece payı, tarım sektörünün görece payının üç katı civarında gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisini sanayileşmiş ekonomi olarak görmek mümkün olmaktadır. 2013 yılının üçüncü çeyreğinde ise Türkiye ekonomisi %4.4'lük büyüme göstermiştir. İmalat sanayi cari fiyatlarla %10.2, sabit fiyatlarla ise %4.9 artış göstermiştir. Bu büyümede imalat sanayinin çok önemli katkısı olduğu dikkate alındığında, ihracat pazarlarındaki

olumlu gelişme büyüme rakamlarının daha da olumlu seyredeceğini göstermektedir (B.S.T.B, 2013: 3). Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin, sanayileşme evresini anlayabilmek için gelişmiş ülke ekonomileriyle karşılaştırmak ve imalat sanayinin ithalata bağımlılığını değerlendirmek önem arz etmektedir. Aşağıdaki Tablo.20’de G8 (Gelişmiş Sekiz Ülke) ülkeleriyle Türkiye’nin sanayi sektörü büyüme oranı ve GSMH büyüme oranı gösterilmiştir.

Tablo 20. G8 Ülkelerinde Ortalama Sanayi Sektörü ve GSYH Büyüme Oranı

	G8 Ülkelerinde 1996-2010 Ortalama %	
	Sanayi Sektörü Büyüme Oranı	GSYH Yıllık Değişim Oranı
Türkiye	20	4
Almanya	29.8	1.5
Fransa	22	1.6
Kanada	31.5	2.5
İngiltere	25	2.2
İtalya	27.5	0.7
Japonya	29	0.8
Rusya	36	3.8
ABD	24	2.4

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Seçilmiş Göstergelerden Kendi hesaplamamdır. (24.12.2013)

Tablo 20.’ye göre; Türkiye ekonomisi gelişmiş ülkelere çok yakın sanayileşme payına sahiptir. Sanayi sektörü büyüme oranı %20 olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’yi sanayileşmiş ülke olarak görmek mümkündür. GSYH büyüme hızı da ortalama % 4’ tür. Bu durumda Türkiye üst orta gelirli ülke sıralamasına girmektedir. Aşağıdaki Tablo 21.’de ise, imalat sanayi ithalat bağımlılık oranı ve GSYH’deki gelişim gösterilmiştir

Tablo 21. İmalat Sanayi İthalat Bağımlılık Oranı ve GSYH Büyüme Hızı

	İthalat Bağımlılık Oranı %	GSYH%
1996	0,098363678	7.0
1997	0,096892305	7.5
1998	0,096154487	-
1999	0,088937083	-3.4
2000	0,116352202	6.8
2001	0,097882708	-5.7
2002	0,128275327	6.2
2003	0,147850827	5.3
2004	0,244201876	9.4
2005	0,210053481	8.4
2006	0,211575722	6.9
2007	0,221072777	4.7
2008	0,207523045	0.7
2009	0,203145704	-4.8
2010	0,220194835	9.2
2011	0,239172382	8.8

Kaynak: TUIK, World Bank Indicators, verilerinden kendi hesaplamamızdır.

Tablo 21.'de gösterildiği gibi GSYH'nın artış gösterdiği dönemlerde imalat sanayi ithalat bağımlılık oranında azaldığı gözlenmektedir. Bu durum, ekonomik büyümenin gerçekleştiği dönemlerde imalat sanayinin ithalat bağımlılığının da azalma eğilimi gösterdiğini ifade etmektedir.

2.1.2. İmalat Sanayide İstihdam

Çalışan nüfusun ekonomik sektörlere göre dağılımı sanayileşme derecesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Gelişmiş ekonomiler işgücünü tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörüne yönlentmektedir (Şahin, 2011: 354).

Tablo 22. Sektörler İtibariyle İstihdam Oranları (1996-2012)

YIL	İşsizlik Oranı %	İstihdam Bir Önceki Yıla göre Değişim Oranı %	İşgücüne Katılma Oranı % (15 yaş üstü)	Kadın İşgücü %	Sanayi Çalışan Erkek Oranı	Tarım Çalışan Erkek Oranı	Hizmet Çalışan Erkek Oranı	Sanayi Çalışan Kadın Oranı	Tarım Çalışan Kadın Oranı	Hizmet Çalışan Kadın Oranı	Sanayi Sektöründe Çalışan Oranı %	Tarım Sektöründe Çalışan Oranı %	Hizmet Sektöründe Çalışan Oranı %
1996	6.6	-	53.7	28.7	28	31.5	40.6	10.2	71.5	18.4	22.9	42.8	34.3
1997	6.8	0	52.6	27.6	28.6	31	40.3	11.9	67.2	21	24.1	40.8	35.1
1998	6.9	2.7	52.8	28	28.3	30.5	41.2	11.3	67	21.7	23.6	40.5	35.9
1999	7.7	1.2	52.7	28.7	27.6	30.9	41.6	10.9	67.6	21.5	22.8	41.4	35.8
2000	6.5	-2.1	49.9	26.8	28.0	27	45	13.2	60.5	26.4	24	36	40
2001	8.4	-0.3	49.8	27.5	26.7	27.7	45.6	12.1	63.3	24.5	22.7	37.6	39.7
2002	10.3	-0.8	49.6	28.4	26.7	24.8	48.4	13.7	60	26.2	23	34.9	42.1
2003	10.5	-1	48.3	27.7	26.3	24.4	49.3	13.4	58.5	28.1	22.8	33.9	43.4
2004	10.8	-7.2	46.3	25.7	28	21.6	50.4	16.1	50.8	33.1	24.9	29.1	46
2005	10.6	2.2	46.4	25.6	29.7	18.6	51.7	16.6	46.3	37	26.4	25.7	48
2006	10.2	1.8	46.3	26	30.5	17.2	52.3	16.3	43.6	40	26.8	24	49.1
2007	10.3	1.5	46.2	26	30.5	16.8	52.8	16.1	42.7	41.2	26.7	23.5	49.8
2008	11	2.2	46.9	26.6	30.8	17.1	52.1	15.7	42.1	42.2	26.8	23.7	49.5
2009	14	0.4	47.9	27.7	29.1	18.1	52.7	15.3	41.6	43.1	25.3	24.6	50.1
2010	11.9	6.2	48.8	28.8	30.3	18.3	51.4	15.9	42.4	41.7	26.2	25.2	48.6
2011	9.8	6.7	49.9	29.4	31.1	18.7	50.3	15.2	42.2	42.6	26.5	25.5	48.1
2012	9.2	2.9	50	30	30.7	18.4	50.9	14.9	39.3	45.8	26	24.6	49.4

Kaynak: TÜİK,2013

İmalat sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinden daha yüksek emek verimliliğine sahiptir. Bu nedenle imalat sanayide istihdamın artması, ortalama emek üretkenliğinin de artmasına neden olmaktadır (Taymaz ve Suiçmez, 2005: 19).

Yukarıdaki Tablo 22.'de sanayi sektörü istihdam durumu diğer sektörlerle kıyaslanmaktadır. Tabloda 1996-2012 dönemi işsizlik oranı, istihdam oranı, işgücüne katılma oranı ve tarım-sanayi-hizmet sektöründe çalışan kadın ve erkek oranları ve işgücü payları gösterilmiştir.

Tablo 22.'e göre 1996-2012 döneminde istihdam dalgalı bir seyir izlemiştir. İşgücüne katılma oranı ortalama %50 olmaktadır. Sanayi ve hizmet sektöründe çalışan erkek ve kadın oranı artma eğilimi gösterirken, tarım sektöründe çalışan erkek ve kadın oranı azalma eğilimi göstermektedir. Sanayi ve hizmet sektöründe çalışan erkek oranında önemli bir artış gözlenmezken, çalışan kadın oranında önemli artış sözkonusudur. Bu durumda kadınların işgücüne katılma oranının arttığı söylenebilmektedir.

Sanayi ve hizmet sektöründe çalışan oranı artış gösterirken, tarım sektöründe çalışanların oranı yaklaşık %18 azalmıştır. İşgücünün tarım dışı sektörlerle transferi 2000'li yıllarda hız kazanmıştır. Bu durum Türkiye ekonomisinin sanayileşmeye ağırlık verdiği göstergesi olmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 23.'de ise imalat sanayinin toplam istihdamdaki payı, kadın ve erkek işgücü payları gösterilmiştir. TÜİK hanehalkı anket sonuçlarına göre 1988-1999 dönemi imalat sanayi ISIC Rev1'e göre derlenirken, 1988 dönemi Ekim, 1990-1999 dönemi Ekim-Nisan işgücü ortalamasının sonuçları alınarak hesaplanmıştır. 2000-2008 dönemi NACE Rev1'e göre derlenirken, 2008-2013 dönemi NACE Rev 2'ye göre derlenmiştir. 2013 verileri ise ilk sekiz ayın verilerinin ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 23. İmalat Sanayinin İstihdamdaki Payı (1988-2013)

Yıllar	İmalat Sanayi Erkek İşgücü	İmalat Sanayi Kadın İşgücü	İmalat Sanayi Toplam İşgücü	Toplam İstihdam	İmalat Sanayinin Toplam İstihdamdaki Payı
1988	2550	438	2988	17755	5.94
1989	2635	465	3100	18222	5.87
1990	2625	483	3108	18539	5.96
1991	2736	481	3217	19288	5.99
1992	2949	628	4204	19459	4.62
1993	2706	534	3240	18500	5.71
1994	3013	582	3595	20006	5.57
1995	3027	546	3573	20586	5.76
1996	3237	567	3804	21194	5.57
1997	3445	629	4074	21204	5.2
1998	3463	624	4087	21779	5.32
1999	3555	710	4265	22048	5.16
2000	2918	720	3638	21580	5.93
2001	2888	693	3581	21524	6.01
2002	2923	808	3731	21354	5.72
2003	2910	753	3663	21147	5.77
2004	2952	776	3727	19632	5.26
2005	3164	809	3973	20066	5.05
2006	3231	812	4044	20424	5.06
2007	3249	815	4064	20738	5.1
2008	3392	822	4214	21194	5.03
2009	3024	846	3870	21277	5.49
2010	3265	950	4216	22594	5.36
2011	3380	987	4367	24110	5.52
2012	3408	1012	4420	24821	5.61
2013	3540	1106	4646	25519	5.49

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, (2013).

Tablo 23.'de ifade edildiği gibi imalat sanayinde erkek işgücü, kadın işgücünden daha fazladır. Fakat yıllar itibariyle kadın işgücü sayısı artış göstermektedir. İmalat sanayinin toplam istihdamdaki payı ise 1988-1999 dönemi ortalama %4.62 iken, 2000-2008 dönemi ortalama %5.43, 2008-2013 dönemi ise ortalama %5.5 olarak hesaplanmaktadır. Dolayısıyla imalat sanayinin toplam istihdamdaki payı artış göstermektedir. İmalat sanayinde istihdamın artması, ortalama emek üretkenliğinin artmasına yol açmaktadır (Taymaz ve Suiçmez, 2005: 19).

Aşağıdaki Tablo 24.'de ise gelişmiş ülkelerde ekonomik faaliyetlere göre istihdam dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 24. Seçilmiş Gelişmiş Ülkelerde Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Dağılımı

Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Dağılımı			
1996-2010 Ortalama			
Ülkeler	Tarım	Sanayi	Hizmet
Türkiye	32	25	43
Almanya	3	32	65
Fransa	4	26	70
İngiltere	2	23	75
İtalya	5	31	64
Japonya	4	29	67
ABD	2	21	77

Kaynak: TÜİK, Uluslar arası Seçilmiş Göstergeler (27.12.2013)

Tablo 24.'e göre Türkiye'de tarım sektörünün istihdamdaki payı gelişmiş ülkelere göre değerlendirildiğinde oldukça yüksek oranlıdır. Türkiye'de istihdam sıralamasına göre en yüksek pay hizmet sektörü, tarım sektörü ve sanayi sektörü bulunurken, gelişmiş ülkelerde ise en yüksek pay hizmet sektörünün daha sonra sanayi ve tarım sektörünün olmaktadır. Bu durumda gelişmiş ülkeler hizmet ve sanayi sektörüne çok daha fazla ağırlık vermişlerdir. Tarım sektörünün istihdamdaki payı ise çok az oranda gerçekleşmektedir. Türkiye'de sanayi sektörü istihdam payı gelişmiş ülkelere yakın oranlıdır.

İhracata dayalı büyüme modelinin ekonomide istihdamı artırıcı etkisi ve görelî olarak işgücü yoğun sektörlerin teşvik edilmesiyle, nispi faktör fiyatlarındaki dalgalanmanın azalması ve dış ticaretin liberalize edilmesiyle yurtiçi tasarrufların ve yatırımların artması beklenmektedir. Bu gelişmelerin sonucunda ise işgücü talebinde artış gözlenmesi beklenmektedir. Fakat Türkiye imalat sanayinde bu artış hızı düşük oranda gerçekleşmektedir (Eşiyok, 2002: 30).

2.1.3. İmalat Sanayide Ücretler

Ücret toplumdaki bölüşüm ilişkilerinin bir parçasıdır. Bu çerçevede ücret, üretime katılan üretim faktörlerinden emeğin karşılığı olan gelir olarak tanımlanabilmektedir. Nominal ücret; işçinin eline geçen ücretin parasal ifadesi olurken, gerçek (reel) ücret; bu gelir ile satın alınabilen mal ve hizmet miktarını ifade etmektedir. Küreselleşme sürecinde ücretleri etkileyen gelişmeler sosyo-ekonomik politikaların değişimiyle başlamaktadır. Küreselleşme amaçlı politikaların uygulanmasıyla kamunun ekonomik yaşamdan uzaklaştığı, işletmelerin üretim yapısının küresel politikaların yeni koşullarına göre yapılandığı, işgücü piyasasının küresel değişimler doğrultusunda değişim gösterdiği, toplu pazarlık sisteminin etkinliğini kaybettiği ifade edilebilmektedir. Bu önemli yapısal değişim sonucunda; ücret düzeyinde düşme sözkonusu olmaktadır. Bu durumda emeğin milli gelirden aldığı pay azalmakta ve sosyo ekonomik istikrar olumsuz etkilenmektedir.

Türkiye ekonomisinde ve gelişmekte olan ülkelerde uluslararası ticaretin serbestleşmesi doğrultusunda ithal ikamesine dayalı büyüme modelinden, ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiştir. Bu doğrultuda ihracat ve ithalat oranları artış göstermiştir. Bu değişimin büyüme üzerinde olumlu sonuçları oluşurken, yurtiçi gelir dağılımı ve ücretler üzerinde olumsuz etkileri artmıştır. Bu durumunun temel sebebi ise; kısa dönemde artan rekabet baskısı ve işgücünün ticareti yapılan ve yapılamayan mal sektörleri arasında yeniden dağılımının zorlaşması olup, uzun dönemde ise; ülke kaynaklarının daha etkin kullanılarak büyüme oranlarında artış elde etmesi olmaktadır (Oransoy, 2013: 541).

Türkiye ekonomisinde kar, faiz ve rant sahipleri lehine yaşanan dönüşümlerde reel ücretlerin azalan bir seyir izlemesinin veya düşük ücret politikasının nedenleri üç başlıkta özetlenebilmektedir. Bunlardan ilki; tüketim harcamalarındaki kısıtlamalarla enflasyonu kontrol etme arzusu ve iç piyasaya olan talebi düşürerek iç piyasada alıcı bulunmayan malların yurtdışına satılma olanağının arttırılmasıdır. İkincisi; istihdamın arttırılması amaçlı düşük ücret avantajıyla yatırımların arttırılmasıdır. Üçüncüsü ise; üretim maliyetlerinde azalmanın bir yolu olarak gösterilen düşük ücretlerle, ihracat faaliyetlerinde dış dünya ile rekabet gücünü arttırmaktır (Oransoy, 2013: 543). Bu

amaçla imalat sanayide gerçekleşen ücret artış hızı, imalat sanayinin ekonomideki görece büyüklüğünü gösterebilmektedir. Aşağıdaki Tablo 25.'te Türkiye'de imalat sanayide ücret artış hızı gösterilmiştir.

Tablo 25. İmalat sanayide Ücret Artış Hızı (%)

Yıllar	1981-1990	1991-2000	1981-2000	2003-2008
Ücret Artış Hızı	38,3	56,56	47,43	10,18
Katma Değer Artış Hızı	8,03	3,84	5,94	1,2
İstihdam Artış Hızı	3,56	0,99	2,27	5,38

Kaynak: TUIK “Yıllık İmalat sanayi İstatistikleri” .

Türkiye ekonomisinde 1980-1990 dönemi sonrası sanayide küresel rekabet avantajı yakalamak için düşük reel ücret politikası izlenmiş, TL'nin değeri düşük tutularak ihracat özendirilmiş ve 1980 öncesi dönem sanayi üretim tesislerinde atıl kapasite kullanılarak imalat sanayi üretiminde önemli ölçüde artış sağlanmıştır. Tablo 25.'te gösterildiği gibi, bu dönemde imalat sanayinde yaratılan reel katma değer büyüme hızı ortalama yıllık %8.03 oranında gerçekleşmiştir. Bu durum 1980 öncesi dönem imalat sanayi yatırımlarının tamamlanması ve enerji dar boğazlarından dolayı düşük olan kapasite kullanım oranının artırılması sonucu ortaya çıkmıştır (Tuncer ve Altıok, 2012: 12). Bu dönemde imalat sanayi ücret artış hızı ise %38.3 olarak gerçekleşirken, istihdam artış hızı %3.56 olarak gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda ise; dış ticaretin libere edilmesinden sonra 1989 yılında sermaye hareketleri serbestleşmiş, 1995 yılında ise Gümrük Birliğine girilmiştir. 1990-1993 döneminde anti enflasyonist politikalar ve düşük kur, yüksek faiz politikaları izlenmiş, TL değerli tutulmuştur. Önceki dönemdeki düşüşleri telafi etmek amacıyla reel ücret artışları ile ilgili politikalar uygulanarak, ihracat olumsuz etkilenmiştir. 1995-1998 döneminde ise ücretler tekrar gevşetilmiş, TL'nin değer kaybına izin verilmiştir. Tablo 25.'te ifade edildiği gibi bu dönemde ücret artış hızı artarak %56.56 olarak gerçekleşmiştir. Ücretlerde meydana gelen artış dönemlerinde Tablo 21.'de gösterildiği gibi imalat sanayi ithalat bağımlılık oranında azalma gözlenmektedir. 1990'lı yılların sonunda gerçekleşen Rusya, Brezilya Krizleri ve Marmara depreminin etkisiyle ekonomik daralma ve üretim daralması yaşanmıştır. 2001 yılında yaşanan finansal piyasalar kaynaklı krizin ardından, döviz kuru serbest bırakılarak, örtük enflasyon hedeflemesi ve para politikaları aracılığıyla enflasyon hedefleri tutturulamaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde istihdam ve

katma değer artış hızında düşüşler yaşanmıştır. İstihdam artış hızı %0.99 olarak gerçekleşirken, katma değer artış hızı ise %3.84'e gerilemiştir. 2006 döneminden itibaren ise; açık enflasyon hedeflemesi politikasına geçilerek, dalgalı kur rejimi sisteminde küresel likidite bolluğunda etkisiyle yurtiçine yüksek tutarda sermaye girişi gerçekleştiğinden TL yabancı paralar karşısında değerlenmiş, kurun ihracatı teşvik eden bir yapı göstermediği, dönem içerisinde de daha düşük işgücü maliyetine dayalı verimlilik artışı ve artan kapasite kullanımı sayesinde rekabet gücü yaratılmıştır (Baştav, 2012: 309). Bu dönemde istihdam artış hızı bir önceki döneme göre artarak %5.38 olarak gerçekleşirken, katma değer artış hızı ve ücret artış hızında azalma gözlenmiştir. 2008 dönemi sonrası ekonomide toparlanma yaşayan Türkiye ekonomisinde ücretlerin artış gösterdiği dönemlerde imalat sanayi ithalat bağımlılığın da azalma eğilimi gösterdiği gözlenmiştir. Genel olarak imalat sanayi sektöründe ücretlerdeki gelişim yukarıdaki gibi özetlenirken, İmalat sanayi alt sektörlerinde ücret gelişimi ise Tablo 26'da gösterilmiştir.

Tablo 26. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Ücret Gelişimi (1996-2011)(bin Dolar)

İmalat Sanayi	Gıda İçki ve tütün Sanayi	Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii	Kağıt-Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayii	Kimya-petrol, kömür kauçuk ve plastik Ürünleri Sanayii	Taş Toprağa Dayalı Sanayii	Metal Ana Sanayii	Metal Eşya-makine teçhizat ulaşım aracı,ilmi ve mesleki Ölçme aletleri sanayi
1996	1.90	2.78	174,96	469,74	1.854,30	890,28	1.094,65	3.046,47
1997	2.06	3.17	175,38	476,72	2.098,92	974,56	1.207,39	3.618,26
1998	2.40	1.79	201,79	541,08	2.396,98	1.086,68	1.265,33	4.250,192
1999	2.60	3.31	113,45	604,93	2.543,68	1.106,00	1.291,67	4.159,95
2000	2.70	3.41	111,04	650,45	2.744,61	1.083,23	1.448,27	4.523,22
2001	1.80	2.29	142,15	420,33	1.968,53	682,26	942,51	2.937,62
2002	1.45	2.45	218,90	358,57	1.223,32	528,97	606,07	6.044,04
2003	1.42	3.06	324,89	378,30	851,93	507,04	448,96	9.780,46
2004	1.80	4.03	504,79	415,24	1.122,50	579,23	671,21	5.873,07
2005	2.26	4.61	644,95	560,54	1.361,74	667,01	806,86	7.527,64
2006	2.39	4.59	724,96	585,81	1.342,34	746,11	924,16	8.335,84
2007	2.97	5.44	910,28	749,55	1.598,98	784,11	1.145,00	10.706,46
2008	3.46	5.742	1.070,21	831,91	1.802,20	933,65	1.475,45	12.383,38
2009	3.14	4.34	825,62	693,32	1.522,80	942,33	1.235,59	9.825,72
2010	3.38	5.391	1.149,47	882,96	1.738,50	1.109,30	1.600,65	12.168,05
2011	3.90	5.845	1.265,10	913,96	1.840,83	1.035,75	1.735,96	13.177,02

Kaynak: 2003-2011 dönemi TUIK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiklerinden Derlenmiştir. 2003 öncesi dönem TUIK'ten e-mail yoluyla elde edilmiş ve düzenlenmiştir.

Tablo 26’de görüldüğü gibi tüm alt sanayi dallarında 200-2001 ve 2008-2009 kriz dönemlerinde ücretlerde azalma sözkonusu olurken bu dönemlerin dışında imalat sanayi ücretlerinde artış hızı değişmekle birlikte genel olarak artış sözkonusudur. 1996-2011 dönemi itibariyle; gıda, içki ve tütün sanayi; 1.9 bin dolardan, 3.9 bin dolara, dokuma giyim eşyası ve deri sanayi; 2.78 bin dolardan 5.84 bin dolara, orman ürünleri ve mobilya sanayi; 174.96 bin dolardan 1265.10 bin dolara, kağıt - kağıt ürünleri ve basım sanayi; 469 bin dolardan, 913.96 bin dolara, taş ve toprağa dayalı sanayi; 890.28 bin dolardan 1035.75 bin dolara, metal ana sanayi; 1094.65 bin dolardan, 1735.96 bin dolara, metal eşya-makine teçhizat-ulaşım aracı ve mesleki ölçme aletleri; 3046 bin dolardan 13177 bin dolara artarken, kimya-petrol-plastik ve kauçuk ürünleri sanayi; 1854.3 bin dolar gerçekleşirken 1840.83 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

İmalat sanayi alt sektörlerinde en yüksek ücret payını sırasıyla; metal eşya-makine teçhizat-ulaşım aracı ve mesleki ölçme aletleri, dokuma giyim eşyası ve deri gıda –içki ve tütün sanayi, kimya petrol kömür kauçuk ve plastik ürünleri sanayi ve metal ana sanayi almaktadır. En düşük ücret payını ise; orman ürünleri ve mobilya sanayi, kağıt kağıt ürünleri ve basım sanayi ve taş ve toprağa dayalı sanayi almaktadır.

2.1.4. İmalat Sanayide Dış Ticaret

Türkiye ekonomisi 1980 öncesi dönemde içe dönük, ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygularken, 1980’li yıllarda ihracata dayalı sanayileşme stratejisi uygulamaya başlamıştır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisiyle, ekonomiyi uluslar arası ticaretten koparmayacak bir ticaret rejimi izlemesi, ulusal kaynak tahsisinin sadece iç talep tarafından değil, uluslar arası talep tarafından belirlenmesine izin verilmesi sağlanmıştır (Kazgan,1988:38). 1980’li yıllarda yaşanan bu dönüşüm, imalat sanayinin dış ticaret yapısında da değişikliklere neden olmuştur. 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren hem ihracat hem ithalat hacmi genişlemiş hem de ihracatın ve ithalatın ürün yapısı değişmiştir. İhracatın ve ithalatın oransal bileşiminde tarım ve sanayinin nispi ağırlıkları yer değiştirmiştir. Bu duruma imalat sanayinin 1980 sonrası dönemde ithalat ve ihracatının artması önemli rol oynamıştır. Son yıllarda dünya ticaretinde paylarını arttırmaya çalışan gelişmekte olan ülkeler hızlı bir şekilde teknoloji yoğun imalat sanayi

ürünleri üretmeye başlamışlardır. Dışa dönük üretim yapmak zorunda kalan gelişmekte olan ülkeler, sanayi ürünleri ihracatını arttırma konusunda yeterince gelişme gösterememişler ve dış açıklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu açıkların artmasının nedenlerinden biri dışa bağımlılığının artması olmuştur (Boratav, 2003: 81). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dışa bağımlılığın artma nedenlerinden birisi imalat sanayinin giderek artan oranlarda ithalata ve ithal girdilere bağımlı olmasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaret performansının kaynaklarının anlaşılmasında imalat sanayi önemli bir rol oynamaktadır.

Aşağıdaki Tablo 27'de toplam ihracat ve ithalat içinde imalat sanayinin payı gösterilmiştir.

Tablo 27. İmalat Sanayinde İhracat ve İthalat Payları (1996-2012)(%)

YILLAR	İhracatın Yıllık Artış Hızı %	İthalatın Yıllık Artış Hızı %	İmalatın İthalat İçindeki Payı %	İmalatın İhracat İçindeki Payı %
1996	22	20.5	69.8	74.3
1997	19.1	22.4	72.1	75.3
1998	12	2.3	75.7	77.4
1999	-10.7	-3.7	73.6	79.1
2000	16	21.8	70.5	81.2
2001	3.9	-24.8	66.8	81.8
2002	6.9	20.9	67.9	83.9
2003	6.9	23.5	68.4	83.7
2004	11.2	20.8	71.5	84.5
2005	7.9	12.2	68.7	81.6
2006	6.6	6.9	65.6	81.4
2007	7.3	10.7	64.9	81.7
2008	2.7	-4.1	59.8	81
2009	-5	-14.3	64.2	80.2
2010	3.4	20.7	63.3	79.2
2011	7.9	10.7	60.6	78.3
2012	17.2	0	57.8	77.7

Kaynak: TÜİK,2014

Tablo 27'de ihracatın yıllık artış hızı, ithalatın yıllık artış hızı, imalat sektörünün ithalat içerisindeki payı, imalat sektörünün ihracat içerisindeki payı 1996-2012 dönemi gösterilmiştir. Tablo'da gösterildiği gibi toplam ihracat ve toplam ithalat 1996-2012

döneminde genel olarak artış göstermiştir. 1999 Marmara depremi ve 1999, 2000-2001 ve 2008-2009 döneminde gerçekleşen ekonomik krizler dolayısıyla ithalat ve ihracatın yıllık artış hızı negatif değer almıştır. Bu dönemlerde imalat sektörünün ithalat içerisindeki paylarında arttığı gözlenmiştir. 1996 yılında imalat sanayi sektörünün ithalat içerisindeki payı %69.8 iken 1999 döneminde; %73.6, 2001 döneminde %66.8, 2008 döneminde %59.8 ve 2012 dönemine %57.8 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayinin toplam ihracat içindeki payı 1996 yılında %74 iken, 1999 döneminde %79.1, 2001 döneminde %81.8, 2008 döneminde %81, 2012 döneminde ise %78 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda Türkiye’de imalat sanayi ihracatında artış gözlemlenirken, imalat sanayi ithalatında azalma gözlemlenmiştir. İthalat ve ihracatın büyüme oranlarının negatif olduğu dönemlerde dahi imalat sanayinin ithalatında ve ihracatında önemli değişiklik gözlenmemektedir. Dolayısıyla imalat sanayi sektörünün hem ihracat hem de ithalat içerisindeki payının yüksek olduğu ve imalat sanayi sektörünün ithalata ve ihracata bağımlı olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olmaktadır.

Tablo 28. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthalat Hacmi

	1996/Toplam	1997/Toplam	1998/Toplam	1999/Toplam	2000/Toplam	2001/Toplam	2002/Toplam	2003/Toplam	2004/Toplam	2005/Toplam	2006/Toplam	2007/Toplam	2008/Toplam	2009/Toplam	2010/Toplam	2011/Toplam	2012/Toplam	2013 Toplam
D	35 207 187	39 802 296	39 024 929	33 935 827	44 200 242	32 686 102	41 383 030	55 689 766	80 447 302	94 208 255	110 378 826	133 938 136	150 252 335	111 030 525	145 366 975	183 930 287	176 234422	196 812 320
15	2 008 674	1 761 543	1 452 923	1 050 013	1 155 976	1 014 090	1 361 941	1 633 972	1 904 016	2 114 179	2 453 059	2 660 999	3 763 099	2 907 764	3 429 465	4 904 769	5 122 430	5 440 652
16	34 093	41 838	51 882	45 796	42 543	39 811	45 829	57 967	73 331	93 459	84 126	82 139	104 016	110 248	92 752	102 621	127 442	127 350
17	1 882 445	2 036 637	2 004 267	1 645 807	1 852 729	1 682 881	2 500 459	3 094 036	3 786 308	3 974 375	4 226 822	5 316 839	5 093 383	4 345 440	6 058 596	6 880 909	5 454 244	5 877 199
18	191 460	276 456	248 587	185 663	266 365	277 062	346 017	449 987	601 557	693 695	961 970	1 357 371	1 902 149	1 764 452	2 337 562	2 748 161	2 281 700	2 702 059
19	348 326	358 693	306 502	205 401	312 240	269 297	331 492	436 904	618 572	839 113	1 054 981	1 260 859	1 383 145	952 898	1 192 341	1 562 291	1 500 578	1 731 909
20	124 865	140 368	164 238	132 407	207 367	106 325	152 907	240 601	399 376	587 490	681 464	874 014	921 345	625 932	953 368	1 258 191	1 466 057	1 444 353
21	836 543	836 726	860 278	897 767	1 151 604	784 652	1 007 486	1 318 664	1 712 198	2 009 864	2 345 690	2 831 779	3 013 552	2 508 607	3 286 227	3 634 608	3 457 840	3 753 938
22	133 045	157 812	159 356	156 394	250 786	219 565	199 765	250 571	282 243	405 008	375 770	597 368	600 290	519 126	555 674	606 445	559 220	570 118
23	1 069 313	1 152 288	966 812	1 284 292	2 587 096	1 798 718	2 191 325	2 832 696	3 796 784	5 506 507	7 630 584	9 492 322	13 828 943	10 455 704	13 802 202	18 316 536	19 226 763	18 948 335
24	6 397 827	7 151 764	7 197 127	6 846 332	8 083 680	6 775 274	8 660 577	11 238 032	15 134 359	17 477 334	19 599 125	23 624 613	26 993 947	21 374 356	27 034 188	33 244 587	31 701 151	33 486 572
25	820 326	888 741	984 715	892 034	1 038 630	813 097	1 073 716	1 433 546	1 941 047	2 140 352	2 578 216	3 114 146	3 450 668	2 708 631	3 493 625	4 488 927	4 481 122	4 991 810
26	459 100	437 767	497 505	411 066	428 021	324 606	411 665	515 594	717 495	1 008 772	1 419 430	1 541 986	1 549 954	1 148 130	1 527 946	1 826 638	1 691 615	1 978 618
27	2 796 056	3 313 228	3 140 745	2 390 383	3 534 475	3 612 013	4 707 450	7 303 544	11 083 551	13 682 666	17 082 850	23 086 845	26 506 077	13 302 831	18 662 914	26 076 763	26 527 479	35 168 578
28	915 381	977 334	1 033 823	834 850	872 787	871 031	1 085 202	1 132 588	1 573 605	1 943 001	2 446 703	2 815 999	3 487 503	2 615 664	3 183 381	3 916 842	3 952 475	4 766 947
29	7 468 793	7 992 315	7 678 273	5 065 188	5 837 874	4 936 880	6 474 241	8 141 311	10 362 811	12 209 659	14 315 315	17 094 630	17 013 992	12 533 249	15 533 245	21 291 819	20 682 448	23 400 409
30	775 581	913 521	1 063 009	1 206 934	1 594 845	781 781	987 755	1 212 504	1 766 804	2 464 707	2 813 146	2 937 445	2 833 476	2 627 899	3 129 576	3 289 246	3 342 220	3 751 626
31	1 221 605	1 472 298	1 652 608	1 565 755	1 601 295	1 220 949	1 701 095	2 035 752	3 175 125	4 206 593	4 983 881	6 325 429	7 357 785	6 620 542	8 194 416	9 361 308	8 319 700	8 509 135
32	1 391 388	1 943 514	2 353 682	3 145 142	3 993 720	2 035 077	2 335 704	3 029 337	4 530 053	4 604 731	4 899 252	5 848 762	5 346 464	4 653 939	5 380 492	6 185 695	6 767 097	8 013 151
33	1 042 061	1 182 868	1 239 656	1 123 478	1 340 605	1 000 645	1 155 501	1 436 715	2 053 564	2 615 889	2 881 935	3 369 299	3 855 131	3 125 669	3 847 345	4 657 132	4 540 580	5 121 815
34	3 084 923	4 397 831	4 142 458	3 355 281	5 965 641	2 206 124	2 918 481	6 410 789	11 795 945	12 331 890	13 293 824	15 096 193	15 513 689	10 776 027	15 772 608	19 896 077	16 808 523	19 438 594
35	1 769 052	1 844 353	1 285 060	1 031 851	1 474 392	1 360 305	961 052	524 422	1 890 129	1 926 651	2 414 674	2 231 409	3 115 066	3 300 817	5 376 701	6 496 126	4 902 528	4 191 757
36	436 331	524 402	541 423	463 992	607 571	555 919	773 370	960 234	1 248 429	1 372 318	1 836 008	2 377 690	2 618 659	2 052 599	2 522 351	3 184 597	3 321 208	3 397 396

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Veri, Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat ISICRev III

D	İMALAT	22	Basım ve yayım; plak, kaset vb.	30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri
15	Gıda ürünleri ve içecek	23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar teçhizatı ve cihazları
16	Tütün ürünleri	24	Kimyasal madde ve ürünler	33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat
17	Tekstil ürünleri	25	Plastik ve kauçuk ürünleri	34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar
18	Giyim eşyası	26	Metallik olmayan diğer mineral ürünler	35	Diğer ulaşım araçları
19	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciyeye ve ayakkabı	27	Ana metal sanayi	36	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler
20	Ağaç ve mantar ürünleri ; (mobilya hariç)hasır vb. örülerek yapılan maddeler	28	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)		
21	Kağıt ve kağıt ürünleri	29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat		

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığı değerlendirilirken imalat sanayi alt sektörlerinin de değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki Tablo 28’de imalat sanayi alt sektörlerinde ithalat hacmi gösterilmektedir.

Tablo 28’e göre; imalat sanayinin ithalat payının yıllar itibariyle artış gösterdiği gözlenmektedir. 1996-2010 döneminde en yüksek ithalat payı başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, kimyasal madde ve ürünlerde gerçekleşirken, en düşük ithalat payı tütün ürünleri, ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç) hasır vb. örülerek yapılan maddeler ve basım, yayım, plak, kaset vb ürünlerde gerçekleşmiştir.

1999, 2001 ve 2009 kriz dönemlerinde tüm sektörlerde ithalatta azalma gözlenmiştir. 2010-2013 döneminde ise en yüksek ithalat payı ana metal sanayi, kimyasal madde ve ürünlerde gerçekleşirken; en düşük ithalat payı tütün ürünleri imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir. Bu durum dönem itibariyle imalat sanayide ithalat yapısının değiştiğini göstermektedir.

İç talep yapısındaki değişim, uluslararası rekabet koşulları gibi nedenler imalat sanayi sektörü üretiminin alt sektörler itibariyle önemli ölçüde farklılık göstermesine neden olmuştur. Bazı sektörlerde yüksek üretim artışları gözlemlenirken, geleneksel ve yerli girdi kullanımının ağırlıklı olduğu üretim sektörlerinde durgunluk yaşanmıştır. İmalat sanayinin giderek artan oranlarda ithalata ve ithal girdilere bağımlı olması, üretim kompozisyonunda değişime yol açarak, imalat sanayinin ithalat bağımlılığını arttırıcı bir etki yaratmıştır (Yükseler, Türkan, 2006: 30).

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığının yanı sıra imalat sanayi alt sektörlerinin ihracat yapısının da değerlendirilmesi, imalat sanayinin dış ticaret yapısı hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla aşağıdaki Tablo 29’da imalat sanayi alt sektörlerinde ihracat hacmi gösterilmektedir.

Tablo 29. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracat Hacmi (\$)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
D	20 525 761	23 312 800	24 064 586	23 957 813	25 517 540	28 826 014	33 701 646	44 378 429	59 579 116	68 813 408	80 246 109	101 081 873	125 187 659	95 449 246	105 466 686	125 962 537	143 266 865	141 385 812
15	2 455 094	2 734 175	2 356 634	2 039 929	1 835 504	2 016 235	1 880 733	2 649 558	3 349 424	4 271 660	4 339 135	5 164 489	6 475 836	5 931 131	6 702 887	8 880 453	9 519 712	10 665 130
16	95 111	118 231	68 388	83 331	123 056	81 052	99 719	89 833	78 045	121 787	181 514	194 726	276 802	266 412	295 712	301 161	415 340	465 440
17	3 817 823	4 450 117	4 794 000	4 557 626	4 614 078	4 943 497	5 532 758	6 841 165	7 998 061	8 742 704	9 265 791	10 804 633	11 323 038	9 559 339	10 932 274	12 920 412	13 270 632	14 747 043
18	4 829 702	5 442 138	5 715 620	5 270 104	5 417 141	5 397 509	6 615 232	8 153 895	9 340 151	9 924 749	10 175 068	11 794 828	11 503 751	9 603 289	10 617 877	11 633 424	11 965 886	12 708 981
19	220 876	299 168	271 494	180 893	189 515	211 786	214 188	285 836	327 960	370 192	436 419	558 767	606 793	498 541	656 482	773 480	914 017	1 119 162
20	68 537	75 108	71 015	68 496	63 049	109 402	118 478	145 984	203 728	249 941	336 003	455 185	534 955	510 035	572 954	653 294	659 402	726 081
21	125 667	154 163	150 018	148 674	164 294	241 729	302 575	367 209	457 442	559 167	601 392	835 719	1 051 948	981 879	1 194 369	1 407 263	1 647 529	1 934 038
22	47 725	40 112	40 819	47 624	42 645	42 737	48 737	66 989	82 146	105 048	107 717	130 355	145 155	147 729	141 420	163 950	157 594	154 640
23	259 199	179 059	240 626	315 195	300 716	416 421	670 126	953 544	1 364 348	2 518 943	3 401 678	4 922 265	7 325 096	3 649 926	4 153 298	6 122 477	7 179 902	6 289 671
24	1 244 289	1 362 510	1 277 470	1 234 778	1 397 489	1 480 503	1 580 672	1 926 341	2 556 412	2 818 310	3 480 913	4 056 760	4 994 803	4 299 617	5 705 513	6 742 722	7 311 392	7 616 556
25	510 218	621 233	685 440	667 851	781 451	940 519	1 084 530	1 464 382	1 958 873	2 485 789	3 016 055	3 929 841	4 749 916	4 035 193	4 887 391	6 240 692	6 432 771	7 031 048
26	780 908	931 944	944 522	957 312	1 121 223	1 231 260	1 467 603	1 800 400	2 317 150	2 686 826	2 798 585	3 398 232	4 321 013	3 769 020	3 988 850	4 042 172	4 087 023	4 292 259
27	2 233 719	2 597 253	2 197 973	2 063 810	2 247 065	2 921 211	3 239 350	3 884 446	6 815 628	6 887 671	9 333 648	12 348 928	22 569 898	15 103 291	14 426 576	17 062 183	29 120 561	17 521 679
28	461 909	522 021	664 303	647 923	660 770	733 472	932 339	1 503 095	2 199 705	2 684 603	3 350 248	4 251 440	5 531 449	4 469 923	4 972 611	6 230 149	6 591 496	7 069 573
29	828 739	1 000 337	1 107 452	1 211 737	1 375 956	1 564 386	2 077 511	3 118 511	3 913 354	4 865 027	6 005 610	8 032 297	9 763 363	8 070 272	9 059 416	11 126 283	11 865 371	12 784 579
30	21 287	28 863	42 619	60 038	63 096	52 468	39 665	40 822	52 137	69 500	88 831	129 740	135 240	100 497	133 812	140 303	147 746	177 949
31	771 656	743 381	755 875	692 201	825 248	1 038 402	1 057 077	1 220 629	1 575 589	1 932 751	2 822 472	4 106 293	4 975 080	4 098 616	4 863 596	5 863 094	5 861 749	6 462 475
32	316 493	469 534	862 119	770 693	961 870	1 002 269	1 574 973	1 947 749	2 883 024	3 150 196	3 087 798	2 766 114	2 276 648	1 919 485	1 950 504	2 110 837	2 515 269	2 047 521
33	56 633	60 997	75 284	66 834	75 201	77 352	88 978	129 203	173 412	197 504	243 921	337 115	404 334	367 486	412 176	498 727	628 430	789 808
34	975 877	879 948	1 049 170	1 614 792	1 745 046	2 656 691	3 602 800	5 436 950	8 812 615	10 226 102	12 677 257	17 016 180	19 361 877	12 862 756	14 856 618	17 043 514	16 246 223	18 247 352
35	155 051	302 558	315 022	770 888	882 097	948 202	528 738	1 037 310	1 348 708	1 706 833	2 139 814	2 746 699	3 360 386	2 418 383	1 659 460	1 992 358	1 781 445	2 340 308
36	249 247	299 949	378 723	487 083	631 033	718 910	944 864	1 314 580	1 771 206	2 238 104	2 356 242	3 101 266	3 500 277	2 786 428	3 282 891	4 013 587	4 947 374	6 194 516

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Veri, Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat ISICR ev III

D	İMALAT	22	Basım ve yayım; plak, kaset vb.	30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri
15	Gıda ürünleri ve içecek	23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar teçhizatı ve cihazları
16	Tütün ürünleri	24	Kimyasal madde ve ürünler	33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat
17	Tekstil ürünleri	25	Plastik ve kauçuk ürünleri	34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar
18	Giyim eşyası	26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	35	Diğer ulaşım araçları
19	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	27	Ana metal sanayi	36	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler
20	Ağaç ve mantar ürünleri ; (mobilya hariç)hasır vb. örülerek yapılan maddeler	28	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)		
21	Kağıt ve kağıt ürünleri	29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat		

Tablo 29’da; imalat sanayinin ihracat payının yıllar itibariyle, 1999 ve 2009 kriz dönemleri haricinde artış gösterdiği gözlenmiştir. 1996-2009 döneminde imalat sanayi ihracatında en yüksek pay giyim eşyası ve tekstil ürünlerinde gerçekleşirken, en düşük ihracat payı tıbbi aletler ve hassas optik aletler imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir. 2010-2013 döneminde ise en yüksek ihracat payı ana metal sanayi, tekstil ürünleri ve giyim eşyasında gerçekleşirken, en düşük ihracat payı büro, muhasebe, bilgi işlem makineleri imalatı gerçekleştiren imalat sanayi sektörlerinde olmuştur. Bu durum dönem itibariyle imalat sanayide ihracat yapısının da değiştiğini göstermektedir.

Aşağıdaki Tablo 30’da ise imalat sanayide dış ticaret açığının durumu gösterilmiştir.

Tablo 30. İmalat Sanayide Dış Ticaret (1996-2013)(\$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret
1996	20 525 761	35 207 187	- 14 681 426
1997	23 312 800	39 802 296	- 16 489 496
1998	24 064 586	39 024 929	- 14 960 343
1999	23 957 813	33 935 827	- 9 978 014
2000	25 517 540	44 200 242	- 18 682 701
2001	28 826 014	32 686 102	- 3 860 087
2002	33 701 646	41 383 030	- 7 681 384
2003	44 378 429	55 689 766	- 11 311 336
2004	59 579 116	80 447 302	- 20 868 186
2005	68 813 408	94 208 255	- 25 394 847
2006	80 246 109	110 378 826	- 30 132 717
2007	101 081 873	133 938 136	- 32 856 263
2008	125 187 659	150 252 335	- 25 064 676
2009	95 449 246	111 030 525	- 15 581 278
2010	105 466 686	145 366 975	- 39 900 288
2011	125 962 537	183 930 287	- 57 967 750
2012	143 266 865	176 234 422	- 32 967 556
2013	141 385 812	196 812 320	- 55 426 508

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Veri, Ekonomik Faaliyetlere Göre İthalat ve İhracat ISICRev III verilerinden kendi hesaplamamızdır.

Tablo 30’de gösterildiği gibi, 1996-2013 döneminde imalat sanayide dış ticaret açığı gerçekleşmektedir. 1999, 2001 ve 2009 kriz dönemleri haricinde ise dış ticaret açığı sürekli artma eğilimi göstermektedir.

Sonuç olarak 1980’li yıllarda uygulamaya konulan ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ile Türkiye ekonomisinin ihracat yapısı; tekstil-giyim-deri-gıda gibi emek

yoğun sanayi sektörlerinin ağırlık kazandığı bir değişim geçirmiştir. 1996 yılında ise Avrupa Birliği(AB) ile Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesini takip eden dönemde; toplam ihracat içinde taşıt araçları, elektrikli makine, ana metal ve işlenmiş metal, makine imalat gibi sermaye ve ölçek yoğun sektörlerin payı artış göstermiştir. İhracatta sağlanan artışla birlikte ithalatta da büyük artışlar görülmüştür. Dolayısıyla genişleyen cari açık 1994 ve 2001 krizlerinin tetikleyici unsurlarından olmuştur. 1999 yılında gerçekleştirilen “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” sonunda ihracatta artış gözlenmiştir. 2001 kriz dönemi sonrası ise petrol ve enerji fiyatlarındaki artış, iç talebin güçlenmesi ve değişen sanayi yapısının gerektirdiği ithal girdi ihtiyacı ithalatın da hızla artmasına neden olmuştur (Saygılı vd, 2010: 6). İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin amacının gerçekleşmesi, ihracat artışının dolayısıyla imalat sanayinin üretiminin artırılması ile mümkün olmaktadır. Tablo 29’da imalat sanayi ihracatının 1996-2013 döneminde artış gösterdiği gözlenmektedir. Bu durum Türkiye ekonomisi açısından olumlu bir gelişme olurken, imalat sanayi ithalatının 1996-2013 döneminde ihracatından daha fazla artış göstermesi ise imalat sanayi dış ticaret açığının gerçekleşmesine neden olmaktadır. İmalat sanayinin toplam ithalatının ve alt sektörler itibariyle ithalatının artış göstermesi ise; imalat sanayinin ithalata bağımlılığını göstermektedir.

2.2. İMALAT SANAYİNİN YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

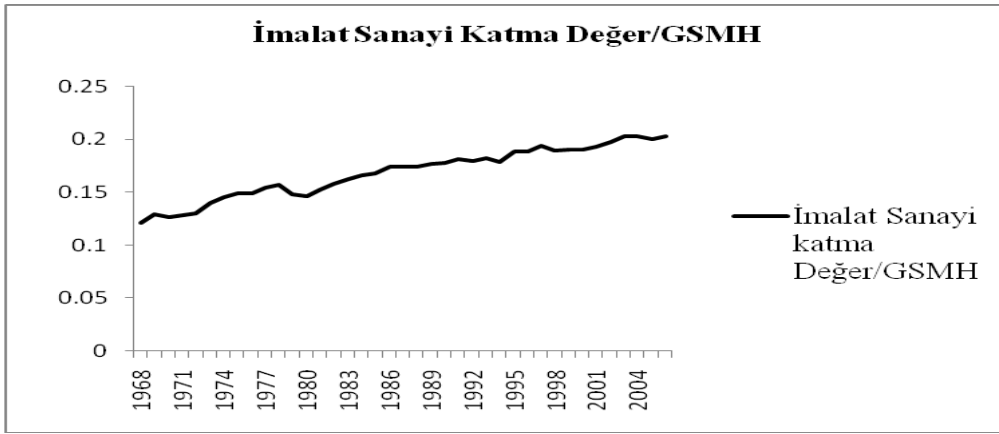
Bu başlık altında imalat sanayinin 1980 sonrası dönemine ilişkin katma değer, üretim endeksi, kapasite kullanım oranı, sabit sermaye yatırımı ve imalat sanayinde teknoloji kullanımı değerlendirilerek imalat sanayinin yapısı ve özellikleri değerlendirilecektir.

2.2.1. İmalat Sanayinde Katma Değer

İmalat sanayinde sektörel bazda ortaya koyacağı performansı en doğru şekilde yansıtacak olan oluşum “katma değer”dir. İmalat sanayi katma değerinin zaman içerisindeki değişimi ve sektörel katma değer dağılımı, imalat sanayide yapısal

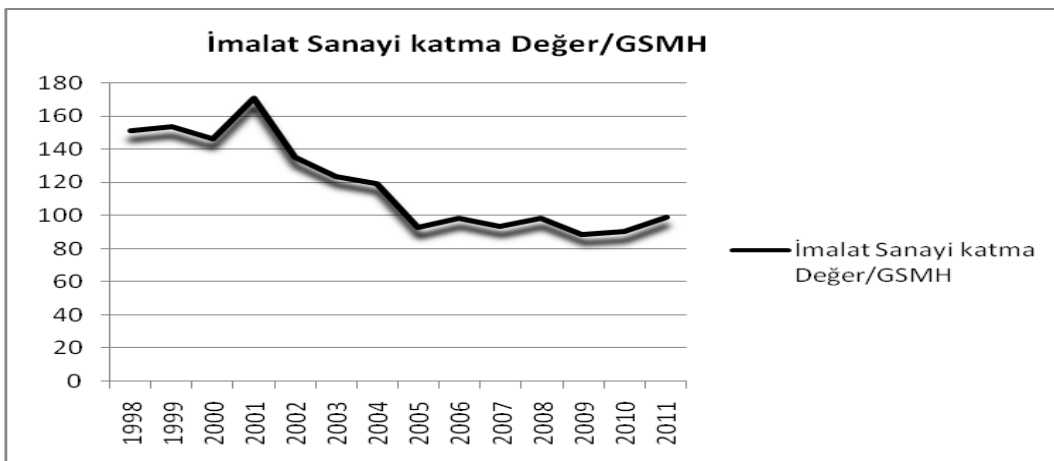
değişimin yönü ve boyutunu gösteren temel bir ölçüttür. Katma değer; her sektörde üretim değerinden hammadde ve her türlü ara malı alışlarını gösteren girdi değerlerinin düşülmesiyle elde edilmektedir. Bu nedenle imalat sanayi katma değerinin GSYH'daki payının artma eğiliminde olması olumlu bir gelişme olarak gösterilmektedir (Aytemiz, 2005: 44). Aşağıdaki Grafik1 ve Grafik 2'de imalat sanayi katma değerinin GSMH'daki payının gelişimi gösterilmektedir. Grafik 1'de 1968-2006 (1998 sabit Fiyatlarıyla) İmalat Sanayi Katma Değeri/GSMH oranının gelişimi gösterilirken, Grafik 2'de 1998-2011 dönemi İmalat Sanayi Katma Değeri/GSMH oranının gelişimi gösterilmiştir.

Grafik 1. İmalat Sanayi Katma Değeri/GSMH 1968-2006 (1998 Sabit Fiyatlarıyla)(milyon lira)

Kaynak: TUIK, Kalkınma Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.(03.03.2014)

Grafik 2. İmalat Sanayi Katma Değeri/GSMH 1998-2011 (milyon lira)

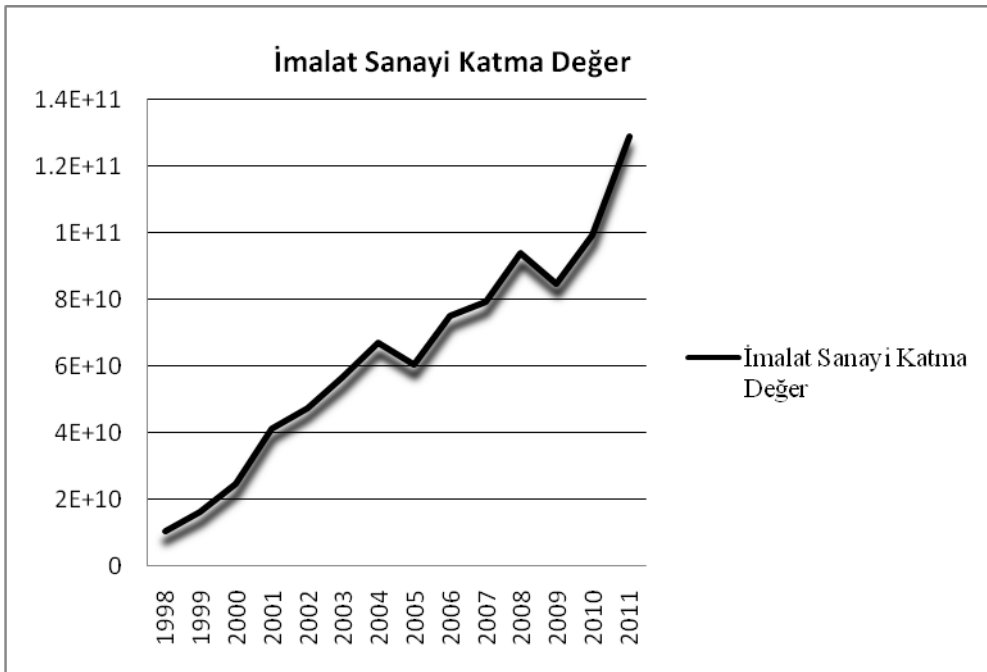

Kaynak: TUIK, Yıllık Sanayi Ve Hizmet İstatistikleri Göstergelerinden hazırlanmıştır.

Grafik 1’de gözlemlendiği gibi imalat sanayi katma değerinin GSMH’ya oranı yıllar itibariyle artış gösterirken, Grafik 2’de imalat sanayi katma değerinin GSMH’ya oranı dalgalı bir seyir izlemiştir.

Grafik 3’te ise imalat sanayi katma değer gelişimi yıllık sanayi ve hizmet istatistikleri göstergelerinden derlenmiştir. Yıllar itibariyle imalat sanayi katma değeri artma eğilimi göstermiştir. Fakat 2000 yılında %11 oranında, 2008 yılında ise %10 oranında azalmıştır.

Grafik 3. İmalat Sanayi Katma Değer Gelişimi (1998-2011)(milyon lira)

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi Ve Hizmet İstatistikleri Göstergelerinden hazırlanmıştır.

Sanayi üretiminde 1994 yılında başlayan gerileme 1995 yılından itibaren ise belirsizliklerin azalması ve canlanan iç talebin etkisiyle imalat sanayi katma değeri 1995-1997 döneminde ortalama %9 oranında artış göstererek yüksek büyümenin kaynağını oluşturmuştur. 1997 yılında da Gümrük Birliği'nin etkisinden dolayı ithal girdi maliyetlerindeki düşme ve iç talepteki canlılık imalat sanayi katma değerinde artışa neden olmuştur (Parasız, 1998:444). 1997 yılında Güneydoğu Asya Ülkelerinde ve 1998 yılında Rusya'da ortaya çıkan krizler, 1999 yılında gerçekleşen “Marmara Depremi”, dolayısıyla imalat sanayi katma değeri olumsuz etkilenmiştir. 2000 yılında ise imalat sanayi sektörü katma değeri %6 oranında artış gösterirken, 2001 yılının ilk

dokuz ayında %6.7 oranında azalmıştır. 2001 yılında sanayi üretimi %8.6 iken, imalat sanayi üretimi %9.5 oranında gerilemiştir (TCMB, 2001:23). 2000 yılında yaratılan toplam katma değer 24.428.016.356 milyon lira iken, 2001 yılında bu rakam 41.143.062.938 milyon liraya yükselmiştir. Bu değer 2008-2009 küresel krizine kadar artış göstermiştir. 2007 yılında imalat sanayi toplam katma değeri 79.000.058.982 milyon lira, 2008 yılında 93.803.616.114 milyon lira olarak gerçekleşirken, 2009 yılında ise 84.735.484.301 milyon liraya gerilemiştir.

2009-2011 döneminde ise imalat sanayi katma değeri artma eğilimi göstermiştir. 2009 yılında yaratılan toplam katma değer, 84.735.484.301 milyon lira olarak gerçekleşirken, 2010 yılında bu rakam 99.228.887.745 milyon lira, 2011 yılında ise 128.950.258.765 milyon lira olarak artma eğilimine devam etmiştir. Yıllar itibariyle artış eğiliminin gerçekleştiği imalat sanayi katma değerinde eğiliminin nedenini irdelemek amacıyla imalat sanayinin alt sektörlerinin katma değerlerini yıllar itibariyle incelemek gerekmektedir. Aşağıdaki Tablo 31 ve Tablo 32’de imalat sanayi alt sektörlerinde yaratılan katma değer gösterilmiştir. Aşağıda tablo 31’de ifade edilen alt sektörler gösterilmektedir.

1	Toplam İmalat Sanayi,	5	Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Matbaacılıkta Kullanılan Klişe vs. Ürün	7	Taş ve Toprakta Elde Edilen Ürünler
2	Gıda İçki Tütün, sanayi ürünleri	6	Petrol, Kömür, Kauçuk, Plastik ve Kimyasal Ürünler,	8	Ana Metal Sanayi,
3	Tekstil, Giyim,deri ve ayakkabı	10	Diğer İmalat Sanayi,	9	Metal Eşya, Makine , ve Cihazlar
4	Orman Ürünleri,				

Tablo 31. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Katma Değer (1980-2002) (ISIC Rev2) (TL)

Yıllar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1980	819.306	151.045	124.631	10.202	22.241	228.211	56.087	81.475	143.906	2.108
1981	1.350.387	252.99	181.125	12.901	35.31	443.059	95.342	108.939	217.534	3.187
1982	1.866.475	416.59	254.639	16.967	54.835	559.629	115.635	127.132	316.679	40371
1983	2.466.095	473.91	363.405	24.893	77.241	731.235	148.929	202.644	435.277	8.565
1984	3.502.261	722.69	554.536	35.044	109.348	878.057	203.667	327.344	659.241	Ara.33
1985	5.656.857	1.181.710	832.055	71.582	206.463	1.458.548	370.922	484.138	1.023.970	27.469
1986	9.917.165	1.685.308	1.238.086	93.717	262.899	3.539.435	682.307	734.64	1.653.790	26.983
1987	14.141.062	2.409.142	2.278.013	181.747	449.922	3.557.601	1.193.144	1.331.522	2.704.579	35.392
1988	26.958.754	4.438.903	4.013.330	295.997	830.228	7.658.872	2.054.326	2.803.949	4.806.605	56.544
1989	45.460.058	7.591.281	6.801.472	452.009	1.426.988	13.200.751	3.317.474	4.897.326	7.640.676	132.081
1990	76.776.204	12.411.666	11.511.773	747.58	2.640.595	22.764.471	6.223.615	5.218.249	15.027.953	230.302
1991	132.994.531	25.454.694	19.227.832	1.193.748	4.206.786	36.744.971	9.229.806	9.303.984	27.292.582	340.128
1992	247.932.162	43.300.405	38.583.373	2.913.151	7.382.909	69.173.598	17.827.405	15.519.875	52.567.564	663.882
1993	452.312.757	76.584.290	66.261.169	5.547.473	16.794.727	116.420.627	34.753.703	33.412.152	101.517.834	1.020.422
1994	921.275.280	136.209.242	159.672.797	7.933.997	35.887.642	246.864.572	70.334.976	85.385.671	176.589.207	2.397.176
1995	1.754.923.642	272.891.918	292.588.757	19.252.710	57.195.130	527.157.684	119.421.984	116.225.411	345.805.732	4.384.316
1996	2.919.321.376	475.748.944	500.401.309	34.939.816	102.680.845	821.471.546	199.730.787	176.667.682	597.974.824	9.705.623
1997	6.259.348.540	749.813.819	1.087.855.159	72.377.087	187.413.572	1.783.134.219	422.475.202	539.340.769	1.390.382.379	26.556.334
1998	10.613.293.300	1.603.571.239	1.879.383.665	133.892.872	297.324.196	2.951.135.886	743.988.653	596.862.670	2.374.215.709	32.918.410
1999	16.065.285.991	2.643.622.496	2.500.816.678	215.188.773	461.947.834	5.007.351.929	1.147.093.118	829.908.751	3.201.323.702	58.032.710
2000	24.428.016.356	4.402.026.095	3.907.256.396	356.234.748	727.243.736	6.542.636.669	1.682.710.837	1.286.759.331	5.352.755.820	170.392.724
2001	41.143.062.938	7.322.962.056	7.181.936.695	389.484.050	1.039.849.822	2.371.081.415	2.462.634.326	2.380.252.384	7.634.131.950	360.730.240
2002	47.437.606.060	8.192.724.641	12.607.433.916	468.629.713	2.130.142.962	7.118.969.892	3.056.328.934	2.840.767.511	9.847.036.101	1.167.914.063

Kaynak: TÜİK Yıllık Ekonomik Rapor Göstergeleri, Züngün, 2010, s.100'den yararlanılarak derlenmiştir.

Tablo 32. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde Katma Değer (2002-2008) (NACE Rev 1.1) (TL)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İMALAT	56 356 919 519	66 924 669 484	60 244 921 983	74 797 613 225	79 000 058 982	93 803 616 114
Gıda ürünleri ve içecek	7 388 273 657	7 733 971 248	7 381 420 638	8 000 665 848	9 165 122 806	10 983 989 873
Tütün ürünleri	797 555 863	920 353 198	719 027 037	1 273 010 268	1 122 073 953	1 038 078 665
Tekstil ürünleri	7 792 715 302	8 578 811 388	6 862 870 284	8 498 863 863	7 965 730 786	8 136 424 142
Giyim eşyası	5 124 750 104	5 205 150 543	4 034 545 754	4 786 848 738	5 057 691 412	5 600 690 931
Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saracıye ve ayakkabı	609 972 060	609 291 890	789 827 813	733 108 505	699 989 240	772 871 064
Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	522 557 670	636 183 538	856 458 784	867 985 743	1 260 125 052	1 301 801 885
Kağıt ve kağıt ürünleri	892 942 546	1 093 677 388	1 117 200 137	1 471 147 078	1 550 149 167	1 531 759 422
Basım ve yayım; plak, kaset vb.	1 031 464 897	1 255 724 216	1 578 846 955	1 369 685 578	1 497 026 228	1 791 923 756
Kok kömürü, rafine edilmiş	1 167 326 525	1 429 693 924	2 476 588 087	1 545 080 277	1 998 649 769	2 134 561 582
petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar						
Kimyasal madde ve ürünler	5 480 217 966	5 918 204 005	4 061 248 750	5 105 527 405	5 085 547 924	6 328 763 053
Plastik ve kauçuk ürünleri	2 539 258 769	3 054 266 360	2 688 511 947	3 597 255 565	3 606 770 248	4 839 960 588
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	3 411 778 076	4 732 337 528	5 016 872 622	7 016 932 215	7 454 959 850	7 348 249 824
Ana metal sanayi	4 186 842 077	6 075 474 600	4 096 224 747	7 198 235 918	6 917 761 483	11 206 331 205
Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	1 936 952 264	2 549 046 959	2 745 987 522	3 487 543 864	3 782 883 479	4 851 552 523
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	3 634 250 735	4 343 940 625	4 506 912 679	5 913 370 389	5 973 414 596	7 481 686 779
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	43 856 851	50 640 524	43 046 336	48 419 526	42 937 029	95 030 657
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	1 364 145 006	1 827 909 139	1 708 888 942	2 346 908 976	2 923 803 959	3 564 835 702
Radyo, televizyon, haberleşme ve teçhizatı ve cihazlar	1 059 411 789	1 204 599 916	1 115 913 001	1 377 877 519	867 277 879	1 088 893 584
Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	282 385 365	293 645 469	297 097 889	393 255 661	472 119 106	652 225 247
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	4 764 824 430	6 586 867 903	5 498 840 092	6 486 887 738	7 336 177 725	7 890 972 711
Diğer ulaşım araçları	539 192 983	689 029 952	831 396 267	1 133 156 253	1 555 437 418	2 287 584 968

Kaynak: TUIK, Ekonomik Faaliyetlere Göre Bazı Temel Göstergeler Maliyetleriyle Katma Değer NACE Rev 1.1 (TL) verilerinden derlenmiştir.

Tablo 31 ve Tablo 32'ye göre imalat sanayi katma değerlerinin tüm alt sektörler itibariyle artış gösterdiği gözlenmiştir. 1980 yılında imalat sanayi katma değer petrol, kömür kauçuk sektörü en yüksek paya sahipken, ikinci sırada gıda, içki, tütün sanayi ve üçüncü sırada ise metal eşya, makine ve cihazlar yer almaktadır. 1980 sonrası dönemde petrol, kömür, kauçuk plastik ve kimyasal ürünler sektörü 2001 yılı sonuna kadar en yüksek katma değeri yaratmaya devam etmiştir. 2002 yılında ise en yüksek katma değer; tekstil, giyim ve deri ayakkabı sektöründe gerçekleşirken, ikinci sırada metal eşya, makine ve cihazlar, üçüncü sırada ise gıda, içki, tütün sanayi sektörü ve dördüncü sırada ise petrol, kömür kauçuk plastik kimyasal ürünler sektörü yer almaktadır. 2001 yılında petrol ürünleri imalatı sektöründe %6 oranında artış gözlenmiştir. Bu artışta 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi sonrasında üretime ara veren İzmit Rafinerisi'nin tekrar tam kapasiteyle çalışmaya başlaması önemli rol oynamıştır (TCMB, 2001: 23).

2003-2006 döneminde ise tekstil ürünleri imalat sanayi sektörünün katma değeri en yüksek katma değer sağlayan sektör olurken, büro, muhasebe, bilgi işlem makineleri en düşük katma değere sahip sektör olmuştur. 2006-2008 döneminde ise en yüksek katma değer sağlayan sektör gıda ürünleri ve içecekler olurken, en düşük katma değer sağlayan sektör ise büro, muhasebe, bilgi işlem makineleri sektörü olmuştur.

Aşağıda Tablo 33'de ise TUIK tarafından elde edilmiş, imalat sanayi katma değerinin 2009-2011 dönemi NACE Rev 2'ye göre derlenmiş verileri gösterilmektedir.

Tablo 33'e göre 2009-2011 döneminde ise imalat sanayi katma değeri alt sektörleri yıllar itibariyle artış göstermiştir. Bu dönemde en yüksek katma değer gıda ürünleri imalatında gerçekleşirken, ikinci sırada ana metal sanayi, üçüncü sırada ise tekstil ürünleri imalatında gerçekleşmiştir. Bu dönemde en düşük katma değer ise sırasıyla; tütün ürünleri imalatı, deri ile ilgili ürünlerin imalatı, makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı ile ilgili imalatta gerçekleşmiştir.

Tablo 33. İmalat Sanayi Alt Sektörleri Katma Değer (2009-2011) (NACE Rev 2) (TL)

Kod		2009	2010	2011
C	İMALAT	84 735 484 301	99 228 887 745	128 950 258 765
10	Gıda ürünlerinin imalatı	10 571 070 313	11 630 744 547	13 227 583 313
11	İçeceklerin imalatı	1 285 418 297	1 412 194 354	1 472 015 639
12	Tütün ürünleri imalatı	1 215 011 625	962 049 785	1 055 099 155
13	Tekstil ürünlerinin imalatı	7 217 093 653	8 861 947 605	11 813 457 474
14	Giyim eşyalarının imalatı	5 656 462 972	6 538 485 364	9 184 735 209
15	Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	726 452 885	890 564 513	1 078 047 095
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç);	1 248 889 171	1 512 925 288	1 760 721 529
17	Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	1 744 792 834	2 041 554 223	
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	1 221 538 772	1 191 050 144	2 541 347 910
19	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	1 428 188 405	1 751 641 641	1 284 197 374
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	3 986 446 200	4 722 634 060	2 656 402 237
21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	2 639 285 804	3 032 525 795	6 450 695 946
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	5 044 180 596	5 710 327 328	2 705 728 510
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	6 435 788 666	7 903 627 023	7 405 353 630
24	Ana metal sanayi	4 857 193 800	8 139 462 592	10 150 963 257
25	Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	5 205 048 582	6 079 459 787	12 720 991 137
26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	1 729 290 330	1 463 225 799	8 347 300 717
27	Elektrikli teçhizat imalatı	5 848 638 874	5 749 080 268	2 029 238 902
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	4 208 711 066	5 166 927 502	6 830 757 505
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	6 571 744 261	8 077 899 731	7 409 463 819
30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı	1 782 521 514	1 760 262 868	10 926 729 087
31	Mobilya imalatı	1 899 376 731	2 361 675 757	2 053 966 849
32	Diğer imalatlar	1 242 338 945	1 177 951 656	2 860 725 895
33	Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	970 000 005	1 090 670 115	1 521 113 628

Kaynak : TUIK

2.2.2. İmalat Sanayide Üretim Endeksi

TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu); ekonomide meydana gelen gelişmelerin ve uygulanan ekonomik politikaların, kısa dönemli olumlu ya da olumsuz etkilerinin ölçülmesi amacıyla “sanayi üretim endeksi” hesaplamaktadır. Üretim endeksi; imalat sanayideki fiziksel üretim değerlerinin dönemsel olarak ölçümüdür. İmalat sanayideki üretimin aylık ve /veya üçer aylık dönemlerde gelişimin izlenmesi ve alınacak ekonomi ve yatırım kararlarının yönlendirilmesinde önemli göstergelerdendir. Sanayi üretim endeksi bir yandan sektördeki üretim değişimlerini gösterirken, diğer yandan alt sektörlerdeki kamu ve özel sektör ayrımındaki gelişmenin takip edilmesine olanak sağlayan güvenilir bir istatistiki seri oluşturmaktadır.

Sanayi üretim endeksinin oluşturulması ve yayınlanmasındaki amaç; ülkede imalat sanayinin zaman içerisindeki seyrini görmek, dönemler arasındaki değişimleri izlemek, ekonomideki gelişimi takip etmek ve bu konuda karar organlarının ve bilim çevrelerinin ihtiyaçlarına cevap verebilmektir. Bu endeks, madencilik, imalat sanayi ve enerji sektörü alt ana sektörleri ayrıntısında hesaplanmaktadır (Türkiye Kalkınma Bankası, 2007: X).

Aşağıdaki Tablo 34’de imalat sanayi üretim endeksi 1980-2013 dönemi itibarıyla gösterilmiştir.

Tablo 34. İmalat Sanayi Üretim Endeksleri (1980-2013)

Yıllar	İmalat Sanayi Üretim Endeksi
1980	32,71
1981	35,92
1982	39,05
1983	42,89
1984	47,71
1985	49,76
1986	55,19
1987	61,12
1988	61,78
1989	63,08
1990	69,08
1991	70,37
1992	73,27
1993	79,76
1994	73,11
1995	83,05
1996	89,2
1997	100,6
1998	100,15
1999	95,91
2000	102,08
2001	92,42
2002	102,55
2003	112,09
2004	123,71
2005	87,50038
2006	93,72532
2007	100,03238
2008	98,47811
2009	87,45334
2010	100,12603
2011	110,63611
2012	113,04085
2013	115,35727

Kaynak: TCMB veri tabanı

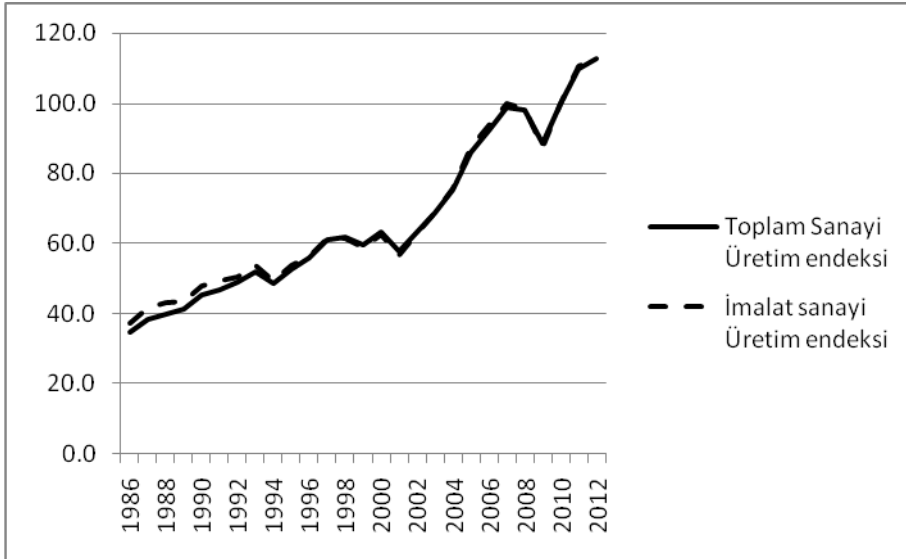
Not: 2007 yılına kadar 1997=100 , 2007 sonrası dönem 2010=100 'e göre derlenmiştir.

Tablo 34'de gösterildiği gibi, imalat sanayi üretim endeksi yıllar itibariyle artış göstermektedir. Ekonomik krizlerin yaşandığı, 1993 yılında 79.76 olan üretim endeksi değeri, 1994 yılında % 6 oranında azalma göstererek 73.11 seviyesine düşmüştür. 1995 yılında ise %10 artarak %83.05 seviyesine yükselmiştir. Bu durum 1999 krizine kadar

artarak devam etmiştir. 1999 yılında %5 ve 2001 yılında ise %10 civarında üretim endeksinde azalma meydana gelmiştir. 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin etkisiyle 2008 yılına göre %10 oranında azalarak %87.45 olarak gerçekleşmiştir. 2009-2013 yılları ekonomide meydana gelen istikrar dolayısıyla üretim endeksi de olumlu etkilenmiş ve 2009 yılına göre 2013 döneminde imalat sanayi %25 artış göstererek 115.36 seviyesine yükselmiştir. Bu durum 1980 dönemi itibariyle sanayi sektörünün ve özellikle imalat sanayi sektörünün ön planda olmaya başladığının göstergesidir.

Aşağıdaki Grafik 4’de ise imalat sanayi üretim endeksinin ve toplam sanayi üretim endeksinin (1986-2013) değerlerinin ifadesi gösterilmiştir.

Grafik 4. Toplam Sanayi ve İmalat Sanayi Üretim Endeksi (1986-2013)

Kaynak: TÜİK Sanayi Üretim Endeksi, (2010=100) (1986-2013) Arındırılmamış Endeksler (03.03.2014) Veriler Kullanılarak Oluşturulmuştur.

Yukarıdaki grafiğe göre, hem imalat sanayi üretim endeksi hem de toplam sanayi üretim endeksi 1986-2013 dönemi itibariyle artış göstermektedir. İmalat sanayi üretim endeksi ve toplam sanayi üretim endeksleri birbirine çok yakın değerlerde gerçekleşmiştir. Bu durum toplam sanayi sektöründe, imalat sanayi alt sektörünün diğer sektörlerle göre çok büyük bir paya sahip olduğunu ifade etmektedir.

İmalat sanayi üretim endeksinin artma eğiliminde olması sanayi sektörü açısından önem arz ederken, bu durumda hangi imalat sanayi alt sektörünün daha fazla ya da daha az etkili olduğunu bilmekte önem arz etmektedir. Bu açıdan aşağıdaki Tablo

35'te (2005-2010) dönemi imalat sanayinin alt sektörleri itibariyle üretim endeksi gösterilmektedir.

Tablo 35. İmalat Sanayi Alt Sektörler İtibariyle Üretim Endeksi (2005=100)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Toplam sanayi	100,0	107,8	115,3	114,2	103,2	116,5
İmalat Sanayi	100,0	107,7	114,8	112,7	100,4	114,4
Gıda ürünleri ve içecek	100,0	105,5	108,7	113,2	111,8	120,0
Tütün ürünleri	100,0	109,8	110,1	117,8	116,0	100,6
Giyim eşyası	100,0	96,4	102,8	90,4	81,8	88,5
Derinin tabaklanması ve işlenmesi	100,0	118,1	111,2	105,3	97,1	113,8
Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri	100,0	131,1	143,7	158,9	156,6	189,7
Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri	100,0	108,0	115,0	118,4	116,2	127,3
Basım ve yayım	100,0	109,2	115,5	113,2	113,2	117,7
Kok kömürü rafine edilmiş petrol	100,0	103,8	104,1	101,6	76,0	85,5
Kimyasal madde ve ürünleri	100,0	111,2	120,8	120,5	121,7	132,1
Plastik ve kauçuk ürünleri	100,0	105,3	113,8	110,1	99,8	119,8
Metalik olmayan diğer mineral	100,0	110,4	112,7	110,6	96,7	110,9
Ana metal sanayii	100,0	113,9	126,1	123,6	104,8	116,0
Makina ve teçhizat hariç; metal	100,0	111,6	121,2	113,0	91,4	111,4
B.y.s. makine ve teçhizat	100,0	113,8	120,9	115,0	103,1	128,2
Büro makineleri ve bilgisayar	100,0	160,2	129,0	137,9	107,6	78,5
B.y.s elektrikli makine ve cihazlar	100,0	113,4	132,8	133,5	122,1	162,8
Radyo, TV, haberleşme teçhizatı	100,0	76,4	61,1	45,2	37,0	40,9
Tıbbi hassas ve optik aletler,saat	100,0	110,2	121,3	132,0	126,0	153,0
Motorlu kara taşıtı, römork ve y.römork	100,0	108,8	119,1	126,2	88,0	114,7
Diğer ulaşım araçları	100,0	121,0	198,6	207,5	158,8	140,3
Mobilya imalatı ve b.y.s.diğer imalatlar	100,0	111,2	126,7	135,9	129,5	144,3

Kaynak: TÜİK, 2005=100 Sanayi Üretim Endeksi (04.03.2014)

Not: Sanayi Üretim endeksi NACE REV 2'ye göre yayınlandığı için NACE Rev 1.1'e göre Endeksler 01.01.2011 tarihinden itibaren yayınlanmamaktadır.

2005-2010 döneminde gıda ürünleri ve içecek imalatı üretim endeksi 2009 dönemi hariç artma eğilimi göstermiştir. Fakat 2009 döneminde ise önemli bir azalma söz konusu değildir. 2006 yılında 107.8 değerinde iken, 2010 yılında %8 oranında artış gösterirken 116.5 değerine yükselmiştir. Bu dönemde tütün ürünleri imalatı üretim endeksi değeri 2010 yılında, 2009 yılına göre %16 oranında azalarak 100.6 değerinde gerçekleşmiştir.

Giyim eşyası imalatı üretim endeksi bu dönemde azalma göstererek 2010 yılında 88.5 olarak gerçekleşmiştir. Derinin tabaklanması ve işlenmesi imalatı üretim endeksi 2006 yılında 118.1 değerinde iken, 2010 döneminde 113.8 değerine düşerek, dalgalı bir seyir izlemiştir. Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı üretim endeksi 2006 yılında 131.1 değerinde iken, 2010 döneminde önemli bir artış göstererek 189.7 değerinde gerçekleşerek, 2005 yılına göre %89 oranında artış göstermiştir. Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı gerçekleştiren imalat sanayi alt sektörü üretim endeksi; bu dönemde 2005 dönemine göre %30 civarında artış göstermiştir. Basım yayım imalat sanayi alt sektörü üretim endeksi %17 oranında artış gösterirken, kok kömürü rafine edilmiş petrol ürünleri üretim endeksi %15 oranında azalmıştır. Kimyasal madde ve ürünleri imalatı %32, plastik kauçuk ürünleri imalatı %19, metalik olmayan diğer ürünler imalatı %10, ana metal sanayi %16, metal ürünleri imalatı %11, makine ve teçhizat imalatı %28, elektrikli makine ve cihazların imalatı %62, tıbbi hassas ve optik aletler saat imalatı %53, motorlu kara taşıtı imalatı %14, diğer ulaşım araçlarının imalatı %40, mobilya imalatı ve diğer imalatlar %44 oranında artış göstermiştir. Büro makineleri ve bilgisayar imalatı %22, radyo tv haberleşme cihazları ve teçhizatı imalatı % 60 oranında azalmıştır.

Bu durumda 2005-2010 dönemi imalat sanayi üretim endeksinin artış göstermesinde en yüksek paya; ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı, elektrikli makine ve cihazların imalatı ve tıbbi hassas optik aletler ve saat imalatı gerçekleştiren alt sektörü sahip iken, en düşük paya ise radyo tv haberleşme cihazları ve teçhizatı imalatı ve büro makineleri ve bilgisayar imalatı gerçekleştiren imalat sanayi alt sektörü sahip olmaktadır.

2011 Aralık döneminde ise imalat sanayi üretim sektör endeksi 2010 yılı Aralık dönemine göre % 2.7 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde en yüksek imalat sanayi alt sektörü üretim endeksi artışları; diğer ulaşım araçları imalatı, ağaç, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) ve temel eczacılık ürünleri ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı sektörlerinde gerçekleşmiştir (B.S.T.B, 2011:3). 2012 yılında ise sanayi üretimi %2.3 oranında artış gösterirken, 2012 Aralık döneminde imalat sanayi üretim endeksi %3.2 oranında artış göstermiştir. 2011 Aralık ayına göre en yüksek imalat sanayi alt sektörü üretim endeksi artışları ise; tütün ürünleri imalatı, içeceklerin imalatı ve giyim eşyaları imalatında gözlenmiştir. Büyüme hedefleriyle uyumlu olarak

değerlendirilen bu artış, sanayi sektörünün büyümeye katkı sağlayacağını göstergesi olmaktadır (B.S.T.B, 2013:3).

2013 yılında ise sanayi üretim endeksi %4 civarında artış gösterirken, imalat sanayi üretim endeksi bir önceki yılın ortalamasına göre %3,4 oranında artış göstermiştir. Bu durum sanayi üretiminin dolayısıyla da ülke ekonomisinin büyüdüğünün göstergesi olmaktadır (B.S.T.B, 2014:1).

2.2.3. İmalat Sanayinde Kapasite Kullanım Oranı

Kapasite kullanım oranı; bir üretim biriminin belirli bir dönemde fiilen gerçekleştirdiği üretim miktarının, fiziki olarak üretebileceği en yüksek üretim miktarına oranını ifade etmektedir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı; imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren işyerlerinin TCMB “İktisadi Yönelim Anketi”ne verdikleri yanıtlara dayalı olarak hesaplanmaktadır. İktisadi Yönelim anketi, Mayıs 2007 tarihinden itibaren “Avrupa Birliği Uyumlaştırılmış İşyeri ve Tüketici Anketleri Ortak Programı”na dahil olarak, Avrupa Komisyonunun finansman katkısı ile gerçekleştirilmektedir (TCMB, 2014: 3). Bu veri imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren işyerlerinin anket döneminde mevcut fiziki kapasitelerine göre fiilen gerçekleşen kapasite kullanımlarının alınmasıyla oluşmaktadır. İmalat sanayi üretimindeki gelişmeler için öncü gösterge olma özelliğinden dolayı karar alıcılar açısından önemli bir göstergedir (TCMB, 2011: 3).

Bu durumda karar alıcılardan olan devletin ve özel kesimin kapasite kullanım oranları açısından durumunu bilmekte yarar vardır. Aşağıdaki Tablo 36’da İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı-Üretim Değeri Ağırlıklı ISIC Rev 3’e göre derlenmiş devlet, özel sektör ve toplam kapasite kullanım oranları gösterilmiştir.

Tablo 36. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı-Üretim Değeri Ağırlıklı ISIC Rev 3 (TUIK)(%)

	Devlet İmalat Sanayi	Özel İmalat Sanayi	Toplam İmalat sanayi
1991	77.18114	74.0967	75.39761
1992	78.18114	76.73907	77.32595
1993	80.05534	80.7811	80.49835
1994	79.47396	71.40849	74.24712
1995	82.5304	77.8589	79.68793
1996	82.9224	77.28169	79.45355
1997	83.5378	79.08109	80.89151
1998	84.05096	76.67151	79.45452
1999	79.73369	69.55287	73.23698
2000	78.45438	74.60081	76.12868
2001	81.32575	66.36137	71.61343
2002	82.75945	72.18685	76.18549
2003	83.71616	75.36439	78.51534
2004	84.33252	79.94836	81.56777
2005	86.01124	78.81259	80.32494
2006	89.39069	79.62383	81.02083
2007	88.35781	80.72247	81.76109
2008	86.70628	76.93907	78.1071
2009	78.44603	68.72849	68.90357

Kaynak:TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> (04.03.2014)

Tablo 36’da gösterildiği gibi devletin imalat sanayi kapasite kullanımı yıllar itibariyle artış göstermektedir. 1994-2001 ve 2009 krizlerinin gerçekleştiği dönemlerde kapasite kullanım oranlarının azaldığı gözlenmektedir. 1991 yılında %77.18 olarak gerçekleşen devlet kapasite kullanım oranı, 1994 yılına kadar artış göstermiş ve 1994 yılında %79.47 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılına kadar %84.05’e kadar yükselen kapasite kullanım oranı 1999 yılında %79.73’e 2000 yılında ise %78.45’e kadar gerilemiştir. 2006 yılında %89.9’a yükselen kapasite kullanım oranı, 2009 yılında %78.44’e kadar gerilemiştir.

Özel sektör imalat sanayi kapasite kullanım oranında ise; 1994, 1999, 2001 ve 2009 dönemlerinde azalma gözlenmiştir. 1991 yılında %74.09 olarak gerçekleşen kapasite kullanım oranı, 2009 döneminde %68.72’ye gerilemiştir.

Toplam imalat sanayi kapasite kullanım oranı ise kriz dönemlerinde azalarak, imalat sanayi sektörünün kriz dönemlerinde ne kadar hassas bir yapıda olduğunu

gösterirken, devlet imalat sanayi kapasite kullanımının yıllar itibariyle artış göstermesi, özel imalat sanayi kapasite kullanımının ise yıllar itibariyle düşüş göstermesi, kapasite kullanım oranının devlet sektöründe daha yüksek olduğunu göstermektedir.

İmalat sanayi kapasite kullanım oranının hangi tür mallar tarafından gerçekleştiğini öğrenmek amacıyla Tablo 37 hazırlanmıştır. Tablo 37’de imalat sanayi, tüketim, ara ve yatırım malı üreten sanayilerin kapasite kullanım oranı 2007-2014 NACE Rev2 verileri gösterilmiştir.

Tablo 37. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (2007-2014) (NACE Rev 2) (%)

	İmalat Sanayi	Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları
2007	80.21954	74.44483	81.19119	82.28161
2008	76.68168	71.74771	77.07137	79.50305
2009	65.26782	68.23831	67.6682	57.6908
2010	72.58812	71.70268	75.89234	68.81724
2011	75.40308	72.53885	77.68154	74.87846
2012	74.20192	72.99425	76.13908	72.31149
2013	74.63295	72.80421	76.31226	74.31379
2014	73.62093	72.03953	75.88605	72.39767

Kaynak: TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> (04.03.2014)

Tablo 37’de İmalat sanayi kapasite kullanım oranı 2009 yılından sonra artış göstererek 2014 yılında %73.6 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında kapasite kullanım oranı yatırım malları; % 82.28, tüketim malları; %74,4 ara malları ise; %81,19 olarak gerçekleşirken, 2014 yılında tüketim malları %72.03, ara malları %75,88 ve yatırım malları %72,39 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum 2007-2014 döneminde imalat sanayi kapasite kullanım yapısının yatırım mallarından, ara ve tüketim mallarına kaydığını göstermektedir.

İmalat sanayi kapasite kullanım oranının seyrini gözlemlemek amacıyla, imalat sanayi kapasite kullanım oranını, imalat sanayi alt sektörleri itibariyle açıklamak gerekmektedir. Aşağıdaki Tablo 38’de ise imalat sanayi alt sektörler itibariyle kapasite kullanım oranı gösterilmiştir.

Tablo 38. İmalat Sanayi Alt Sektörleri İtibariyle Kapasite Kullanım Oranı (2007-2014) (NACE Rev 2) (%)

	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
2007	76	68.7	54.6	78.7	77.3	60.6	83	83.3	73	91.4	73.3	78.6	76.2	82	85.6	72.9	73.4	81.6	76.3	85.8	84.9	71	67.9	55
2008	73.6	64.6	63.1	70.8	73	60.6	76	78.7	72	87.3	72.3	75.1	74.5	77	82.7	69.1	64.5	77.7	73	83.2	84.7	68.5	61.3	66.2
2009	68.4	64.5	74.4	67.6	68.1	56	67	70.8	74	58	69	70.9	64.4	66	70	56.9	70.3	67.9	55.6	57.5	66.6	67	51.2	58.3
2010	70.2	67.5	77.2	77.4	75.4	65.3	77	75.4	76	65.8	80.4	72.3	73.1	75	76.8	66.3	75.3	72.9	68.9	69.8	67	70.5	52.5	69.2
2011	70.3	65.8	67.7	76.6	76.4	70.3	78	76.9	72	75.3	82.6	74.7	76.2	79	77.9	70.7	76.7	78	75	76.4	71.5	72.6	59.7	76.2
2012	71.7	66.7	66.2	78	77.7	69.7	76	77.3	69	76.7	80.5	70.6	72.1	76	77.6	71	76.1	77.5	75.2	70.8	73.1	69.8	57	76.4
2013	71.9	64.8	69	79.3	77.4	66.5	76	79.1	72	73.1	77.8	71.4	72.6	77	77.4	71.9	81	75.9	76.3	74.3	68.3	71.4	54.9	80.7
2014	72.2	56.5	72.1	79.7	76.9	64.7	76	79.9	69	64.9	76.8	72.8	73.2	76	75.6	71.3	86.9	71.2	77.9	69.6	65.7	69.4	54.4	77.7

Kaynak:TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> (04.03.2014)

Tablo 38’de 2007 yılında en yüksek kapasite kullanım oranı %91.4 olarak gerçekleşen, (19) Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı iken, en düşük kapasite kullanım oranı %54.6 olarak gerçekleşen (12) tütün ürünleri imalatı olmuştur. 2007 yılında (19) takiben, (29) treyler ve yarı treyler imalatı ve (24) Ana metal sanayi imalatı kapasite kullanım oranları en yüksek değerlerde gerçekleşmiştir.

2008 yılında ise kapasite kullanım oranı en yüksek imalat sanayi sektörü %87.3 olarak gerçekleşen (19) kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri olmuştur. (19)’u takiben ise; (30) diğer ulaşım araçlarının imalatı, (29) treyler ve yarı treyler imalatı ve (24) ana metal sanayi imalatı kapasite kullanım oranları en yüksek değere ulaşmıştır. Bu dönemde (15) deri ile ilgili ürünlerin imalatı ise, en düşük kapasite kullanım oranına sahip olmuştur.

2009 yılında kapasite kullanım oranı en yüksek (12) tütün ürünleri imalatı, (18) kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması, (21) temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı olmuştur. 2009 yılında krizden etkilenen en önemli sektör ise, bir önceki yıl kapasite kullanım oranı %87.3 olarak gerçekleşen, 2009 yılında ise %58 olarak gerçekleşen (19) kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri olmuştur. Bu dönemde en düşük kapasite kullanım oranı ise (32) diğer imalatlarda gerçekleşmiştir. 2009 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranının sektörel yapısının değişmeye başladığı gözlenmiştir.

2010 yılında ise genel olarak tüm imalat sanayi alt sektörlerinin kapasite kullanım oranları artış göstermiştir. Bu dönemde ise kapasite kullanım oranı en yüksek olan imalat sanayi sektörleri ise; (20) Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, (13) tekstil ürünlerinin imalatı, (12) tütün ürünlerinin imalatı, (16) Ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç) sektörlerinde gerçekleşirken, en düşük kapasite kullanım oranı (32) diğer imalatlarda gerçekleşmiştir.

2011 yılında ise en yüksek kapasite kullanım oranına sahip alt sektörler, (20) kimyasallar ve kimyasal ürünlerin imalatı, (23) diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, (27) elektrikli teçhizat imalatı, (24) ana metal sanayi olmuştur. (32) diğer imalatlar ise en düşük kapasite kullanım oranına sahip olmuştur.

2012 yılında en yüksek kapasite kullanım oranına sahip imalat sanayi alt sektörleri, (20) kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, (14) giyim eşyaları imalatı,

(13) tekstil ürünlerinin imalatı, (27) elektrikli, teçhizat imalatı, (17) kağıt ve kağıt ürünleri imalatı sahip olurken, en düşük kapasite kullanım oranına (32) diğer imalatlar sahip olmuştur.

2013 yılında en yüksek kapasite kullanım oranına (26) elektronik ve optik ürünlerin imalatı, (33) makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı, (13) tekstil ürünlerinin imalatı, (17) kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı, (20) kimyasallar ve kimyasal ürünlerin imalatı sahip olurken, en düşük kapasite kullanım oranına ise diğer imalatlar sahip olmuştur.

2014 yılında ise en yüksek kapasite kullanım oranına (26) elektronik ve optik ürünlerin imalatı, (17) kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı, (13) tekstil ürünlerinin imalatı, (28) başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, (33) makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı alt sektörleri sahip olurken, en düşük kapasite kullanım oranına (32) diğer imalatlar ve (11) içeceklerin imalatı alt sektörleri sahip olmuştur. Dolayısıyla imalat sanayi kapasite kullanım oranı yapısı alt sektörler itibariyle 2007-2014 döneminde değişiklik göstermiştir.

2.2.4. İmalat Sanayide Teknoloji

Teknoloji; girdileri, çıktılara dönüştüren tüm fiziki süreçleri ve bu dönüşüme eşlik eden toplumsal düzenlemeleri ifade etmektedir. Teknolojik gelişme ise; ürün kalitesinin iyileştirilmesi ve girdilerin çıktılara dönüştürülmesi sürecine getirilen her türlü iyileştirme. Teknolojik gelişme ise; ilgili sanayi dalında ürün çeşitlendirmesi ve kalitenin iyileştirilmesi, ortalama maliyetin düşmesi ve üretim kapasitesinin genişlemesini ifade etmektedir (Şahin, 1998: 275). Son yıllarda dünya ticaretinde paylarını arttırmaya çalışan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler hızlı bir şekilde teknoloji yoğun imalat sanayi ürünleri üretmeye başlamışlardır. İmalat sanayinin giderek artan oranlarda ithalata ve ithal girdilere bağımlı olmasında teknolojik yeniliklerin gelişimi de pay sahibi olmaktadır. Dolayısıyla imalat sanayide teknolojik yenilik yapma oranları, imalat sanayi sektörü gelişiminin göstergelerinden biri olmaktadır.

Aşağıda Tablo 39’de imalat sanayi sektöründe teknolojik yenilik yapma oranları dönemler itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 39. İmalat Sanayide Teknolojik Yenilik Yapma Oranları (%)

	Teknolojik yenilik yapan	Ürün ve/veya süreç yeniliği yapan (devam eden/sonuçsuz kalan)
1995-1997	24.6	
1998-2000	29.4	
2002-2004	34.8	
2004-2006	35.7	
2006-2008	34.7	
2008-2010	36.9	
2010-2012		29.8

Kaynak: TUIK Teknolojik Yenilik Anketi, Yenilik İstatistikleri 1995-1997 ve 1998-2012 verilerinden derlenmiştir. (05.03.2014)

Tablo 39’da gösterildiği gibi, 1995-1997, 1998-2000, 2002-2004, 2004-2006 ve 2006-2008 dönemleri itibariyle imalat sanayi sektörlerinde teknolojik yenilik yapma oranı her dönem artış göstermiştir. 1995-1997 döneminde % 24.6 olarak gerçekleşen imalat sanayi sektörü teknolojik yenilik yapma oranı, 2008-2010 döneminde %12 oranında artış göstererek %36 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum imalat sanayi sektöründe teknolojik yeniliğe önem verildiğinin göstergesi olmaktadır. Teknolojik yenilik yapma 2010-2012 döneminde ise ürün ve/veya süreç yeniliği yapan /(devam eden sonuçsuz kalan) imalat sanayi sektörünün oranı ise %29.8 olarak gerçekleşmiştir.

Teknolojik yenilik oranlarının önemi kadar, bu yeniliklerin hangi imalat sanayi faaliyet kollarında gerçekleştiği de önemlidir. Bu açıdan ele alındığında; aşağıdaki Tablo 40’da faaliyet kollarına göre imalat sanayi sektöründe gerçekleşen teknolojik yeniliklerin gelişimi dönemler itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 40. Faaliyet Kollarına göre İmalat Sanayi sektöründe Teknolojik Yenilikler

Ekonomik Faaliyet NACE Rev 1.1	Teknolojik Yenilik Yapan		
	1995-1997	1998-2000	2002-2004
İmalat Sanayi	24.6	29.4	34.8
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	20.3	38.1	29.5
Tütün ürünleri imalatı	11.4	20.0	12.1
Tekstil ürünleri imalatı	23.2	17.9	25.8
Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması	7.3	18.7	21.9
Deri ürünleri ve ayakkabı imalatı	35.9	8.9	17.7
Ağaç ve mantar ürünleri imalatı	9.1	27.6	42.6
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	23.7	20.7	53.0
Basım, yayım, kayıtlı medyanın çoğaltılması	29.2	18.5	23.1
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı	65.2	31.6	69.4
Kimyasal madde ve ürünleri imalatı	47.3	44.4	52.6
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	36.1	32.8	35.3
Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	33.6	32.5	39.6
Ana metal sanayii	37.5	33.5	41.8
Makine ve teçhizat hariç metal eşya sanayii	27.5	35.0	40.0
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı	35	50.8	52.2
Büro, muhasebe ve bilgi işlem makinaları imalatı	66.7	66.7	35.6
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazların imalatı	38.1	66.6	37.8
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	47.1	37.2	80.6
Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ve saat imalatı	78.6	50.0	42.6
Motorlu kara taşıtı imalatı	38.2	25.1	59.8
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	31.2	62.6	23.3
Mobilya imalatı; başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar	32.7	15.2	46.7

Kaynak: TÜİK Teknolojik Yenilik Anketi, Yenilik İstatistikleri 1995-1997 ve 1998-2012 verilerinden derlenmiştir. (05.03.2014)

Tablo 40’da 1995-1997 döneminde en yüksek teknolojik yenilik yapan imalat sanayi alt sektörü tıbbi aletler, hassas ve optik aletler ve saat, büro, muhasebe bilgi işlem makineleri ve kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı gerçekleştiren sektörler olmuştur. Bu dönemde ağaç ve mantar ürünleri, tütün ürünleri ve gıda ürünleri ve içecek imalatı gerçekleştiren sektörler en düşük teknolojik yenilik yapan imalat sanayi sektörleri olmuştur. 1998-2000 döneminde ise; gıda ürünleri ve içecek imalatı, başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazların imalatı ve diğer ulaşım araçlarının imalatını gerçekleştiren sektörlerin teknolojik yenilik yapma oranları önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu dönemde büro, muhasebe bilgi işlem makineleri imalatı, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve cihazların imalatı ve diğer ulaşım araçlarının imalatını gerçekleştiren sektörlerin teknolojik yenilik yapma oranları en yüksek düzeye ulaşmıştır. Deri ürünleri, ayakkabı imalatı, mobilya imalatı, başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar sektörleri ise teknolojik yenilik yapma oranları en düşük sektörler olmuştur. 2002-2004 döneminde ise, en yüksek teknolojik yenilik yapan sektörler radyo televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları, kok kömürü rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı ve motorlu kara taşıtı imalatı gerçekleştiren sektörler iken, tütün ürünleri imalatı gerçekleştiren sektörler en düşük teknolojik yenilik yapan sektör olmuştur.

Dışa dönük üretim yapmak zorunda olan ülkeler hızlı bir şekilde teknoloji yoğun imalat sanayi ürünleri üretmeye başlamışlardır. Sanayi ürünleri ihracatı artırma konusunda yeterince gelişme gösteremeyen ülkeler ise dış açıkla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum teknolojik düzeyine göre sektörlerin dış ticaret yapısının da önem arzettiğinin göstergesi olmaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki Tablo.41 ve Tablo. 42; Tablo 43 ve Tablo 44 devamında, imalat sanayi alt ana sektörlerinin teknolojik yapısı (milyon dolar) ISIC Rev 3’e göre sınıflandırılmıştır.

Aşağıdaki tablolar OECD’nin ISIC Rev3’e göre alt ana sektörlerindeki teknoloji sınıflandırılmasından yararlanılarak kendi hesaplamamızdan oluşmaktadır.

Tablo 41. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracatın Teknolojik Yapısı (1996-2005) (Milyon Dolar) (ISIC Rev 3)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
15	2 455 094	2 734 175	2 356 634	2 039 929	1 835 504	2 016 235	1 880 733	2 649 558	3 349 424	4 271 660
16	95 111	118 231	68 388	83 331	123 056	81 052	99 719	89 833	78 045	121 787
17	3 817 823	4 450 117	4 794 000	4 557 626	4 614 078	4 943 497	5 532 758	6 841 165	7 998 061	8 742 704
18	4 829 702	5 442 138	5 715 620	5 270 104	5 417 141	5 397 509	6 615 232	8 153 895	9 340 151	9 924 749
19	220 876	299 168	271 494	180 893	189 515	211 786	214 188	285 836	327 960	370 192
20	68 537	75 108	71 015	68 496	63 049	109 402	118 478	145 984	203 728	249 941
21	125 667	154 163	150 018	148 674	164 294	241 729	302 575	367 209	457 442	559 167
22	47 725	40 112	40 819	47 624	42 645	42 737	48 737	66 989	82 146	105 048
36	249 247	299 949	378 723	487 083	631 033	718 910	944 864	1 314 580	1 771 206	2 238 104
Düşük Teknoloji	11 909 782	13 613 162	13 846 710	12 883 761	13 080 314	13 762 857	15 757 283	19 915 048	23 608 161	26 583 352
23	259 199	179 059	240 626	315 195	300 716	416 421	670 126	953 544	1 364 348	2 518 943
25	510 218	621 233	685 440	667 851	781 451	940 519	1 084 530	1 464 382	1 958 873	2 485 789
26	780 908	931 944	944 522	957 312	1 121 223	1 231 260	1 467 603	1 800 400	2 317 150	2 686 826
27	2 233 719	2 597 253	2 197 973	2 063 810	2 247 065	2 921 211	3 239 350	3 884 446	6 815 628	6 887 671
28	461 909	522 021	664 303	647 923	660 770	733 472	932 339	1 503 095	2 199 705	2 684 603
Düşük Orta Teknoloji	4 245 954	4 851 510	4 732 864	4 652 090	5 111 225	6 242 883	7 393 948	9 605 867	14 655 704	17 263 833
24	1 244 289	1 362 510	1 277 470	1 234 778	1 397 489	1 480 503	1 580 672	1 926 341	2 556 412	2 818 310
29	828 739	1 000 337	1 107 452	1 211 737	1 375 956	1 564 386	2 077 511	3 118 511	3 913 354	4 865 027
31	771 656	743 381	755 875	692 201	825 248	1 038 402	1 057 077	1 220 629	1 575 589	1 932 751
34	975 877	879 948	1 049 170	1 614 792	1 745 046	2 656 691	3 602 800	5 436 950	8 812 615	10 226 102
Orta İleri Teknoloji	3 820 561	3 986 176	4 189 967	4 753 508	5 343 739	6 739 983	8 318 061	11 702 431	16 857 970	19 842 190
30	21 287	28 863	42 619	60 038	63 096	52 468	39 665	40 822	52 137	69 500
32	316 493	469 534	862 119	770 693	961 870	1 002 269	1 574 973	1 947 749	2 883 024	3 150 196
33	56 633	60 997	75 284	66 834	75 201	77 352	88 978	129 203	173 412	197 504
İleri teknoloji	394 413	559 394	980 022	897 565	1 100 167	1 132 090	1 703 616	2 117 773	3 108 573	3 417 200

Kaynak: OECD'nin ISIC Rev 3'e göre teknoloji sınıflandırmasından ve TÜİK veri tabanından kendi hesaplamamızdır.

Tablo 42. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracatın Teknolojik Yapısı (2006-2014) (Milyon Dolar) (ISIC Rev 3)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014/Ocak
15	4 339 135	5 164 489	6 475 836	5 931 131	6 702 887	8 880 453	9 519 712	10 665 130	947 997
16	181 514	194 726	276 802	266 412	295 712	301 161	415 340	465 440	41 184
17	9 265 791	10 804 633	11 323 038	9 559 339	10 932 274	12 920 412	13 270 632	14 747 043	1 289 194
18	10 175 068	11 794 828	11 503 751	9 603 289	10 617 877	11 633 424	11 965 886	12 708 981	1 147 524
19	436 419	558 767	606 793	498 541	656 482	773 480	914 017	1 119 162	90 612
20	336 003	455 185	534 955	510 035	572 954	653 294	659 402	726 081	69 486
21	601 392	835 719	1 051 948	981 879	1 194 369	1 407 263	1 647 529	1 934 038	169 989
22	107 717	130 355	145 155	147 729	141 420	163 950	157 594	154 640	10 231
36	2 356 242	3 101 266	3 500 277	2 786 428	3 282 891	4 013 587	4 947 374	6 194 516	544 244
Düşük Teknoloji	27 799 280	33 039 968	35 418 556	30 284 782	34 396 867	40 747 024	43 497 486	48 715 032	4 310 460
23	3 401 678	4 922 265	7 325 096	3 649 926	4 153 298	6 122 477	7 179 902	6 289 671	438 091
25	3 016 055	3 929 841	4 749 916	4 035 193	4 887 391	6 240 692	6 432 771	7 031 048	603 871
26	2 798 585	3 398 232	4 321 013	3 769 020	3 988 850	4 042 172	4 087 023	4 292 259	347 304
27	9 333 648	12 348 928	22 569 898	15 103 291	14 426 576	17 062 183	29 120 561	17 521 679	1 382 168
28	3 350 248	4 251 440	5 531 449	4 469 923	4 972 611	6 230 149	6 591 496	7 069 573	600 879
Düşük Orta Teknoloji	21 900 215	28 850 706	44 497 373	31 027 352	32 428 725	39 697 674	53 411 754	42 204 231	3 372 313
24	3 480 913	4 056 760	4 994 803	4 299 617	5 705 513	6 742 722	7 311 392	7 616 556	614 509
29	6 005 610	8 032 297	9 763 363	8 070 272	9 059 416	11 126 283	11 865 371	12 784 579	1 015 240
31	2 822 472	4 106 293	4 975 080	4 098 616	4 863 596	5 863 094	5 861 749	6 462 475	532 513
34	12 677 257	17 016 180	19 361 877	12 862 756	14 856 618	17 043 514	16 246 223	18 247 352	1 330 013
Orta İleri Teknoloji	24 986 251	33 211 530	39 095 123	29 331 262	34 485 143	40 775 613	41 284 735	45 110 963	3 492 275
30	88 831	129 740	135 240	100 497	133 812	140 303	147 746	177 949	16 410
32	3 087 798	2 766 114	2 276 648	1 919 485	1 950 504	2 110 837	2 515 269	2 047 521	126 520
33	243 921	337 115	404 334	367 486	412 176	498 727	628 430	789 808	66 468
İleri teknoloji	3 420 551	3 232 970	2 816 222	2 387 468	2 496 492	2 749 867	3 291 446	3 015 278	209 398

Kaynak: OECD (2011) (5-6)'nin ISIC Rev 3'e göre teknoloji sınıflandırmasından ve TÜİK veri tabanından kendi hesaplamamızdır.

Tablo 40, Tablo 41, Tablo 42 ve Tablo 43’de yer alan imalat sanayi sektör numaraları şu sektörleri ifade etmektedir.

15	Gıda Ürünleri ve İçecek	23	Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol
16	Tütün Ürünleri	26	Metalik Olmayan Diğer Mineral ürünler
17	Tekstil Ürünleri	27	Ana Metal Sanayi
18	Giyim Eşyası	28	Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)
19	Dabaklanmış Deri, Bavul, El Çantası, Saraciye ve Ayakkabı	24	Kimyasal Madde ve Ürünler
20	Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç); Hasır Vb. Örülerek Yapılan Maddeler	29	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat
21	Kağıt ve Kağıt Ürünleri	31	Başka Yerde Sınıflandırılmamış elektrikli Mekina ve Cihazlar
22	Basım ve Yayım; Plak, Kaset Vb.	34	Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar
36	Mobilya ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer Ürünler	30	Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makinaları
25	Plastik ve Kauçuk Ürünleri	32	Radyo, Televizyon, Haberleşme Teçhizatı ve Cihazları
		33	Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat

Tablo 41 ve Tablo 42’de 1996-2014 döneminde teknoloji düzeyine göre imalat sanayi alt ana sektörlerinde ihracat payları gösterilmiştir. Sektörler, düşük teknoloji, düşük orta teknoloji, orta ileri teknoloji ve ileri teknoloji olarak sınıflandırılmıştır. Düşük teknoloji ürünler gıda ürünleri ve içecek, tütün ürünleri, tekstil ürünleri, giyim eşyası, dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı, ağaç ve mantar ürünleri, kağıt ve kağıt ürünleri, basım ve yayım, mobilya ve başka yerde sınıflandırılmış diğer ürünler olarak sınıflandırılmıştır. Kok kömürü- rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar, plastik ve kauçuk ürünleri, metalik olmayan diğer mineral ürünler, ana metal sanayi, metal eşya sanayi ürünleri düşük orta teknoloji ürünler olarak sınıflandırılmıştır. Kimyasal madde ve ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, motorlu kara taşıtı ve römorklar orta ileri teknoloji ürünler olarak sınıflandırılmıştır. İleri teknoloji ürünler sınıflamasında ise;

büro-muhasebe bilgi işleme makinaları, radyo-televizyon-haberleşme teçhizatı ve cihazları, tıbbi aletler-optik aletler ve saat yer almaktadır.

Düşük teknoloji düzeyine sahip en yüksek ihracat giyim eşyası, en düşük ihracat basım yayım plak kaset vb alt ana imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir. Düşük orta teknoloji düzeyine sahip en yüksek ihracat ana metal sanayi, en düşük ihracat kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar alt ana imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir. Kimyasal madde ve ürünler orta ileri teknoloji düzeyine sahip en yüksek ihracat payına sahip iken, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat en düşük ihracat payına sahip alt ana imalat sanayi sektörü olmuştur. Radyo televizyon haberleşme teçhizatı ve cihazlar ileri teknoloji düzeyine sahip en yüksek ihracat payına sahip iken, büro muhasebe, bilgi işlem makineleri en düşük ihracat payına sahip imalat sanayi alt sektörüdür.

Bu dönemde teknoloji düzeyine göre ihracat paylarında düşük teknoloji düzeyine sahip alt ana imalat sanayi sektörü ihracatı ilk sırada yer almaktadır. Tablo 43 ve Tablo 44'de ise; imalat sanayi alt sektörlerinde teknoloji düzeyine göre ithalat payları gösterilmiştir.

Tablo 43. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthalatın Teknolojik Yapısı (1996-2005)(Milyon Dolar)(ISIC Rev3)

	1996/Toplam	1997/Toplam	1998/Toplam	1999/Toplam	2000/Toplam	2001/Toplam	2002/Toplam	2003/Toplam	2004/Toplam	2005/Toplam
15	2 008 674	1 761 543	1 452 923	1 050 013	1 155 976	1 014 090	1 361 941	1 633 972	1 904 016	2 114 179
16	34 093	41 838	51 882	45 796	42 543	39 811	45 829	57 967	73 331	93 459
17	1 882 445	2 036 637	2 004 267	1 645 807	1 852 729	1 682 881	2 500 459	3 094 036	3 786 308	3 974 375
18	191 460	276 456	248 587	185 663	266 365	277 062	346 017	449 987	601 557	693 695
19	348 326	358 693	306 502	205 401	312 240	269 297	331 492	436 904	618 572	839 113
20	124 865	140 368	164 238	132 407	207 367	106 325	152 907	240 601	399 376	587 490
21	836 543	836 726	860 278	897 767	1 151 604	784 652	1 007 486	1 318 664	1 712 198	2 009 864
22	133 045	157 812	159 356	156 394	250 786	219 565	199 765	250 571	282 243	405 008
36	436 331	524 402	541 423	463 992	607 571	555 919	773 370	960 234	1 248 429	1 372 318
Düşük Teknoloji	5 995 782	6 134 475	5 789 457	4 783 242	5 847 181	4 949 601	6 719 265	8 442 935	10 626 030	12 089 502
23	1 069 313	1 152 288	966 812	1 284 292	2 587 096	1 798 718	2 191 325	2 832 696	3 796 784	5 506 507
25	820 326	888 741	984 715	892 034	1 038 630	813 097	1 073 716	1 433 546	1 941 047	2 140 352
26	459 100	437 767	497 505	411 066	428 021	324 606	411 665	515 594	717 495	1 008 772
27	2 796 056	3 313 228	3 140 745	2 390 383	3 534 475	3 612 013	4 707 450	7 303 544	11 083 551	13 682 666
28	915 381	977 334	1 033 823	834 850	872 787	871 031	1 085 202	1 132 588	1 573 605	1 943 001
Düşük Orta Teknoloji	6 060 175	6 769 358	6 623 600	5 812 624	8 461 010	7 419 465	9 469 359	13 217 968	19 112 482	24 281 299
24	6 397 827	7 151 764	7 197 127	6 846 332	8 083 680	6 775 274	8 660 577	11 238 032	15 134 359	17 477 334
29	7 468 793	7 992 315	7 678 273	5 065 188	5 837 874	4 936 880	6 474 241	8 141 311	10 362 811	12 209 659
31	1 221 605	1 472 298	1 652 608	1 565 755	1 601 295	1 220 949	1 701 095	2 035 752	3 175 125	4 206 593
34	3 084 923	4 397 831	4 142 458	3 355 281	5 965 641	2 206 124	2 918 481	6 410 789	11 795 945	12 331 890
Orta İleri Teknoloji	18 173 148	21 014 208	20 670 465	16 832 556	21 488 490	15 139 227	19 754 394	27 825 885	40 468 240	46 225 476
30	775 581	913 521	1 063 009	1 206 934	1 594 845	781 781	987 755	1 212 504	1 766 804	2 464 707
32	1 391 388	1 943 514	2 353 682	3 145 142	3 993 720	2 035 077	2 335 704	3 029 337	4 530 053	4 604 731
33	1 042 061	1 182 868	1 239 656	1 123 478	1 340 605	1 000 645	1 155 501	1 436 715	2 053 564	2 615 889
İleri teknoloji	3 209 029	4 039 902	4 656 347	5 475 554	6 929 170	3 817 502	4 478 961	5 678 556	8 350 421	9 685 327

Kaynak: OECD'nin ISIC Rev 3'e göre teknoloji sınıflandırmasından ve TÜİK veri tabanından kendi hesaplamamızdır.

Tablo 44. İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthalatın Teknolojik Yapısı 2006-2014 (milyon dolar)

Yıllar	2006/Toplam	2007/Toplam	2008/Toplam	2009/Toplam	2010/Toplam	2011/Toplam	2012/Toplam	2013 Toplam	2014 Ocak
15	2 453 059	2 660 999	3 763 099	2 907 764	3 429 465	4 904 769	5 122 430	5 440 652	484 512
16	84 126	82 139	104 016	110 248	92 752	102 621	127 442	127 350	11 070
17	4 226 822	5 316 839	5 093 383	4 345 440	6 058 596	6 880 909	5 454 244	5 877 199	483 821
18	961 970	1 357 371	1 902 149	1 764 452	2 337 562	2 748 161	2 281 700	2 702 059	242 071
19	1 054 981	1 260 859	1 383 145	952 898	1 192 341	1 562 291	1 500 578	1 731 909	162 040
20	681 464	874 014	921 345	625 932	953 368	1 258 191	1 466 057	1 444 353	116 606
21	2 345 690	2 831 779	3 013 552	2 508 607	3 286 227	3 634 608	3 457 840	3 753 938	349 068
22	375 770	597 368	600 290	519 126	555 674	606 445	559 220	570 118	43 238
36	1 836 008	2 377 690	2 618 659	2 052 599	2 522 351	3 184 597	3 321 208	3 397 396	242 898
Düşük Teknoloji	14 019 891	17 359 058	19 399 640	15 787 066	20 428 337	24 882 592	23 290 719	25 044 973	2 135 325
23	7 630 584	9 492 322	13 828 943	10 455 704	13 802 202	18 316 536	19 226 763	18 948 335	1 534 795
25	2 578 216	3 114 146	3 450 668	2 708 631	3 493 625	4 488 927	4 481 122	4 991 810	380 057
26	1 419 430	1 541 986	1 549 954	1 148 130	1 527 946	1 826 638	1 691 615	1 978 618	172 520
27	17 082 850	23 086 845	26 506 077	13 302 831	18 662 914	26 076 763	26 527 479	35 168 578	1 995 756
28	2 446 703	2 815 999	3 487 503	2 615 664	3 183 381	3 916 842	3 952 475	4 766 947	318 661
Düşük Orta Teknoloji	31 157 783	40 051 298	48 823 146	30 230 959	40 670 067	54 625 705	55 879 455	65 854 288	4 401 789
24	19 599 125	23 624 613	26 993 947	21 374 356	27 034 188	33 244 587	31 701 151	33 486 572	2 848 619
29	14 315 315	17 094 630	17 013 992	12 533 249	15 533 245	21 291 819	20 682 448	23 400 409	1 648 132
31	4 983 881	6 325 429	7 357 785	6 620 542	8 194 416	9 361 308	8 319 700	8 509 135	678 078
34	13 293 824	15 096 193	15 513 689	10 776 027	15 772 608	19 896 077	16 808 523	19 438 594	958 270
Orta İleri teknoloji	52 192 145	62 140 865	66 879 412	51 304 175	66 534 456	83 793 791	77 511 823	84 834 709	6 133 098
30	2 813 146	2 937 445	2 833 476	2 627 899	3 129 576	3 289 246	3 342 220	3 751 626	360 122
32	4 899 252	5 848 762	5 346 464	4 653 939	5 380 492	6 185 695	6 767 097	8 013 151	672 126
33	2 881 935	3 369 299	3 855 131	3 125 669	3 847 345	4 657 132	4 540 580	5 121 815	418 166
İleri teknoloji	10 594 333	12 155 505	12 035 071	10 407 507	12 357 413	14 132 073	14 649 897	16 886 593	1 450 414

Kaynak: OECD (2011) (5-6)'nin ISIC Rev 3'e göre teknoloji sınıflandırmasından ve TÜİK veri tabanından kendi hesaplamamızdır.

Düşük, düşük orta, orta ileri ve ileri teknoloji düzeyine sahip imalat sanayi alt sektörlerinin ithalat düzeyi 2001-2009 kriz dönemleri haricinde artma eğilimi göstermiştir. Düşük teknoloji düzeyine sahip en yüksek ithalat gıda ürünleri ve içecekler alt ana sektöründe gerçekleşirken, en düşük ithalat ise tütün ürünleri alt ana imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir.

Düşük orta teknoloji düzeyine sahip en yüksek ithalat ana metal sanayi, en düşük ithalat ise metalik olmayan diğer mineral ürünler alt ana imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir.

Orta ileri teknoloji düzeyine sahip en yüksek ithalat, kimyasal madde ve ürünlerde gerçekleşirken, en düşük ithalat başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar alt ana imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir.

İleri teknoloji düzeyine sahip en yüksek ithalat radyo-televizyon-haberleşme teçhizatı ve cihazları alt ana imalat sektöründe gerçekleşirken, en düşük ithalat büro, bilgi işlem makineleri alt ana imalat sanayi sektöründe gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak; imalat sanayi alt ana sektörlerinden en yüksek ithalat payına kimyasal madde ve ürünler dolayısıyla düşük orta teknolojili ürünler sahip olurken, en düşük ihracat payına da giyim eşyası dolayısıyla düşük teknolojili ürünler sahiptir. Bu durumda imalat sanayide gerçekleşen ithalat artışının esas olarak orta ileri teknoloji ve düşük orta teknolojilere dayalı geliştiği, ihracat artışının ise, düşük ve orta teknolojilere dayalı geliştiği gözlenmektedir.

İmalat sanayinin üretim ve dış ticaret yapısı, teknoloji içeriği düşük sektörlerin dışına çıkmamıştır. Bu yapı üretimin ve ihracatın, ithalata bağımlılığının artması ile sonuçlanmıştır. İthalata bağımlı, düşük ve orta teknolojilere dayalı imalat sanayi üretim ve ihracat yapısının sürdürülebilirliği konusunda sıkıntılar gerçekleşebilmektedir. Bu durumda iktisat politikaları mevcut sanayi yapısında köklü değişiklikler hedefleyen sanayi politikaları oluşturmalarıdır. Dış ticaret, teşvik ve teknoloji politikaları sanayiye destekleyecek şekilde düzenlenmelidir (Eşiyok, 2013: 8).

Ülkemizde yetersiz olan Ar-Ge faaliyetlerinin önemli bir bölümü devlet tarafından üstlenilmektedir. Devlet tarafından yürütülen Ar-Ge faaliyetlerinin önemli bir kısmı sanayinin teknolojik ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olup; yürütülen bu faaliyetlerin, sanayi sektörü ile bağlantıları çok zayıf ve sanayinin günün şartlarına

uygun gereksinmelerine ve dinamik bir ihracat yapısı için gerekli ihtiyaçlara uygun düşmemektedir (Lall, 2000: 25).

2.2.5. İmalat Sanayide Sabit Sermaye Yatırımı

Ülkelerin ekonomik gelişmeleri yatırımlara bağlıdır. Uzun dönemde ekonomik gelişmenin ve yapısal değişimin en temel itici güçlerinden birisi sabit sermaye yatırımlarıdır. Genel bir tanımla sabit sermaye yatırımları, sabit değerlere veya varlıklara yapılan ilaveler olarak ifade edilmektedir. Türkiye ekonomisi gibi yatırım açığı bulunan bir ekonomide kalkınmanın en temel kaynağı imalat sektörü gibi ticarete konu olan sektörlerde gerçekleşen sabit sermaye yatırımlarıdır.

İkinci dünya savaşı sonrasında 1970'li yılların ortalarına kadar dönemde, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisine bağlı olmakta idi. Türkiye ve birçok dünya ülkesinde ithal ikameci modelde tüketim mallarında belirli seviyelere ulaşılrken, yatırım ve ara mallarındaki dışa bağımlılık dolayısıyla ithalata bağımlılık devam etmiştir. Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllarda gerçekleşen ekonomik büyüme; doğrudan doğruya sabit sermaye yatırımlarının yükselen temposunun getirdiği birikimlerden ve istihdam artışlarından kaynaklanırken, işgücü verimliliği daha düşük seyretmektedir. 1977-1979 döneminde gerçekleşen kriz, ihracata dayalı büyüme modeliyle aşılmaya çalışılmıştır. 1980'lerde gözlenen üretim ve katma değer artışı, yoğun teşvikler, reel ücretlerin bastırılması, daha önce yapılan yatırımlarla ortaya çıkan üretim kapasitesinin devreye girmesiyle gerçekleşirken; bu uygulama sabit sermaye yatırımlarının yerine getirilmemesi sonucunda sürdürülebilir olamamıştır (Yeldan, 2001: 71). 1980 sonrası dönemde yatırımların imalat, madencilik, tarım gibi üretken sektörler yerine, turizm, konut gibi sektörlerde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Sektörel gerileme en fazla imalat sanayi ve imalat sanayi içerisindeki yatırım malları sanayiinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde imalat sanayi sabit sermaye yatırımının GDP içerisindeki payı da önem arz etmektedir.

Aşağıdaki Tablo 45'de Türkiye ekonomisinde; imalat sanayi sabit sermaye yatırımları ve GDP 1996-2011 dönemi yıllar itibariyle gelişimi gösterilmiştir.

Tablo 45. İmalat Sanayi Sabit Sermaye Yatırımı –İmalat sanayi İthalatı-GDP Gelişimi(\$)

	İmalat Sanayi Sabit Sermaye Yatırımı	İmalat Sanayi İthalatı	GDP
1996	29.912.433,36	35 207 187	181.475.555.282,56
1997	16.029.750,39	39802296	189.834.649.111,26
1998	11.854.579,51	39024929	269.287.100.727,18
1999	6.107.695,78	33935827	249.751.469.771,29
2000	5.148.907,96	44200242	266.567.532.725,56
2001	1.663.051,29	32686102	196.005.289.695,05
2002	2.013.130,44	41383030	232.534.560.441,70
2003	2.790.024,52	55689766	303.005.303.081,91
2004	4.651.000,51	80447302	392.166.275.594,77
2005	6.147.139,38	94208255	482.979.839.097,44
2006	6.913.052,78	110378826	530.900.094.651,43
2007	7.873.964,66	133938136	647.155.131.952,01
2008	7.294.718,49	150252335	730.337.495.747,60
2009	3.978.385,28	111 030 525	614.553.921.823,29
2010	5.317.726,96	145 366 975	731.168.051.933,64
2011	4.915.796,01	183 930 287	774.754.155.293,92

Kaynak: Kalkınma bakanlığı, worlbank indicators, TÜİK

Tablo 45'e göre İmalat sanayi sabit sermaye yatırımı 1996 döneminde 29.91 milyon dolar iken, 2001 döneminde 1.66 milyon dolara gerilemiş, 2011 döneminde ise 4.91 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ise GDP 1996 döneminde 181 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2011 döneminde 774 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1994, 1999, 2001 ve 2008-2009 yıllarında gerçekleşen ekonomik krizler, imalat sanayi sektörlerinde reel hasılda önemli ölçüde düşmelere neden olmuştur. 2003-2008 döneminde reel döviz kurunda meydana gelen yükselmeye rağmen sanayi ürünleri ihracatının artması, ithal girdi ve yatırım mallarının kısmen ucuzlaması ve verim artışı dolayısıyla gerçekleşmiştir. Tablo 45'de gösterildiği gibi imalat sanayi sabit sermaye yatırımının GDP içindeki payı yıllar itibariyle azalmıştır. İmalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının artış gösterdiği dönemlerde imalat sanayi ithalatının da artış gösterdiği gözlenmektedir. Dolayısıyla bu dönemlerde imalat sanayinin ithalata bağımlılığı artmaktadır.

Sabit sermaye yatırımlarında özel ve kamu sektörü ayrımı da önem taşımaktadır. Özel sektör yatırımlarını etkileyen en önemli unsurlardan biri kamu yatırımlarındaki

gelişmedir. Özel yatırımlar genellikle piyasa ve talep yapısıyla belirlenen “uyarılmış yatırımlar” iken, kamu yatırımları “otonom yatırımlar” niteliğindedir. Özel yatırımlar kamu yatırımları tarafından uyarılırken, kamu yatırımları da özel yatırımları belirleyen faktörlerden biri olmaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki Tablo 46’da 1980-2013 dönemi imalat sanayide gerçekleşen sabit sermaye yatırımının kamu ve özel sektör itibariyle gelişimi gösterilmiştir.

Tablo 46. İmalat Sanayi Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Gelişimi (Kamu-Özel) (%)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Kamu	26,3	21,9	18,9	15,8	14,0	12,6	9,8	6,5	5,9	4,5	4,5	5,0
Özel	30,0	34,1	33,6	32,9	32,9	31,9	31,8	25,2	21,4	19,6	26,2	25,3
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Kamu	5,4	3,2	3,1	5,7	4,1	2,5	2,7	2,6	2,9	4,0	3,2	
Özel	24,3	23,6	23,8	26,2	26,1	22,9	23,4	24,5	25,9	24,4	32,8	
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 (3)	2013 (4)	
Kamu	2,6	2,7	1,7	2,1	1,0	0,9	1,1	0,8	0,7	1,1	1,3	
Özel	36,3	41,4	44,4	46,0	46,1	45,3	39,8	38,1	42,2	40,4	40,8	

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı sektörler itibariyle sabit sermaye yatırımları (kamu)(özel) verilerinden derlenmiştir.

Tablo 46’de görüldüğü gibi imalat sanayide kamunun gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımlarının yıllar itibariyle azaldığı gözlenmiştir. 1980 sonrası dönemde kamu yatırımlarında gerçekleşen azalma özel sektör yatırımlarını da etkilemiş, özel sektör imalat sanayi yatırımları da zamanla azalmıştır.

1980 sonrası dönemde kamunun üretken yatırımlardan çekilmesi dolayısıyla kamunun imalat sanayi sabit sermaye yatırımları içerisinde payı azalmıştır. 1980 yılı itibariyle %26.3 iken, 1994 ekonomik krizinin gerçekleştiği dönemde %3.1’e, 2000 döneminde % 2.9’a ve 2013 döneminde ise %1.3’e kadar gerilemiştir. İmalat sanayi özel sektör sabit sermaye yatırımları ise; 1980 yılı itibariyle %30 olarak gerçekleşirken, 1994 ekonomik krizinin gerçekleştiği dönemde %23.8’e, 2001 döneminde %24.4’e gerilemiş, 2013 dönemine kadar ise toparlanma sürecine girerek %40 seviyelerine ulaşmıştır Bu dönem itibariyle imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının gelişiminde özel yatırımların önemli rol oynadığı gözlenmiştir.

2.3. İMALAT SANAYİDE ÖLÇEK EKONOMİLERİNDEN YARARLANMA

Üretim kapasitesinin artırılmasıyla büyük ölçeklerde üretilen ürünün, birim üretim maliyetlerini azaltması “ölçek ekonomileri” olarak tanımlanmaktadır. Bir firmanın ölçek ekonomileri yoluyla diğer firmaların pazara girişine etkin bir engel yaratabilmesi, toplam üretiminin ne kadarını kontrol ettiği ile ilişkilidir. Ölçek ekonomilerinin gerçekleştiği minimum optimal ölçekteki üretim kapasitesi, toplam endüstri arzının ne kadar büyük bir bölümünü oluşturursa, endüstride o kadar az sayıda firma bulunmaktadır. Bu durumda küçük firmaların, minimum etkin ölçekten küçük düzeyde piyasaya girmeleri etkin olmamaktadır. Böylece ölçek ekonomileri, giriş engeli oluşturarak piyasadaki yoğunlaşma düzeyini etkilemektedir. Teknoloji, minimum etkin ölçeğin belirlenmesinde önemli bir faktör olmaktadır. Birim maliyetlerin azalarak minimum etkin ölçeğin büyümesi, teknolojik gelişim ile mümkün olmaktadır. (Yolaç, 2005: 1093).

Çıktı başına ortalama maliyetin düşmesi olarak tanımlanan ölçek ekonomilerine neden olan real faktörler işletmenin çalışmasındaki etkinliği arttıran unsurlardır. Söz konusu faktörler belli bir ürünün daha az girdi ile üretilmesine yol açtığı için toplumsal açıdan net kazancı temsil ederler. Ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına yol açan real faktörleri iki grupta toplayarak incelemek mümkün olmaktadır. Bunlar i) işbölümü ve uzmanlaşma ii) bölünmezliktir. Ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasındaki en önemli unsur olan işbölümü ve uzmanlaşma ilk olarak 1776 yılında Adam Smith tarafından incelenmiştir. İşbölümü beraberinde uzmanlaşmaya, teknolojik gelişmeye ve daha etkin üretimin gerçekleşmesine neden olmaktadır. Burada önemli olan durum; işletme içindeki işbölümünün ve dolayısıyla ölçek ekonomisinin gerçekleşmesi ve artması için toplum içinde ekonominin bütününde toplumsal işbölümünün artmasıdır.

Uzmanlaşma, teknolojik gelişme ve daha etkin üretim birbirinin ayrılmaz bir parçası olarak gelişirken daha geniş bir pazarı da zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla işbölümündeki artış pazarın büyüklüğü ile sınırlı kalmaktadır (Smith, 2007: 17).

Real Ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına neden olan ikinci önemli unsur ise bölünmezliktir. İktisat literatüründe bölünmezliklerin ortaya çıkmasına neden olan faktörler genel olarak a) Makinaların teknolojik özelliklerinden b) Pazarlama

faaliyetlerinden c)Finansal faktörlerden d) Araştırma ve geliştirme masraflarından e) Bütünleşme ve ürün çeşitlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Yıldırım, 1995: 70-71).

Dış ticarete serbestleşme ya da piyasa şartlarında rekabet edebilmek için ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanmak önem arz etmektedir. Ölçek ekonomilerinde, tüm ürün ve faktör piyasalarının rekabetçi olduğu durumda; toplam girdilerin maliyeti, üretim değerine, esneklik değerleri de; sözkonusu girdinin toplam üretim maliyeti içerisindeki payına eşit olması durumunda “sabit ölçek ekonomileri” koşulları sağlanmış olmaktadır (Taymaz, vd., 2008: 59). İmalat sanayide işyerlerinin ölçeği, imalat sanayi ölçek ekonomilerinin durumu hakkında bilgi vermektedir.

AB çerçevesinde işçi sayısı esas alınarak yapılan sınıflamaya göre işletmeler;

- ❖ 1-9 Kişi : Mikro İşletme
- ❖ 10-499 Kişi : Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
- ❖ 500 ve üzeri Kişi: Büyük Ölçekli İşletme olarak sınıflandırılmaktadır.

İmalat sanayide 1-9 işçi çalıştıran küçük işyerleri çoğunlukta olmasına karşın, yaratılan katma değer, istihdam ve sektörde yapılan sabit sermaye yatırımları daha küçük paylara sahiptir. TÜİK, 2002 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı (GSİS) sonuçlarına göre; Türkiye’de 2010 yılı itibariyle 2.406.720 işletme faaliyet gösterirken, 10.826.550 kişi istihdam edilmektedir. Bu işletmeler içerisinde ise imalat sanayi işyerlerinde; 4.086.420 kişi istihdam edilmektedir.

2010 yılı itibariyle toplam işletme sayısı içerisinde 1-9 işçi çalıştıran mikro firmaların payı %95.28, 10-49 işçi çalıştıran küçük ölçekli firmaların payı %3.07, 50-249 işçi çalıştıran firmaların payı ise %0.99 olmaktadır. Bu sonuçlara göre Türkiye’de işletmelerin %99.34’ü KOBİ kapsamına girmektedir. Dolayısıyla imalat sanayide faaliyet gösteren işyerlerinin büyük çoğunluğunu KOBİ’ler oluşturmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de KOBİ’lerin katkıları ise;

İstihdam yaratılması, Esneklikleri sayesinde yeniliklere hızlı uyum, Girişimciliği teşvik, Butik üretim sayesinde ürün farklılaşması, Büyük işletmelere ara mal temini sağlaması olarak sayılabilmektedir (Bayülken, Kütükoğlu, 2012: 15).

Aşağıdaki Tablo 47’de İmalat sanayi sektöründe KOBİ niteliğindeki işletmelerin imalat sanayi alt sektörlerine dağılımı ve istihdamı (2010) gösterilmektedir.

Tablo 47. İmalatçı KOBİ Niteliğindeki İşletmelerin Sanayi Alt Sektörlerine Dağılımı ve İstihdam (2010 Yılı)

ALT SEKTÖRLER	İşletme Sayısı		Çalışan Sayısı		Çalışan Sayısı/ İşletme Sayısı
	Adet	Pay %	Adet	Pay %	
Gıda, İçki, Tütün	34.440	11,1	309.063	12,6	9
Tekstil, Konfeksiyon ve Deri	72.608	23,5	870.773	35,5	12,6
Ağaç ve Orman Ürünleri	31.524	10,2	93.209	3,8	2,9
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	2.209	0,7	44.151	1,8	20
Basım ve Yayın	10.996	3,6	51.510	2,1	4,7
Kok Kömürü, Rafine Petrol Ürünleri	166	0	7.358	0,3	44,3
Kimyasal Madde Ürünleri	4.400	1,4	90.757	3,7	20,6
Plastik-Kauçuk Ürünleri	10.623	3,4	98.100	4	9,2
Taş ve Toprağa Dayalı Ürünler	15.448	5	149.625	6,1	9,7
Ana Metal Sanayi	7.733	2,5	88.103	3,6	11,3
Metal Esya Sanayi	41.650	13,6	160.956	6,6	3,9
Makine İmalatı	21.852	7,1	164.342	6,7	7,5
Büro, Bilgi İşlem Makineleri	499	0,2	2.452	0,1	4,9
Elektrikli Makine ve Cihazlar	5.951	1,9	41.710	1,7	7
Radyo, TV ve Haberleşme	594	0,2	12.263	0,5	20,6
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler	2.386	0,8	17.170	0,7	7,2
Motorlu Kara Taşıtları	5.729	1,9	99.528	4,1	17,4
Diğer Ulaşım Araçları	1.120	0,4	15.133	0,6	13,5
Mobilya	38.397	12,5	134.808	5,5	3,5
Hurda Yeniden Değerlendirme	125	0	942	0	7,5
Toplam İmalat Sanayi	308.450	100	2.451.852	100	7,9

Kaynak: TUIK (GSİS), Bayülken Y.ve Kütükoğlu C., (2012), Küçük ve Orta Ölçekli sanayi İşletmeleri (KOBİ'ler), TMMOB Makine Mühendisleri Oda Raporu, Yayın No: MMO/583,ss.25.

Yukarıdaki Tablo 47'de görüldüğü gibi KOBİ niteliğindeki imalat sanayi işletmeleri sayısı 308.450 iken, 2.451.852 kişi istihdam edilmektedir, bu istihdam oranı toplam sanayi istihdamının % 60'ını sağlamaktadır. Bu durumda KOBİ'lerde işletme başına düşen istihdam 7.9 kişi olarak ve mikro işletme sınırları içinde kalmaktadır.

Tablo 47'ye göre aşağıdaki bilgiler gözlenmektedir.

- ❖ En fazla KOBİ işletme sayısı, tekstil, konfeksiyon ve deri üretiminde olup toplam imalat sanayi işletme sayısının % 23.5 kısmını oluştururken; metal eşya sanayi % 13.6 ve mobilya % 12.5 kısmını oluşturmaktadır. Ardından gıda-içki sektörü, ağaç ve orman ürünleri gelmektedir.
- ❖ En fazla istihdam yaratan sektör yine tekstil, konfeksiyon ve deri üretimi olup toplamdan % 35.5 pay alırken; % 12.6 ile gıda ve içki üretimi, % 6.7 ile makine imalat sektörü pay almaktadır.
- ❖ İşletmelerin ortalama ölçek büyüklükleri ele alındığında ise; işletme başına 44.3 kişi ile kok ve rafine petrol üretim tesisleri en büyük payı alırken; bunu 20.6 kişi ile radyo, TV imalatı ve kimya sanayi, 20 kişi ile kağıt, ve 17.4 kişi ile otomotiv üretim sektörü izlemektedir.
- ❖ Bu Tablodan ortaya çıkan diğer bir sonuç ise; bazı sektörlerin KOBİ niteliğine daha uygun bir gelişme göstermesidir. Örneğin, hem işletme sayısı hem de istihdam büyüklükleri göz önüne alındığında konfeksiyon ve tekstil sanayi, metal eşya üretimi, mobilya üretim sanayi, ahşap ve orman ürünleri sanayi KOBİ işletmeciliğine uygun bir özellik ortaya koymaktadır. Bu işletmeler genellikle emek yoğun olup, ürün çeşitliliği olan bir karakter sergilemektedir. Dolayısıyla daha rasyonel ve esnek işletme özelliğindedir.

Tablo 48. İmalat Sanayide KOBİ'lerde ve Büyük İşletmelerde, İşletme Büyüklüğüne Göre Katma Değer Göstergeleri (2010)

Sanayi Ölçeği	İşletme Sayısı	İşletme Başına Katma Değer (TL)	Çalışan Sayısı	Çalışan Başına Katma Değer (TL)
Küçük Ölçekli (1-49)	305.345	54.617,0	1.879.754	8.978,0
Orta Ölçekli (50-250)	3.105	5.585.507,0	572.098	30.309,0
KOBİ (1-250)	308.450	110.293,0	2.451.852	13.875,0
Büyük İşletme (250 +)	2.050	48.483.415,0	1.634.568	60.806,0
Toplam İmalat San.	310.500	432.886,0	4.086.420	32.647,0

Kaynak: TUIK (GSİS), Bayülken Y.ve Kütükoğlu C., (2012), Küçük ve Orta Ölçekli sanayi İşletmeleri (KOBİ'ler), TMMOB Makine Mühendisleri Oda Raporu, Yayın No: MMO/583,ss.44.

İşletme büyüklükleri esas alınarak TÜİK 2002 GSİS verileri ve TÜİK 2002–2010 verileri ile İmalat Sanayide KOBİ’lerde ve Büyük İşletmelerde, İşletme Büyüklüğüne Göre Katma Değer Göstergeleri (2010) Tablo. 48’de gösterilmiştir.

Tablo 48’de gözlendiği gibi; 1–49 işçi çalıştıran küçük işletmeler tesis ve çalışan başına oldukça düşük katma değere sahiptir. Orta ölçekli işletmelerde katma değerler tesis başına 5.585.507TL iken, kişi başına katma değer 30.309TL olmaktadır. Bu değerler büyük işletmelerde yükselmektedir. KOBİ ortalamaları, tesis başına katma değer için 110.293 TL iken, çalışan kişi başına katma değer ise 13.875 TL olmaktadır. Avrupa ülkeleri ele alındığında bu değerler 4-6 misli bir artış göstermektedir. KOBİ’lerin genel olarak düşük katma değerli ürünler ürettikleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum KOBİ’lerin fason imalat yaptıklarının da göstergesi olmaktadır.

İmalatçı sektörlerde yaratılan katma değer göstergeleri de ölçek ekonomileri hakkında bilgi vermektedir. Aşağıdaki Tablo 49’da ise, İmalatçı KOBİ’lerde Yaratılan Katma Değerin Sektörel Olarak Dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 49. İmalatçı KOBİ’lerde Yaratılan Katma Değerin Sektörel Dağılımı (2010)

İmalat Sanayi Sektörü	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	Katma Değer Payı (%)
Tekstil, Konfeksiyon,	72.608	870.773	21,5
Gıda, İçki, Tütün	34.440	309.063	17,6
Mobilya	38.397	134.807	6,3
Metal Eşya Üretimi	41.650	160.856	13,7
Ağaç ve Orman Ürünleri	31.524	93.209	8,0
Makine İmalatı	21.852	160.956	16,5
Diğerleri	67.979	722.188	16,4
Toplam	308.450	2.451.852	100,0

Kaynak: MMO KOBİ Komisyonu, Bayülken Y.ve Kütükoğlu C., (2012), Küçük ve Orta Ölçekli sanayi İşletmeleri (KOBİ’ler), TMMOB Makine Mühendisleri Oda Raporu, Yayın No: MMO/583,ss.45

Tablo 49’da altı ana sektör toplam katma değerden % 83.6 oranında pay almaktadır. En fazla katma değer, tekstil, konfeksiyon ve deri üretiminde yaratılırken, bunu gıda, içki ve tütün üretimi, makine imalatı ve metal eşya üretimi izlemektedir. Burada özellikle üzerinde durulması gereken nokta, bazı sektörlerde büyük

işletmeler egemen olduğundan (petro-kimya ve petrol ürünleri, otomotiv, kimya sanayi v.s.) buralarda KOBİ'ler tarafından önemli bir katma değerin yaratılmamış olmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İMALAT SANAYİNİN İTHALATA BAĞIMLILIĞININ ANALİZİ

Bu bölümde, Türkiye’de imalat sanayi sektörünün, ithalata bağımlılığı ele alınarak, 1996-2011 dönemine ait verilerden hareketle sektörel ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliği sınanmaktadır. Uygulamada dinamik panel veri yöntemine ait varsayımlar ve kurulan hipotezler ifade edilmektedir. Son olarak panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi yöntemiyle elde edilen sonuçlar özetlenerek ampirik bulgularla ilgili değerlendirme yapılmaktadır.

1. UYGULAMANIN AMACI

Bir ülkenin kalkınmasında, uluslararası rekabet gücü kazanmasında sanayi sektörünün gelişimi ve sanayi sektörü içerisinde de imalat sanayi sektörünün gelişiminin önemi büyüktür.

Bu çalışmanın amacı, imalat sanayi sektörü alt dallarında ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğini sınamaktır. Uygulamada literatür taraması gerçekleştirildikten sonra, panel veri yöntemine ait varsayımlar ve hipotezler kısaca açıklanmaktadır. Daha sonra modelin kurulmasında kullanılan veri seti ve kaynağını ele alarak, uygulamada yer alan değişkenlerle ilgili beklentiler ve temel hipotezler ifade edilmektedir. İlk olarak uygulanacak test yönteminin teorik çerçevesi çizildikten sonra, test için kullanılacak panel veri seti belirlenmektedir. Dinamik panel veri yöntemi kullanılarak, panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi yöntemiyle elde edilen sonuçlar özetlenerek ampirik bulgularla ilgili değerlendirme yapılmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğini detaylı bir veri seti ile inceleyen çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Teorik çerçevenin oluşturulmasında ve modelin kurulmasında aşağıdaki çalışmalar örnek teşkil etmiştir.

Yükseler ve Türkan, (2006), çalışmasında; imalat sanayinde ithal girdi kullanımına bağımlılığı belirlemek amacıyla TÜİK tarafından yayınlanan 1998 yılı Yerli Girdi-Çıktı tablosundan yararlanmıştır. Yapılan hesaplamalara göre, imalat sanayi sektöründe doğrudan ithal girdi kullanımının %14.75 olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda bazı alt sektörlerde ithal girdi kullanımının imalat sanayi genel ortalamasının önemli ölçüde üzerinde olduğunu gözlemlemiştir. Bu sektörler, ana metal sanayi, mobilya diğer imalat sanayi, kok kömürü-petrol ürünleri, haberleşme radyo-TV cihazları, kimyasal madde ürünleri imalatı, tıbbi-hassas optik cihazlar, elektrikli makine cihazlar ve plastik kauçuk ürünleri imalatı sektörleridir. İthal girdi kullanımının düşük olduğu sektörler ise; gıda ürünleri içecek, metalik olmayan diğer mineral ürünler, ağaç mantar ürünleri ve tütün ürünleri imalatı sektörleri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Füsunoğlu, Yücel (2008), çalışmasında; 1988-2002 dönemine ait 12 AB üyesi ülkesi ve Türkiye arasında sektörel dış ticaret ayrışımı yaparak, Türkiye'nin dış ticaretinde etkili ülke ve stratejik imalat sanayi sektörleri panel veri analizi uygulanarak belirlenmeye çalışılmıştır. Gıda ürünleri, içecekler, ağaç ürünleri mantar, kimyasallar, kauçuk, plastik ürünler, diğer metal dışı mineral ürünler, taşıma araçları ve ekipmanları ihracat üzerinde stratejik etkiye sahip bulunurken; ağaç ürünleri, mantarlar, kağıt ürünleri ve basım yayım, metal ana sanayi ve işlenmiş metal ürünler, makine ve ekipmanlar ile taşıma araçları ve ekipmanları sektörleri ithalat üzerinde stratejik etkiye sahip bulunmuştur.

Yalçınkaya, vd.(2009), çalışmasında; 1989-2009 döneminde Türkiye'de sanayi üretim endeksini, TL, reel efektif döviz kuru, imalat sanayi ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki payı değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sanayi üretiminin en fazla reel döviz kurundan, ara malı ithalatından ve sanayi malı ihracatından etkilendiğini gözlemlemiştir.

Karadağ (2010) çalışmasında; Türkiye'de 1980-2001 döneminde, 25 bölge ile oluşturulan panel veri setiyle, özel imalat sanayi verimliliği üzerinde kamu yatırımlarının etkisini incelemiştir. Kamu yatırımlarının özel imalat sanayi sektörü verimliliğini artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

İnançlı, Konak (2011) çalışmasında; Türkiye'de ihracatın ithalata bağımlılığını, otomotiv sektörü açısından incelemiştir. 1998 sonrası dönemde otomobil sektöründe ve

bu sektörün önsel ve gerisel bağlantılı olduğu sektörlerde dışa bağımlılık düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Dışa bağımlılığı artıran faktörleri döviz kurundaki değişiklik, istikrarsız ekonomik yapı, özel sektör yatırımlarının yetersizliği, enerji maliyetleri, ihracatın tek pazar ve tek ürüne bağlı yapısı, fazi oranlarına bağlı gelişmeler olarak sınıflandırmıştır. 1998-2002 girdi çıktı tablolarından yararlanılarak yapılan değerlendirmede, motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatına ait doğrudan ileri bağlantı, geri bağlantı ve toplam bağlantı değerleri artış göstermiştir. 2003 yılından itibaren ise, İhracat/toplam üretim oranı ile ihracat/ toplam arz arasındaki farkın pozitif olması dolayısıyla ihracatın ithalata bağımlılığının arttığı gözlenmiştir. Üretim ve ihracatın ithalata bağımlılığının artmasında, üretim kompozisyonunun ithal girdi kullanımının yüksek olduğu sektörler lehine değişmesinin etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Balaylar, Acar (2011) çalışmasında; 1996-2009 dönemi Türkiye’de reel döviz kurunda ortaya çıkan gelişmelerin istihdam üzerine yarattığı etkileri imalat sanayi ile analiz etmiştir. İmalat sanayide faaliyet gösteren firmaların finansman ihtiyacını ağırlıklı olarak döviz cinsinden borçlanarak karşıladığı ve bu durumunda imalat sanayide ithal girdi bağımlılığını arttırdığını gözlemlemiştir.

Bayar, Güloğlu, Tokpunar (2011) çalışmasında; Türkiye’de 2005-2011 döneminde sanayi sektörü istihdamının temel belirleyicileri ve dış ticaret panel veri en küçük kareler yöntemiyle analiz edilmiştir. Ücretler ve sanayi üretimindeki artışların sektörel istihdamı arttırdığını, para arzındaki artışlarla sektörel istihdam arasında ters yönlü, ihracat ve ithalat artışının sanayi sektörlerinin istihdamı üzerinde küçük fakat pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Barışık ve Yayar (2012) çalışmasında; 1998-2010 dönemi Türkiye’de sanayi üretim endeksi belirleyicilerini, petrol fiyatları, M2Y para arzı, kamu harcamaları, ithalat, nominal kur, hane halkı tüketim harcamaları, ihracat ve bankalar arası faiz oranları ile analiz etmişlerdir. Sanayi üretimi üzerinde kamu harcamalarının, petrol fiyatlarının pozitif, ithalatın, reel kur değerlenmesinin, faiz oranlarının ve ihracatın negatif etkisi olurken; Türkiye’de sanayi üretimi üzerinde en yüksek etkisi olan değişkenin ithalat olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de cari işlemler açığı ve tasarruf açığını açıklamada önemli bir faktör olan üretim yapısının ithalata bağımlılığı Özlale ve Karakurt (2012) çalışmasında araştırılmıştır. İmalat sanayi sektörlerinin üretimdeki kullandıkları ithal ara ve yatırım malı üzerinden sektörel ithalat bağımlılıklarını analiz etmişlerdir. Sektörel ithalat bağımlılık oranı 2008-2011 dönemi; ithalat Bağımlılık Oranı= $(DOGİT+DOLİT)/(Yİ-Sektör içi Satışlar+İ)$ formülü ile araştırılmıştır. Formülde; DOĞİT; doğrudan ara ve yatırım malı ithalatı, DOLİT; dolaylı ithalat, Yİ; yıllık bazda yurtiçi satışlar, İ; ihracat olarak tanımlanmıştır. İthalat bağımlılık oranı gübre üretiminde %72, demir-çelik sektöründe %69, bilgisayar ve veri işleme makinelerinde %67, kimyasallarda %56, diğer metaller ve mamullerde %51, motorlu kara taşıtlarında %51, hava taşıtlarında %49, kauçu ve plastikte %45, tekstil, optik tıbbi, alet ve ölçüm cihazları imalatında %43, kağıt ve kağıt hamurunda %41, beyaz eşya ve tüketici elektroniğinde %40, deri kürklü imalatında %38, tıbbi ve eczacılık ürünleri ve elektrik makineleri ve cihazlarda %37, gemi ve tekne imalatında %34, kozmetik ve temizlik ürünlerinde ve bitkisel yağ ve yağlı tohum sektöründe %33, ağaç-odun sektörü ve hayvan yemi sektöründe %31, mücevherat ve değerli taş sektöründe %29, demiryolu araçları ve metal eşyada %27, makine ve hububatta %25, diğer eşya %21, maden ve mineral ürünleri imalatında %20, hazır giyim %19, hayvancılık ürünlerinde %16, diğer gıda %12, mobilya %11, içecek imalatı %10, sebze-meyve %9 ve tütün ürünlerinde %8 olarak gözlenmiştir.

Özlale, Karakurt, (2012) çalışmasında aynı zamanda imalat sanayinin ithalat bağımlılığını açıklamak üzere üç ayrı model kurmuştur. Bu modellerin ilkinde aylık bazda imalat sanayi ithalat bağımlılık oranındaki değişim açıklanmıştır. Modelde açıklayıcı değişken olarak nominal kur, toplam satışlar, ve tüketici kredilerinin /GSYH’ya oranındaki değişim kullanılmıştır. Sonuçlara göre; TL değerindeki azalmanın ithalat bağımlılığını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. TL değer kaybı sonucunda ithal edilen ara ve yatırım mallarının fiyatı artarak ithalat maliyeti artacaktır. Bu durum imalat sanayinin daha fazla oranda yerli ve yatırım malı kullanmasına yol açacaktır. Tüketici kredilerinde meydana gelen değişimde ise; modelden toplam satışlar çıkarıldığında; tüketici kredilerindeki artışın ithalat bağımlılığını arttırdığı gözlenmiştir.

Bu durum ekonomide talebin güçlü olduğu dönemlerde ithalat bağımlılığı daha yüksek olan mallara daha fazla talep olduğunu göstermiştir.

İkinci modelde ise; ithal girdi miktarının kur ve toplam satış esnekliği hesaplanmıştır. Bu amaçla kullanılan değişkenlerin logaritmik değerleri alınarak regresyon modeli oluşturulmuştur. İthal girdi miktarındaki değişimin %93'ü modelde kullanılan değişkenler ile açıklanabilmekte olduğu, ithal girdinin gecikmeli değerindeki artışın bu dönemdeki ithal girdiyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. TL'de meydana gelen %1'lik bir değerlendirme, ithal girdi miktarını %0,38 oranında arttırdığı ve ithal girdi miktarı kura karşı esnek olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Toplam satışlardaki %1'lik artışın ise, ithal girdiyi %1,79 oranında arttırdığı ve ithal girdinin toplam satış esnekliğinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Üçüncü modelde ise; İthalat bağımlılığı trans-log modeli ile açıklanmaya çalışılmıştır. Modelin sonuçlarına göre; kurdaki %1'lik artış, ithalat bağımlılığını %0.25 oranında azaltmaktadır. Bu açıdan ilk modeller uyumlu olarak ithalat bağımlılığının kur esnekliği negatif olmakla beraber düşüktür. Tüketici kredilerindeki değişim ithalat bağımlılığını pozitif etkilemektedir. İthalat bağımlılığının toplam satış esnekliği ise çok yüksek olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak; TL'nin değerli olması imalat sanayinin ithalat bağımlılığını ve ithal girdi kullanımını birebirden daha az bir oranla etkilerken, toplam satışların çok daha fazla etkili olduğunu açıklamıştır.

Bayar, Tokpunar (2014), çalışmasında; 2005-2011 döneminde Türkiye'de imalat sanayi alt sektörleri üretiminin belirleyicileri panel veri yöntemiyle araştırılmıştır. Sektörel ithalat ve ihracatın, toplam yatırımların, sektörel verimliliğin ve ticaret ortaklarının GSYH'nın imalat sanayi sektörlerinin üretimini pozitif etkilerken, reel kurun değer kazanması, faiz oranındaki artışların imalat sanayi üretimini azalttığını gözlemlemiştir.

Ghosh (2000) ABD ekonomisi için yaptığı çalışmasında, ABD'de imalat sanayi istihdamı ve imalat sanayi ithalatı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu veriler arasında uzun dönemde eş bütünleşme olduğu, istihdamda meydana gelen değişimler üzerinde imalat sanayi malları net ithalatının negatif yönlü etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Marcos Martin ve Galvez (2000), İspanya imalat sanayi sektöründe 1990-1994 dönemi panel veri yöntemiyle yapmış olduğu çalışmasında, imalat sanayindeki 15 sektörden 855 firmanın üretim imkanları eğrisini tahmin etmiştir. Sanayi üretimini; sermaye stoku, üretiminde kullanılan girdiler, çalışılan saat, kapasite kullanım oranı ve

zaman verileri ile teknolojik ilerlemenin etkisini tahmin etmiştir. Teknolojik ilerlemenin sektörler arasında heterojenliği arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Alam (2003), Meksika ve Brezilya için gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında, imalat sanayi ihracatı ile sermaye malı ithalatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyerek, sermaye malı ithalatı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu, fakat imalat sanayi ihracatının ekonomik büyüme üzerine etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ribeiro vd (2004) çalışmasında, 1991-2000 döneminde Brezilya'da dış ticaret serbestleşme politikalarının ve reel kur değişmelerinin imalat sanayi sektörleri istihdamı üzerine panel veri analizi uygulamıştır. Sonuç olarak; reel kurda oluşan artış, imalat sanayi istihdamını arttırırken, ithalat artışının ise istihdamı azalttığı gözlenmiştir.

Egeli (1998), çalışmasında; 1985-1990 döneminde Türkiye'de imalat sanayi sektörlerinin ihracata katkısı incelenmiştir. İmalat sanayi alt sektörleri toplam taleplerinde ihraç ürün miktarının azaldığı gözlenmiştir. İmalat sanayide belirli birkaç alt sektör dışında ihracat toplam üretim açısından belirleyici rol oynamamıştır.

Şisman (2004), çalışmasında; 1990-2003 dönemi Türkiye'nin BEC(Board Economic Categories) mal sınıflamasına göre; imalat sanayi alt sektörleri itibariyle ihracat yapısı ve ithalatı karşılama oranları incelenmiştir. İmalat sanayi ithalatının makine teçhizat ithalatı, toplam imalat sanayi ithalatı, motorlu kara taşıtları ve römork ithalatı, kimyasal madde ve ürünler ithalatı toplam imalat sanayi ithalatının yüzde yirmisini oluşturmuştur. Bu durum imalat sanayide dışa bağımlılığı göstermiştir.

3. VERİ VE METODOLOJİ

Türkiye ve dünyada imalat sanayi üretimin inceleyen çalışmalar az sayıdadır. Bu çalışmanın katkısı imalat sanayi alt sektörlerinin Türkiye'de 1996-2011 yıllarını kapsayan dönem için dinamik panel veri analizi (panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi) yöntemiyle araştırılmış olmasıdır. Türkiye ekonomisinde imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını bu kadar detaylı bir veri seti ile inceleyen çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Araştırmanın bu dönem için

olmasının temel nedeni, uygulamada kullanılan verilerin gelişiminin yıllar itibariyle raporlanmasında kaynakların ancak bu yılları kapsamasıdır.

3.1. MODEL VE VERİ SETİ

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin dinamik panel veri modeliyle analiz edildiği bu çalışmada; imalat sanayi ithalat bağımlılık oranının bağımlı değişken olarak belirlendiği ve farklı bağımsız değişkenlerden oluşan birden fazla modelleme yapılmış ve analize dahil edilmiştir. Ancak yapılan analizler sonucunda en iyi tahmin sonuçlarını veren aşağıdaki model çalışmanın ekonometrik modeli olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan ekonometrik model aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

$$MDEP_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 ER_{it} + \alpha_2 GDP_{it} + \alpha_3 FCI_{it} + \alpha_4 W_{it} + U_{it}$$

Uygulamada Türkiye'deki sektörel ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğini sınamak üzere oluşturulan modelde, ithalat bağımlılığını temsilen, ithalat bağımlılık oranı "MDEP" değişkeni bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. İthalat bağımlılık oranı ithalat oranının katma değer ve ithalat toplamından ihracatın çıkarılması sonucuna oranlanması ile hesaplanan değerdir. İthal bağımlılığını etkileyen faktörler olarak; Döviz Kuru (ER), GSYH (GDP), Sabit Sermaye Yatırımları (FCI) ve Ücretler (W) kullanılmıştır (bkz., Tablo 50). Bu modelde i sektörleri t zamanı ifade etmektedir. Uygulamada kullanılan verilerde şu şekilde hesaplamalar gerçekleştirilmiştir. Bunlar;

- ❖ ISIC .REV 2. (TL) bazında 1996-2001 verileri TÜİK'den istenilerek e-posta yolu ile elde edilmiştir. Bu veriler 10+ ve 1-9 çalışana göre gönderilmiştir. Bu veriler içerisinde katma değer verileri derlenip 10+ ve 1-9 toplanarak 2001 sonrası 1+'ya göre ayarlanmıştır. 2003-2008 verileri TÜİK elektronik veri dağıtım sisteminde NACE Rev .1.1. (TL bazında) verilmiştir. Bu verileri ISIC Rev 3'e daha sonra ISIC Rev 2'ye dönüştürülmüştür.
- ❖ 2009-2011 NACE Rev 2 verileri ISIC Rev 2'ye dönüştürülmüştür.

- ❖ TCMB Elektronik Veri Dağıtım sitesinden ortalama döviz kuru hesaplanarak tüm TL değerleri \$ değerine dönüştürülmüştür.
- ❖ İmalat sanayi katma değer, ithalat, ihracat, ithalat/katma değer, İhracat/katma Değer, İthalat/ihracat, İhracat/ithalat, Katma değer/İthalat, Katma değer/İhracat değerleri hesaplanmıştır.
- ❖ İstatistiksel tablolar-Yıllık sanayi ve Hizmet İstatistikleri- NACE Rev 2 Bölüm ve Büyüklük gruplarına göre istihdam (2009-2011) ve Ekonomik faaliyetlere göre istihdam NACE Rev 2 (2003-2009) verileri derlenerek ISIC Rev 2 verilerine dönüştürülmüştür.

Ayrıca çalışmada kullanılan tüm veriler yıllık frekansta olup tamamı logaritmik formda analize dahil edilmiştir. Aşağıdaki tabloda uygulamada kullanılan veriler ve kaynakları gösterilmiştir.

Tablo 50. Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Değişkenin Tanımlaması	Elde Edildiği Kaynak
İTHALAT BAĞIMLILIK ORANI (MDEP)	İthalat bağımlılık oranı şu formül yoluyla hesaplanmıştır: $MDEP = \frac{ITHALAT}{(KATMA DEĞER+ITHALAT)-IHRACAT} \times 100$	İthalat, ihracat ve katma değer verilerinden hareketle hesaplanmıştır.
DÖVİZ KURU (ER)	Döviz kuru; bir birim ülke parasının diğer bir ülke parası cinsinden değerine denir.	TCMB Elektronik Dağıtım Sistemi /Kurlar- Döviz Kurları
GSYH (GDP)	GSYH, ülke sınırları içerisinde bir yılda gerek o ülke vatandaşları gerekse de diğer ülke vatandaşları tarafından üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değeri olarak tanımlanmaktadır. GSYH hesaplanmasında; harcama, gelir ve üretim yöntemi olmak üzere 3 farklı teknik kullanılmaktadır. GSYH iktisat yazınında iktisadi büyümenin en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir.	TÜİK, Temel İstatistikler, Ulusal Hesaplar, Üretim Yöntemi İle GSYH
SABİT SERMAYE YATIRIMI (FCI)	Sabit sermaye yatırımları, bir ekonomide üretim faktörlerinin mal ve hizmet üretimini çoğaltmak ve gelecek dönemde tüketim ile ihracat imkânlarını artırmak amacıyla, belli bir dönem içinde reel sermayenin artırılması, korunması ve düzenlenmesi için kullanılmasıdır. Sabit sermaye yatırımları genel olarak ikiye ayrılır. Mevcut makine ve teçhizata ilaveler ile mevcut bina, yol, baraj vb. inşaat ilaveler. Aynı ayırım, üretim araç ve gereçleri (veya donatım) ile inşaat şeklinde ifade edilebilir. (www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc)	Kalkınma Bakanlığı, Yatırım tasarruf –İmalat Sanayi Sabit Sermaye Yatırımı (bin TL) verilerinden düzenlemiştir. 2011 dönemi verileri pbk.tbmm.gov.tr/dukumanlar/2011_yili_genel_ekonomik_hedefler_ve_yatirimlar.pdf sayfasındaki verilerden derlenmiştir.
ÜCRETLER (W)	Ücret, yaptıkları hizmetin karşılığı olarak çalışanlara ödenen paraya denir. İş gücünün yani emeğin karşılığı olarak ödenen paradır.	2003-2011 verileri www.tuik.gov.tr adresinden, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri NACE Rev 2 Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam ve Bazı Temel Göstergelerden alınmıştır. 2003 öncesi dönem TÜİK'ten istenilmiş ve ayarlanmıştır.

Kullanılan bu veriler ile ithalat bağımlılığı arasındaki ilişki teorik olarak şöyle ifade edilebilmektedir.

Üretimde meydana gelen katma değer yapısı ithalata bağımlılığı etkileyen faktörlerdendir. İmalat sanayinin ithalat bağımlılık oranının artması değer bazında üretimde kullanılan ithal ara ve yatırım malı miktarının üretimden daha fazla artması anlamına gelmektedir. Bu durum üretim yoluyla yaratılan değerden, ithalatın daha fazla pay almasına neden olmaktadır. Üretim için yapılan ithalatın üretim değerinden daha fazla artması, ithalatın yapıldığı ülkelere gelir transferi sağlamaktadır (Özlale, Karakurt, 2012: 12).

İmalat sanayinin sektörel katma değerlerinin sektörel üretim içerisindeki payları da ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerdendir. İmalat sanayi katma değer/üretim oranlarının düştüğü dönemlerde sanayinin ithal girdi kullanımını gösteren ara mallarındaki düşüşün çok daha fazla olması ithalata bağımlılığının arttığını gösterebilmektedir (Eşiyok, 2012: 73).

İmalat sanayide ithal girdi kullanmada kur düzeyinde oluşan değişim etkili olmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen artış ithal edilen ara ve yatırım malları fiyatlarını arttırarak ithal maliyetini yükseltmektedir. Bu durumda imalat sanayinin daha fazla yerli ara ve yatırım malı kullanmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla kurdaki değerlenme imalat sanayinin yerli ara ve yatırım malını ithal olanla ikame etmesine neden olmaktadır. Talep yapısına göre ithalatın kur hareketlerine duyarlılığı da sanayinin ithalata bağımlılığındaki gelişmeleri ortaya koymaktadır. İmalat sanayinin ara mallarında ithalata bağımlı olduğu ülkelerde devalüasyon sonucu tüketim ve yatırım mallarının ithalatı azalırken, ara malı ithalatının payının artması gözlemlenebilmektedir (Eşiyok, 2012: 71).

Ekonomik büyümede meydana gelen artış sonucunda yurtiçi tüketimden ziyade ihracata dayalı üretimin artması ithalat bağımlılığında azalmaya neden olabilmektedir. Büyüme karlılığı pozitif etkileyerek kapasite artışının yaşanmasına ve bu artışla maliyetlerin azalmasına neden olabilmektedir (Saatçi, Aslan, 2007: 10). Diğer bir açıdan ekonomide meydana gelen büyüme dolayısıyla imalat sanayide büyüme ithal girdi kullanımını arttırarak ithalata bağımlılığın artmasına neden olabilmektedir. Bu durum yerli sanayi payının azalmasına neden olabilmektedir. Finansal açıdan ise ithalat faturasının üretim değerinden daha fazla artması özel kesimden dış dünyaya fon transferi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla imalat sanayideki büyüme ithalat

bağımlılığındaki artış kanalıyla özel kesim tasarruflarında azalma ve cari açıkta ise artış oluşturmaktadır (Özlale, Karakurt, 2012: 23).

Toplam ihracatın milli gelir içerisindeki payının artması dolayısıyla imalat sanayi ihracat payının artması, imalat sanayinin ithalat bağımlılığını etkileyebilmektedir. İmalat sanayi ihracatının ulusal gelirden aldığı payın artması, sanayide başta ara malı olmak üzere girdi kullanımında ithalatı yüksek malların ihracatı ithal girdi kullanımını da arttırdığından ithalata bağımlılıkta artış gözlenebilecektir.

İmalat sanayiye ithalata bağımlı kılan sebeplerden biri sabit sermaye yatırımlarındaki değişimlerdir. Sabit sermaye yatırımlarını değişimini faiz oranlarının değişmesi etkilemektedir. Faiz oranı reel yatırımlar ile finansal yatırımlar arasında tercih yapılmasını belirleyen bir faktördür. Dolayısıyla finansal araçların getirisinin yükselmesi reel yatırımları azaltmaktadır. Yabancı sermaye akımlarının reel yatırımlara değil, spekülasyon ve kısa vadeli yatırımlara yönelmiş olmaları, ihracatçı sektörlerde rekabet gücünü zayıflatarak, ithalatı ikame edebilecek ürünlerin yatırımının azalmasına ve ithalata bağımlılığın artmasına neden olabilmektedir (Saygılı vd, 2009: 6).

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığını etkileyen nedenlerden biri ücretlerdeki değişimdir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve yabancı spekülasyon sermaye girişinin artması tüketici kredisi arzını arttırarak iç talepte artışa sebep olabilmektedir. Tüketim talebinin artması sadece tüketici kredisi arzının artmasına bağlı olmamaktadır. Tüketim talebindeki artış uygulanan sterilizasyon politikası ile de yakından ilgili olmaktadır. Artan net dış varlıklar Merkez Bankası tarafından sterilize edilmek yerine, hazinenin kağıtları ile kamu tarafından kullanılabilir hale getirilebilmektedir. Bu durum kamu harcamalarını arttırmak için gelirlerini arttırmadan, personel ve faiz harcamalarının arttırılmasına olanak sağlayabilmektedir. Kamuda ortaya çıkan ücret artışlarının özel kesim ücretlerine de aktarılması ve bu durumun karları düşürmeden yapılabilmesi için, sanayi kesiminin ücret dışı maliyetlerini düşürmesi gerekmektedir (Yentürk, 2003: 7). Ücretlerde meydana gelen değişim beklenen reel gelirin değişkenliğini de arttıracaktır. Bu durumda tüketiciler gelecekte reel gelirlerinin düşebileceği endişesiyle, dayanıklı mal tüketimlerini azaltmakta ve tasarruflarını arttırabilmektedirler. Ücretler firmaların önemli maliyet kalemlerinden olduğundan reel ücretlerdeki artış maliyetleri arttıracak, reel ücretlerdeki düşüş ise maliyetleri

azaltacaktır. Oluşan belirsizlik durumunda ise yatırımlar azalacaktır (Hasanov, 2006: 195). Reel ücretlerde meydana gelen artış ithalata bağımlı sektörlerde gerçekleşirse, bu sektörlerde maliyeti arttırdığından üretimin azalmasına ve dolayısıyla ara ve yatırım malı ithalatının azalmasına neden olabilecektir. Bu artış ihracata dayalı sektörlerde gerçekleştiğinde ise; ihracatın maliyetini arttırarak ihracatın azalmasına neden olabilecektir.

3.2. METODOLOJİ

Ekonometrik analiz yapılırken farklı veri setlerinden yararlanılmaktadır. Bu veri setleri;

- ❖ Yatay kesit serileri(cross-section series) analizi; tek bir zaman noktasında, farklı değişkenlerin incelenmesine,
- ❖ Zaman serileri (times series) analizi; değişkenlerin bir zaman aralığı üzerindeki değerlerin ve bu değerlerin farklı değişkenler için birbiriyle karşılaştırılmasına,
- ❖ Panel veri analizi; zaman serileri ve yatay kesit verilerinin bir arada kullanılmasına dayanır.

Ekonometrik analizin uygulama bölümü, panel veri yöntemi kullanılarak elde edilen tahmin sonuçlarına dayanmaktadır. “Panel Veri” birden çok kesite ait zaman serilerinin, bir arada bulunduğu veri seti ya da zaman boyutuna sahip kesit verileri olarak tanımlanabilmektedir. Bu yöntem, ülkeler, firmalar, hane halkları ve bireylerin kesit (cross-section) gözlemlerinin belirli bir zaman içerisinde bir araya getirilmesidir (Wooldridge, 2002: 408). Bu durumda panel veri yöntemi, kesit analizi ile zaman serisi analizini birleştirmektedir. Panel veri seti, her bir kesit için eşit uzunlukta zaman serisi içeriyorsa dengeli (balanced) panel veri, farklı uzunluklarda zaman serisi içeriyorsa da dengesiz (unbalanced) panel veri olarak adlandırılmaktadır (Greene, 2003: 293).

Balestra (1992), Nerlove ve Balestra (1992), Baltagi (1995) ve Gujuratti (2003) panel veri yönteminin üstünlüklerini ve güçlüğüne şu şekilde ifade etmektedirler.

- ❖ Panel veri zaman boyunca bireyler, firmalar, ülkeler vd. ile ilgili olduklarından bu birimlerde heterojenliğin varlığı sözkonusudur. Panel veri tahmin teknikleri, açık bir şekilde bu tür heterojenlikleri, kesite özgü bazı değişkenlere izin vererek hesaba katabilmektedir.
- ❖ Kesit ve zaman serisi gözlemlerini birleştirdiğinden gözlem sayısı panel veri yönteminde daha fazladır.
- ❖ Panel veri değişkenler arasında daha az çoklu bağlantı sorunu oluşturmaktadır.
- ❖ Panel veri, kısa zaman serisi ve/veya yetersiz kesit gözlemlerinin bulunduğu durumlarda da ekonometrik analiz yapılmasını sağlamaktadır.
- ❖ Panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesit analizlerine göre daha karmaşık modelleri test etmemizi ve davranışlarını ölçmemizi sağlamaktadır.
- ❖ Panel veri yöntemi dinamik uyarlamaların daha iyi incelenmesine olanak sağlamaktadır. Göreceli olarak sabit görünen yatay-kesit veriler değişimin nedenleri ve değişimin dinamikleri hakkında bilgi vermemektedir. Zaman serilerinin dinamikler hakkında bilgi vermesi yeteri kadar uzunluğa bağlı iken, panel veriler yeterince zaman serisi ya da yatay kesit verinin bulunmadığı durumlarda etkilerin daha iyi ölçülmesini sağlamaktadır. Bu durumda karmaşık davranışsal modellerin yapılandırılması ve test edilmesine olanak sağlamaktadır.
- ❖ Panel veri yöntemini uygulamanın güçlüğü ise; verilerin toplanması ve oluşturulması, seçim problemi ve benzer zaman periyotlarında farklı birimlerin aynı birimlere ait değerlerin değerlendirilmesidir.

Panel veri yöntemi uygulamada; statik (doğrusal) panel veri ve dinamik panel veri yöntemi olarak değerlendirilmektedir.

3.2.1. Statik (Doğrusal) Panel Veri Modellerinin Tahmin Yöntemleri

Genel olarak statik bir panel veri modeli, aşağıdaki gibi gösterilmektedir. ¹

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + \epsilon_{it}$$

¹ Statik Panel Veri yöntemine ilişkin bu kısım Baltagi (2005), Greene (2007), Kennedy (2006), Arellano (2003) ve Demirtaş (2009) yayınlanan eserlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

$$i=1,2,\dots,N \quad t=1,2,\dots,T$$

i: Firmalar, hanehalkı, bireyler, ülkeler (kesit veri)

t: Zaman (zaman serisi)'ni ifade etmektedir.

e: hata terimi (hata teriminin tüm zaman ve dönemlerde ve tüm birimler için bağımsız ve normal dağıldığı varsayılmaktadır.)

Aşağıdaki Tablo 51'de panel veri tablosunun hazırlanışı gösterilmiştir.

Tablo 51. Panel Veri Tablosunun Hazırlanması

$\dot{\mathbf{I}}$	\mathbf{t}	\mathbf{Y}_{it}	$\mathbf{X1}_{it}$	\mathbf{XK}_{it}
$\mathbf{1}$	$\mathbf{1}$	\mathbf{Y}_{11}	$\mathbf{X1}_{11}$	\mathbf{XK}_{11}
.
.	\mathbf{T}	\mathbf{Y}_{1T}	$\mathbf{X1}_{1T}$	\mathbf{XK}_{1T}
.
.
\mathbf{N}	$\mathbf{1}$	\mathbf{Y}_{N1}	$\mathbf{X1}_{N1}$	\mathbf{XK}_{N1}
.
\mathbf{N}	\mathbf{T}	\mathbf{Y}_{NT}	$\mathbf{Y1}_{N1}$	\mathbf{XK}_{NT}

$i=1,\dots,N$ (yatay kesit), $t=1,\dots,T$ (zaman), Y ve X Değişkenler

Kaynak: Kök, R ve Şimşek, N., “Panel Veri Analizi”
<http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/dosyalar/panel2.pdf> (14.03.2014).

Doğrusal panel veri modellerinde, parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer alması durumunda bazı sınıflamalar yapılmaktadır. Bunlar;

- ❖ Sabit katsayısının ve eğim katsayısının sabit olduğu modeller “Klasik Modeller”,
- ❖ Eğim katsayısının sabit, sabit katsayısı ise birimlere göre değişen modeller “Birim etkili Modeller”,
- ❖ Eğim katsayısının sabit, sabit katsayısının birimlere ve zamana göre değişken olduğu modeller “Birim ve Zaman Etkili Modeller”,
- ❖ Tüm katsayıların birimlere göre değişken, zamana göre sabit olduğu modeller,
- ❖ Tüm katsayıların hem birimlere, hem de zamana göre değişken olduğu modeller olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu modeller arasında en fazla sabit katsayısı değişken modeller panel veri analizlerinde kullanılmaktadır. Panel veri modelleri, modeldeki hata teriminin yapısına göre adlandırılmaktadır. Hata terimi, regresyondaki bağımsız değişkenler tarafından açıklanamayan, zamana göre değişmeyen fakat kesitlere özgü nitelikleri belirten ve bireysel etki (kukla değişken) olarak adlandırılan bir değişkenin hata teriminde bulunduğunu varsayan modellerdir. Bunlar ise genel olarak katsayılarının tesadüf ya da sabit varsayılmasına göre; Klasik model, Sabit Etkili Model ve Tesadüfi (Rassal) Etkili model olarak sınıflandırılmaktadır.

3.2.1.1. KLASİK MODEL

Klasik Model, en küçük kareler yöntemi (OLS) ya da havuzlanmış (pooled) veri modeli olarak da adlandırılmaktadır. Klasik doğrusal regresyon modelinin varsayımları veri iken, OLS tahminleri en uygun özellikleri taşıyan modeldir (Gujaratti, 2005:72). Bu modelde, sabit ve eğim katsayısının birimlere ve zamana göre sabit olduğu, gözlemlerin homojen olduğu varsayımı yapılmaktadır. Bu model aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir.

$$y_{it}=\alpha+\beta x_{it}+\varepsilon_{it}$$

Bu modelde de OLS varsayımları geçerlidir. Dolayısıyla; katsayılar doğrusaldır, Hata terimlerinin varyansı sabit, kovaryansı sıfırdır. İki farklı birim arasında veya aynı birimdeki farklı zamanlar için bir ayırım yapmamaktadır. Birimler arasında farklılık bulunduğu, klasik modelde doğru tahminler elde edilememektedir. Fakat havuzlanmış veriye dayalı modelin etkinliği, verinin genişliği dolayısıyla yatay kesit modellere göre daha yüksek olmaktadır.

3.2.1.2. SABİT ETKİLİ MODEL

Sabit katsayılı model olarak da adlandırılan, sabit etkili modelde, birimlere göre değişiklikler, sabit katsayıda farklılıklar oluşturmaktadır. Bu modellerde bağımsız

değişkenlerin hata teriminden bağımsız olduğu varsayılırken, eğim parametreleri tüm yatay kesit birimler için aynı iken sabit parametre birim etki içermesi dolayısıyla birimden birime değişmektedir. Sabit etkili model, tek faktörlü ve iki faktörlü sabit etkili modeli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Tek Faktörlü Sabit Etkili Model; Her bir birime ait sabit kesit katsayılarının tahmin edilmesinde “tek faktörlü sabit etkili model” kullanılmaktadır. Bu modelin temel amacı, veri setindeki her bir gruba ait etkiyi ifade eden bilinmeyen sabit terimi (α) de tahmin etmektedir.

$$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + e_{it}$$

Matris notasyonu ile bu model;

$$\begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 1 & \dots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \dots & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix} + \beta \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_1 \\ e_2 \\ \vdots \\ e_n \end{bmatrix}$$

şeklinde ifade edilebilmektedir. Her bir birime ait kukla değişken (n) modele eklenerek tahmin yapılmaktadır. Kukla değişkene ait katsayıların performans testi, F testine dayanmaktadır. Sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotezi (H_1) aşağıdaki gibidir:

$$H_0 : \alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_n$$

$$H_1 : \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \dots \neq \alpha_n$$

Sıfır hipotezi, etkin tahmin modelinin OLS olduğunu ifade etmektedir. F istatistiği tablo değerinin üstünde yer alırsa, kukla değişkenlerine ait katsayıların farklı olduğu sonucuna ulaşılarak, sıfır hipotezi reddedilir. Tahmin yöntemi olarak OLS modeli yerine tek faktörlü sabit etkiler modeli (LSDV) modeli tercih edilir.

OLS modelindeki sabit katsayı LSDV modelinde farklı değerler almaktadır. Modelin temel amacı, gruplara özgü bu farklı sabit katsayıların tahmin edilmesidir. OLS modelindeki temel varsayım gruplara özgü sabit katsayıların değişmemesi iken, LSDV modelinde bu katsayılar gruplara göre farklılık göstermektedirler (Balı ve Cinel, 2011: 52).

İki Faktörlü Sabit Etkili Model de ise; her bir grup için grup etkisi her bir periyot için zaman etkisi (γ_t) ve sabit katsayı (α_0) yer almaktadır. LSDV ve TIME modeli aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir;

$$y_{it} = \alpha_0 + \alpha_i + \gamma_t + \beta x_{it} + e_{it}$$

Bu denklemde α_i ; $\alpha_i = \alpha + \mu_i + \gamma_t$ olarak ifade edilmektedir. α ; bireysel ve zaman etkilerinin ortalamasını, μ_i ; ortalamalardan bireysel etkinin sapmasını, γ_t ise; ortalamalardan zaman etkisinin sapmasını ifade etmektedir.

Analizlerde iki faktörlü FE modelinin mi, OLS modelinin mi kullanılacağına F testiyle karar verilmektedir.

$$H_0 : \alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_{n-1} = 0 \quad \text{ve} \quad \gamma_1 = \gamma_2 = \dots = \gamma_{t-1} = 0$$

$$H_1 : \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \dots \neq \alpha_{n-1} \neq 0 \quad \text{ve} \quad \gamma_1 \neq \gamma_2 \neq \dots \neq \gamma_{n-1} \neq 0$$

F testiyle sınan sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotez (H_1) olarak ifade edilmektedir. Sıfır hipotezi etkin modelin OLS olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla $F > F_{\text{tablo}}$ yani F istatistiği tablo değerinin üstünde olduğunda H_0 hipotezi reddedilir. Bu durum kukla değişkenlerine ait katsayıların birbirinden farklı olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla böyle bir modelde bireysel ve zaman etkilerini içeren iki faktörlü sabit etkili model kullanılmaktadır.

3.2.1.3. TESADÜFİ ETKİLİ MODEL

Bu modeller rassal etkili modeller olarak da ifade edilebilmektedir. Bu modeller her bir birime ait sabit katsayıların olmadığı, bağımsız tesadüfi değişkenler olarak ele alındığı modellerdir. Regresyon analizinde bağımlı değişkenin değerini etkileyen bağımsız değişken gibi modelde yer almayan çok sayıda faktör olduğu ve bu faktörlerin tesadüfi bir kalıntı tarafından özetlendiği varsayılmaktadır. Bu modellerde yatay kesit birimlerine ait farklılıklar u_{it} gibi tesadüfi (rassal) değişkenler olarak incelenmekte ve sadece eğim parametreleri tahmin edilmektedir (Nickell, 1981 ve Baltagi, 2001: 14). Panel veri analizinde hata teriminin sadece birimlere ya da sadece zamana göre farklılık gösteren ya da hem birimler hem de zamana göre farklılık gösteren fakat gözlemlenemeyen değişkenlerin etkisinin bulunduğu varsayılmaktadır. Zaman ve birimlerin farklılaşmalarını içermeye durumlarına göre; tesadüfi etkili modelleri tek faktörlü tesadüfi etkili model ve iki faktörlü tesadüfi etkili model olarak sınıflandırılmaktadır.

Tek Faktörlü Tesadüfi Etkili Modelin tek faktörlü sabit etkili modelden farkı α_i sabit katsayılarının gerçekte sabit olmadığı, bağımsız rassal değişkenler olduğunu varsaymasıdır. Tek etkili sabit etki model, $v_{it} = \lambda_t + u_{it}$ sadece zaman bazında ya da $v_{it} = \alpha_i + u_{it}$ olmak üzere sadece birim bazında farklılaşmaları içeren rassal etkiler modelidir.

Bu modelin tahmininde kullanılan yöntemler üç temel varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımlar;

- ❖ Hataların aynı yatay kesit birimi içerisinde ve yatay kesit birimleri arasında birbirinden bağımsız olması
- ❖ Hataların aynı yatay kesit birimi içerisinde ve yatay kesit birimleri arasında varyansının sabit olması
- ❖ Gözlenebilen bağımsız değişkenlerle, gözlemlenemeyen birim bazındaki etkiler arasında ilişki olmamasıdır.

Tek yönlü tesadüfi etkili modelde $v_{it} = \lambda_t + u_{it}$ durumunda; hata teriminin varyans ve kovaryans matrisi V ile ifade edildiğinde, farklı zaman dilimleri ($t \neq s$) birinci ve ikinci varsayımlardan yararlanılarak;

$$E v_{it} v_{is} = E [\alpha_i + u_{it}, \alpha_i + u_{is}] = E [\alpha_i^2 + \alpha_i u_{is} + \alpha_i u_{it} + u_{it} u_{is}] = E \alpha_i^2 = \sigma_A^2$$

Eşitliği elde edilirken, Aynı zaman dilimi için ise birinci varsayımdan faydalanılarak aşağıdaki eşitlik elde edilmektedir.

$$E v_{it}^2 = E [\alpha_i + u_{it}, \alpha_i + u_{it}] = E [\alpha_i^2 + 2 \alpha_i u_{it} + u_{it}^2] = E \alpha_i^2 + E u_{it}^2 = \sigma_A^2 + \sigma_u^2$$

Her iki eşitlikten yola çıkarak i'inci birime ait T zamanında gözlemin varyans-kovaryansı şu şekilde ifade edilmektedir.

$$E v_i v_i' = \sigma_u^2 I_T + \sigma_A^2 J_T = V$$

Tahminlerde hangi modelin kullanılacağına karar verebilmek için modeldeki gruplar arasında değişken varyansın olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Bu hipotezler ise şu şekilde ifade edilmektedir.

$$H_0 : \sigma_1^2 = \sigma_2^2 = \dots = \sigma_n^2 \text{ (Gruplar arasında sabit varyans bulunmaktadır)}$$

$$H_1 : \sigma_1^2 \neq \sigma_2^2 \neq \dots \neq \sigma_n^2 \text{ (Gruplar arasında sabit varyans bulunmamaktadır)}$$

İki Faktörlü Tesadüfi Etkili Modellerde ise; hata terimindeki bireysel etki ile birlikte dönem etkisi de dikkate alınmaktadır. Dönem etkisi kesitten kesite sabit kalan fakat zaman içerisinde değişen bir etki olmaktadır.

İki faktörlü tesadüfi etkili model de, tek faktörlü tesadüfi etkili model ile aynı yapıdadır. Burada modelde rassal olarak belirlenen gruba ait bireysel etki ile birlikte zamana ait bireysel etki de yer almaktadır. Bu model aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$y_{it} = \beta X_{it} + w_{it}$$
$$(w_{it} = \lambda_t + \alpha_i + u_{it})$$

3.2.2. Dinamik Panel Veri Modellerinin Tahmin Yöntemleri

Panel veri modelleri, yatay-kesit verisi yanında zaman boyutunu da dikkate aldığından dinamik bir yapıya sahiptir. Belirli bir dönemde gerçekleşen durumlar, çoğunlukla geçmiş deneyimin ve eski davranış biçiminin bir sonucu olduğundan, ilişkiler incelenirken değişkenlerin gecikmeli değerlerinin de açıklayıcı faktörler olarak incelenmesi önem taşımaktadır. Bağımlı değişkeni etkileyen faktörler arasında, bağımsız değişken ya da değişkenlerin gecikmeli değerleri olabileceği gibi, bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri de olabilmektedir. Bu tür modellere panel veri analizi literatüründe “dinamik panel veri modelleri”² adı verilmektedir. Dinamik panel veri modelleri ekonomik modellerin tahmininde yaygın olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla sadece yatay kesit verisi incelenerek değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri ortaya çıkarmak mümkün olamazken, panel veri ile dinamik yapılar kolaylıkla ortaya çıkabilmektedir. Ekonomik verilerin yalnızca zaman serileri yöntemiyle analiz edilmeleri verinin sonucu oluşan sapmayı içerirken, panel veride bu sapma bulunmamaktadır. Bu durumda yalnızca zaman serileri analizlerinde birleştirme (pooling) sonucu ortadan kalkan mikro ve makro dinamikler panel veri analizi ile ayrıntılı olarak incelenebilmektedir (Bond, 2002: 1 ; Er, 2009: 95).

² Dinamik panel veri yöntemine ilişkin bu kısım çoğunlukla Yerdelen Tatoğlu, F., (2013), İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı Beta yayınevi :İstanbul. Eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Dinamik panel veri modellerinde parametrelerin uygun bir şekilde tahmin edilmesi statik modellere göre daha karmaşıktır. Statik modellerde parametrelerin tahmini, tahmincinin özellikleri daha çok birey etkisinin nasıl olduğuna bağlı iken, dinamik modellerde önceki zaman dilimlerinde veriyi üreten mekanizmanın nasıl olduğuna da bağlı olmaktadır. Dinamik panel veri modelleri içerisinde, statik panel veri modellerine göre farklı olarak gecikmeli değişken ya da değişkenler bulundurmaktadır.

Genel olarak dinamik bir panel veri modeli aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir;

$$Y_{it} = \delta Y_{it-1} + \beta X'_{it} + v_{it}$$

$$v_{it} = \mu_i + u_{it}$$

Y_{it} ; i'nci birey için t zamanında gözlemlenen bağımlı değişkenin değerini, Y_{it-1} , i'nci birey için t-1 zamanında gözlemlenen bağımlı değişkenin değerini, X'_{it} , $k_1 * 1$ boyutundaki vektör, i'nci birey için t zamanında gözlemlenen zaman sürecinde değişen k_1 tane dışsal değişkenlerin değerlerini ifade etmektedir. Bu modelde bağımlı değişkenin bir (1) gecikmeli değeri modelde bağımsız değişken olarak yer almaktadır.

Dinamik panel veri modelleri havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilebilmektedir. Fakat modelde yer alan bağımsız değişken Y_{it-1} ile hata terimi arasındaki korelasyon, katı dışsallık varsayımını bozmaktadır. Bu durumda u_{it} hata terimi otokorelasyonsuz olsa dahi, havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile sapmalı ve tutarsız tahminler elde edilebilmektedir. Klasik model birim ve etkinin varlığını göz ardı ederek tahmin yaptığından, modelde birim etkiler varsa, sapmalı tahminler elde edilebilmektedir.

Bu yöntemde tahmin sonuçlarının varsayımlarımdan biri; yatay kesit veri matrisleri arasındaki farkın olmadığını kabul etmesidir. Söz konusu model bütün yatay kesitler için ortak bir sabit terim tahmin etmektedir. Bu modelde her bir yatay kesite ait belirli etkileri yansıtan kukla değişkenler olmadan tüm veriler havuzda toplanmakta ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi tahmin edilmektedir (Sayılğan, Süslü, 2011: 84). Dinamik panel veri modellerinin bir diğer tahmin yöntemi, Balestro ve Nerlove'un İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemde, gecikmelik bağımlı değişken ile hata terimi arasındaki korelasyon, araç değişken kullanımı ile kontrol edilebilmektedir. Bu yöntemde, panel veri modeli uygun araç değişkenler kullanılarak dönüştürülmekte ve

dönüştürülmüş değişkenler kullanılarak model en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmektedir. Böylece iki aşamalı en küçük kareler tahmincileri elde edilmektedir.

Tesadüfi ve Sabit etkiler modelinde dinamik panel analizinin gerçekleşmesi ise şu şekilde olmaktadır;

Tesadüfi Etkiler Modelinde, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincileri de sapmalıdır. Çünkü hata terimi içerisinde yer alan birim etki μ_i 'nin bağımsız değişkenlerden birisi Y_{it} ile korelasyonlu olması, tesadüfi etkiler modelinin önemli varsayımlarından olan $E(X_{it}u_i)=0$ varsayımını bozmaktadır. Bu nedenle dinamik modelin tesadüfi etkiler varsayımı ile tahmini tutarsız olmaktadır.

Sabit Etkiler Modelinde ise, birim etkiler göz önüne alınarak, birim etkiler ve bağımsız değişkenlerin korelasyonlu olmasına izin verilmektedir. Grup içi dönüşüm birim etkiyi μ_i yok etmektedir. Y_{it-1} dolayısıyla her bir birimin ilk döneminin kaybedilmiş olduğu ve modele her bir birim için bir gölge değişken ilave edildiği varsayıldığında, tutarlılık ancak T sonsuza giderse sağlanabilmektedir.

Dinamik panel veri yöntemlerinden bir diğeri “birinci farklar modeli” olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemde birinci fark dönüşümü ile $Y_{it} = \delta Y_{it-1} + \beta X'_{it} + v_{it}$ ($v_{it} = \mu_i + u_{it}$) birim etki (μ_i) modelden düşmektedir. Modelin bağımsız değişkeni olan ($Y_{it-1} - Y_{it-1}$) değişkeninde ve hata teriminde ($u_{it} - u_{it-1}$) sapmalı tahminler elde edilmektedir.

Dolayısıyla gecikmeli bağımlı değişken içseldir. Bu nedenle birinci fark dönüşümü yapıldıktan sonra, gecikmeli bağımlı değişken ve hata terimi arasındaki korelasyonun araç değişken kullanımı ile kontrol edilmesi önerilmektedir. Bu araç değişken tahmininde ise, Anderson ve Hsiao'nun Yöntemi, Arellano ve Bond'un Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi, Arellano ve Bover/Bundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılabilir.

Keane ve Runkle'nin dinamik panel veri yönteminde ise; $Y = X\beta + v$ modeli ele alındığında; X değişkeni bağımlı değişkenleri de içermektedir. W 'nin önceden belirlenmiş araçları ifade ettiği durumda; $s \leq t$ durumu için $E(v_{it}, W_{it}) = 0$ olmaktadır. $s > t$ durumunda ise; $E(v_{it}, W_{it}) \neq 0$ olmaktadır. Bu durumda W_{it} , Y_{it} 'nin gecikmeli değerlerini de içermektedir. Bu model için iki aşamalı en küçük kareler tahmincisi β 'nin tutarlı tahmincisini üretmektedir. Tesadüfi etkiler modeli ya da birimlere göre değişmeyen otokorelasyon olduğu durumda, iki aşamalı en küçük kareler tahmincisi etkin

olamayacaktır. Keane ve Runkle (1992) kalıntıda genel varyans ve kovaryans yapısını dikkate alan ve daha etkin tahminciler üreten bir yöntem önermişlerdir. Bu tahmin metodu, veride yer alan genel otokorelasyon yapısını düzenlemekte, ilk olarak $\sum \hat{IA}^2$ 'nin tutarlı tahmini elde edilmektedir. Otokorelasyon olduğu ya da birimlere göre değişmeyen otokorelasyon olduğu durum aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$\Omega_{IA} = E(vv') = I_N * \sum_{IA}$ model ($Q_{IA} = I_N * P_{IA}$) ile önden çarpılmakta ve orijinal araçlar kullanılarak, model iki aşamalı en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir. Bu durumda Keane ve Runkle Tahmincisi;

$$B_{KR} = [X' Q_{IA} P_{WQ_{IA}X}]^{-1} X' Q_{IA} P_{WQ_{IA}Y}$$

Şeklinde ifade edilmektedir. Burada $P_W = W(W'W)^{-1}W'$ iken, W araç takımı için projeksiyon matrisini ifade etmektedir. Bu durum, genel varyans kovaryans matrisine \sum_{IA} izin vermekte ve $[T(T+1)/2]$ 'yi N'den daha küçük olmaya zorlamaktadır. Bu durum ile N'nin çok büyük, T'nin küçük olduğu durumda karşılaşılmaktadır. Tutarlı iki aşamalı en küçük kareler kalıntıları (v_i^{\wedge}) kullanılarak;

$$\sum_{IA} = \frac{\hat{V}' \hat{V}}{N} = \frac{\sum_{i=1}^m (v_i v_i^{\wedge})}{N}$$

Elde edilmektedir. Burada $V^{\wedge} = (v^{\wedge}_1, v^{\wedge}_2, \dots, v^{\wedge}_N)$ olmaktadır. Birinci fark hatası MA (1) tipi birim kök ile otokorelasyonlu olduğundan birinci fark modeline Keane

Runkle süreci uygulanarak etkinlik kazanılabilmektedir. İlk olarak Birinci Fark İki Aşamalı En Küçük Kareler yönteminden tahmin edilen kalıntılardan $\sum \hat{BF}$ elde edilmekte ve daha sonra, $Q_{BF} = (I_N * P_{BF})$ elde edilmektedir. Son olarak ta orijinal araçlar kullanılarak, iki aşamalı en küçük kareler yöntemi ile dönüştürülmüş model tahmin edilmektedir.

4. DİNAMİK PANEL VERİ MODELİNDE UYGULANAN TEST YÖNTEMİ

Bu çalışma panel veri kullanılarak 1996-20011 dönemini kapsayan dinamik panel veri analizi (panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi yöntemiyle araştırılmıştır.

Bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişken olarak yer aldığı modeller dinamik modeller olarak adlandırılmaktadır (Hsio, 2003: 69). Duch (2008)'de ifade edildiği gibi Dinamik bir panel veri modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilmektedir (Özcan ve Arı, 2011: 108).

$$Y_{jt} = \theta Y_{jt-1} + \phi Z_j + \gamma X_{jt} + \theta_j + \varepsilon_{jt}$$

Bu eşitlikte;

$j = 1, 2, \dots, N$, $t = 1, 2, \dots, T$ olmak üzere

θ_j , birim etkileri,

Z_j , zaman boyunca değişmeyen ilave açıklayıcı değişkenleri,

X_{jt} , açıklayıcı değişkeni ifade etmektedir.

j ve t alt indisleri ise sırasıyla birim ve zaman boyutunu göstermektedir.

Modelde tüm açıklayıcı değişkenlerin katı egzogen ve ε_{jt} ile θ_j 'nin sıfır ortalamaya ve sabit varyansa sahip olduğu varsayılmaktadır. Dinamik modellerde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ile hata teriminin ilişkili olması durumu, EKK tahmin edicilerinin sapmalı ve tutarsız sonuçlar vermesine neden olmaktadır (Baltagi, 2005: 135). Söz konusu sorunları gidermek amacıyla uzun ve kısa dönem ilişkilerinin tahmin edilmesinde Peseran vd. (1999) tarafından geliştirilen panel vektör hata düzeltme modeli şu şekilde formüle edilmektedir:

$$\Delta y_{it} = \theta_i y_{i,t-1} + \beta_i' x_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij}^* \Delta y_{i,t-1} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij}^{*'} \Delta x_{i,t-j} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

$i = 1, 2, \dots, p-1$ ve $t = 1, 2, \dots, T$,

$$\theta_i = - \left(1 - \sum_{j=1}^p \lambda_{ij} \right), \quad \beta_i = \sum_{j=0}^q \delta_{ij}$$

$$\lambda_{ij}^* = - \sum_{m=j+1}^p \lambda_{im}, j = 1, 2, \dots, p-1, \delta_{ij}^{*'} = - \sum_{m=j+1}^q \delta_{im}, j = 1, 2, \dots, q-1$$

Yukarıdaki eşitliklerde ϕ_i hata düzeltme parametresini, i indisi ülke sayısını, t zamanı, q optimal gecikme uzunluğunu, $y_{i,t-1}$ bağımlı değişkenin gecikmeli değerini, β'_i , açıklayıcı değişkenlerin katsayılarını, $x_{it} (k \times 1)$ her bir i grubu için açıklayıcı değişkenlerin vektörünü, λ_{ij} gecikmeli bağımlı değişkenin katsayılarını (scalars), $\delta_{i,j} (k \times 1)$ katsayı vektörlerini, μ_i sabit etkileri, ε_{it} ise hata terimini göstermektedir. Hata düzeltme parametresinin negatif değerli ve istatistiksel olarak anlamlı olması eşbütünleşik seriler arasındaki kısa dönemli sapmaların uzun dönemde ortadan kalkacağını ve serilerin uzun dönemde dengeye geleceklerini göstermektedir (Peseran vd., 1999: 623).

Bu çalışmada panel eşbütünleşme analiz yöntemi ve panel vektör hata düzeltme modeli (VECM) kullanılmıştır. Panel VECM panel nedensellik testleri arasında yer almaktadır. Panel eşbütünleşme ve Panel VECM analizlerinde serilerin birim kök özellikleri önem taşımaktadır. Panel veri birim kök testlerinin kullanılması tek bir zaman serisine dayalı birim kök testlerinin gücünü arttırmak için geliştirilmiştir (Maddala ve Shaowen, 1999: 631). Serilerde durağanlığı tespit etmek için birim kök testlerine başvurulmaktadır. Bir seri birim kök içeriyorsa, durağan değildir ve bu durumda serileri durağan hale getirmek gerekmektedir. Hem panel birim kök testleri, hem panel eş bütünleşme ve panel VECM testler, panel veri setini oluşturan gruplar arasında yatay kesitler arasında ilişki olduğu ve ilişki olmadığı yani, yatay kesit bağımlılığının olduğu ve olmadığı duruma göre varsayımlar oluşturmaktadır. Bu durumda birinci kuşak panel birim kök testi yatay kesit bağımlılığını dikkate almazken, ikinci kuşak panel birim kök testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Bu nedenle yatay kesit bağımlılığı sınanmalıdır.

Panel eşbütünleşme ve panel VECM çalışmalarında birinci kuşak panel birim kök testlerinden Levin, Lin, Chu (LLC 2002), Im, Peseran, Shin (IPS, 2003) testleri yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Levin, Lin, Chu (2002) tarafından geliştirilen panel birim kök testi, yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan testler arasında yer almaktadır. Bu testte ilk olarak aşağıdaki denklem sınanmaktadır.

n

$$\Delta Y_{i,t} = \alpha_i + \rho Y_{i,t-1} + \sum_{k=1} \varphi_k \Delta Y_{i,t-k} + \lambda_i t + \delta_t + \varepsilon_{it}$$

k=1

i=1,...,N t=1,...,T

Denklemden, her birey t=1,2,...,T zaman serisini içerecek şekilde i=1,2,...,N bireyin panelleri için y_{it} stokastik sürecini gözlemlenmiş ve paneldeki her birey için y_{it} 'lerde birim kök olup olmadığı belirlenmek istendiğinde paneldeki tüm bireylerin birinci dereceden kısmi otokorelasyona sahip olduğu ancak hata sürecindeki diğer parametrelerin bireyler boyunca farklılaşmasına izin verildiği varsayılmaktadır (Levin ve diğ., 2002: 4; Gül ve Kamacı, 2012: 85).

Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) testi LLC testinin genişletilmiş biçimidir. Bu testte LLC gibi yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan panel birim kök testleri arasında yer almaktadır. Kısa dönem dinamiklerinde heterojenlik sağlamaktadır (Osbat, 2004: 35). Bu durumun dışında, IPS testinde, otoregresif katsayılarının LLC testindeki gibi homojen olmayıp, heterojen olması öngörülmüştür. IPS testinin sıfır hipotezinde, tüm seriler durağan olmayıp, alternatif hipotezde paneldeki serilerin 1. Dereceden farkının durağan olduğu varsayılmaktadır. Aşağıdaki denklemde IPS testinin sınanması gösterilmektedir.

$$\Delta Y_{i,t} = \alpha_i + \rho Y_{i,t-1} + \sum_{k=1} \varphi_k \Delta Y_{i,t-k} + \lambda_i t + \delta_t + \varepsilon_{it}$$

k=1

i=1,...,N t=1,...,T

Bu test için hipotezler;

H₀: ρ_i=0 “Panel birim kök vardır”

H₁: ρ_i < 0 “Bazı i'ler için panel birim kök yoktur. Anlamına gelmektedir (Çağlayan ve Şak, 2009: 489).

LLC (2002) ve IPS (2003) panel birim kök testleri ile yokluk hipotezi “her bir yatay kesitin birim kök” içerdiğini yani durağan olmadığını sınanmaktadır (Songur ve Yaman, 2013: 226).

Philps ve Peron (PP) (1988), hata terimlerine ilişkin daha esnek bir Dickey-Fuller süreci oluşturdular. ADF sınanması hata terimlerini bağımsız ve homojen olarak kabul ederken, PP sınanması hata terimlerinin zayıf bağımlı ve heterojen bağımlı olmasına olanak vermektedir. PP birim kök testinin ADF birim kök testinden bir diğer farkı ise; alternatif hipotezlerin hiçbirinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin yer almamasıdır (Aktaş ve Yılmaz, 2008: 96). Bu durum aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir.

$$Y_t = a_0 + a_1 Y_{t-1} + \mu_t$$

$$Y_t = a_0 + a_1 Y_{t-1} + a_2 (t-T/2) + \mu_t$$

Bu denklemlerde T,; gözlem sayısını, μ_t ; hata terimlerinin dağılımını ifade etmektedir.

PP, Dickey-Fuller t istatistiklerini geliştirmesinde hata terimleri konusundaki sınırlamaları dikkate almamaktadır. Hata terimlerinin beklenen ortalaması sıfırdır, hata terimleri arasında homojenlik varsayımı gerekli değildir (Enders, 1995: 239-240).

Birim kök testlerine yapılan eleştirilerden biri, yapısal kırılmaya konu olan durağan bir serinin durağan değilmiş gibi görünebileceğidir. Bu durumda, yapısal kırılma birim kök sınamalarına dahil edilmezse boş hipotezin yanlış bir şekilde reddedilmesine neden olabilmektedir (Patterson, 2000: 277). Bu noktadan hareket eden Perron (1989), dışsal olduğu bilinen tek bir yapısal kırılma varsayımı altında uygulanabilecek bir birim kök testi geliştirmiştir. Perron birim kök testi, ADF süreci içerisine Perron (1989) tarafından önerilen kukla değişkenlerin ilave edilmesine dayanmaktadır. Perron (1989), birim kök test sürecinde kullanılacak dört adet kukla değişken önermektedir.

Kukla1; kırılma hata terimlerinde bir şok meydana getirmişse kukla2 ve/veya kukla4 ile beraber kullanılır. Kukla2; kırılma regresyon sabitinde değişime yol açıyorsa, kukla3 ise; trendinde değişime yol açıyorsa kullanılmaktadır. Kukla4 ise; kırılma regresyonun sabit ve trendinde eşanlı bir değişime yol açıyorsa kukla2 ile beraber kullanılmaktadır. Regresyon parametrelerinde yapısal kırılmaya cevaben gerçekleştirilen uyarlamalar anlıksa “additive outlier model”, kademeli ise “innovation outlier model” yardımı ile birim kök testi uygulanmalıdır. Bu modellerden birincisinde, seri gerekli olan kuklalardan arındırıldıktan sonra Dickey-Fuller sürecine uygun olarak birim kök testine tabi tutulurken, diğerinde belirlenen kukla değişkenler doğrudan bir

şekilde ADF regresyonuna dahil edilir. Bu test için gerekli olan kritik değerler, Perron (1989)'da bulunmaktadır (Yamak ve Korkmaz, 2005: 22-23).

Breuting Testi (BR) (2000), yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan panel birim kök testlerindedir. Bu test sadece dengeli panel veri analizinde kullanılmaktadır

Bu panel birim kök testinde diğer panel birim kök testlerinden farklı olarak standart t istatistiğinin kullanılabilmesi için regresyonlar hesaplanmadan önce veri dönüştürülmektedir. Aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Y_{it} = \mu_i + \beta_{it} + X_{it}$$

$$X_{it} = \sum_{k=1}^{p+1} \alpha_{ik} X_{i,t-k} + \varepsilon_{it}$$

$s \leq 0$ için $X_{is} = 0$ olurken, ε_{it} 'nin saf rassal olduğu varsayılmaktadır. $E(\varepsilon_{it}^2) = \alpha_i^2$ olmaktadır. Bu testte de tüm birimlerin sabit bir otoregresif parametreye sahip olduğu varsayılmaktadır. H_0 hipotezi fark durağanlıktır. H_1 alternatif hipotezde ise Y_{it} durağandır. Uygulama iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada gecikmeli farkların regresyonu tahmin edilmekte ve kalıntılar elde edilmektedir. İkinci aşamada ise olası heterokedasitiye karşı kalıntılar standartlaşmaktadır.

Panel veri analizinde sabit etkiler veya tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin uygulanacağına karar verebilmek amacıyla çeşitli test yöntemleri geliştirilmiştir. Bu test yöntemleri, Hausmann, Mundlak ve Breush-Pagan Langrange Çarpanı testleri ve Olasılık Oranı test istatistiği olmaktadır.

Panel veri analizlerinde birimlere özgü spesifik etkilerin sabit mi tesadüfi mi olduğuna karar verebilmek için Hausman Test istatistiği (1978) kullanılmaktadır Hata bileşeni modelinde en önemli varsayımlardan biri $E v_{it} | X_{it} = 0$ varsayımı olmaktadır. Hata terimi v_{it} , bağımsız değişken, X_{it} olmaktadır. Birim sabit etkilerin bulunduğu durumda ise $E v_{it} | X_{it} \neq 0$ olmaktadır. Dolayısıyla β parametresinin tahmini tutarsız ve yanlı olmaktadır.

Bu amaçla birimlere ait spesifik etkilerle açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olup olmadığı test edilmektedir.

Bu istatistik şöyle ifade edilmektedir;

$$W = \frac{(\beta_{fE} - \beta_{RE})^2}{\text{Var}(\beta_{fE}) - \text{Var}(\beta_{RE})} \sim \chi^2_{k-2}$$

Bu denklemde; β_{fE} ; sabit etkili modele ait katsayının tahminini, β_{RE} tesadüfi etkili modelin katsayısının tahminini, χ^2_{k-2} , ki-kare dağılımını ifade etmektedir. Bu durumda k; açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir.

H_0 = Sabit etkili model tercih edilmemelidir.

H_1 = Sabit Etkili Model Tercih Edilmelidir.

Bu durumda karar kuralı Hausman Test istatistiği değerinin ki-kare tablo değeriyle karşılaştırılması sonucunda elde edilebilmektedir. Hausman test istatistiğinin tablo değerinden büyük olması durumunda H_0 test istatistiği reddedilir ve sabit etkili model kullanılması tercih edilir.

Mundlak Test istatistiğinde ise; gözlenemeyen birim sabit etkiler ve açıklayıcı değişkenler arasında oluşabilecek korelasyonu göz ardı etmektedir. Bu durumda tahminler yanlı olmaktadır. Tahminlerin etkin, tutarlı ve yansız olması, gözlenemeyen birim sabit etkiler ve açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir. Mundlak'a göre; $E A_i | x_{it}$ 'nin aşağıdaki gibi lineer bir fonksiyonla tahmin edilmesi gerekmektedir. A_i ; gözlenemeyen birim sabit etkileri ifade etmektedir.

$$A_i = \sum_t x'_{it} a_t + w_{it}$$

Yukarıdaki modelde T'ye göre ortalama alındığında aşağıdaki formül elde edilmektedir. Bu formülde "a" parametresinin sabit etkilerle bağımsız değişkenler arasında ilişki olmadığına sifıra eşit olacaktır. Mundlak formülasyonu; H_0 : a=0 hipotezinin test edilmesine dayanmaktadır (Mundlak, 1978: 71,72; Er, 2009: 79).

$$\overline{A_i} = x'_{a+w_i}$$

Test sonucunda H_0 kabul edilirse; A_i 'ler yani, gözlenemeyen birim sabit etkiler ve x_{it} ; açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olmadığı diğer bir ifadeyle tesadüfi etkiler modelinin tahmin edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılır (Hsiao, 2003: 50).

Test yöntemi olarak, Langrange Çarpanı ve Olasılık Oranı test istatistikleri de kullanılmaktadır. Langrange çarpanı test istatistiğine göre; H_0 istatistiği red edilirse gruplar arasında değişken varyans olduğundan dolayı tek faktörlü tesadüfi etkiler modeli en küçük kareler modeline tercih edilmektedir. Hausman istatistiğinin düşük değerleri tercih edilmektedir.

$$LM_{\mu} = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{\sum_{i=1}^N \left[\sum_{t=1}^T \tilde{\varepsilon}_{it} \right]^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \tilde{\varepsilon}_{it}^2} - 1 \right]^2 \sim \chi_1^2$$

Bu denklemde; E_{it} ; OLS modeline ait kalıntılara dayanmaktadır. LM testiyle sınanan H_0 hipotezi; birimlerin varyanslarının eşit olduğunu ifade ederken; alternatif hipotez H_1 hipotezi ise; tek faktörlü tesadüfi etkili modelinin daha uygun olduğu anlamını ifade etmektedir. LM istatistiği ki-kare dağılımını gösterir. LM tablo istatistiği değerinin tablo değerinden büyük olması durumunda H_0 hipotezi red edilir ve tek faktörlü tesadüfi etkili model tercih edilir.

Panel eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkilerin tahmini için ise; “Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi” (Peseran, Shin, Smith, 1999) ve “Ortalama Grup Tahmincisi” (Pesaran ve Smith, 1995), hem kısa hem de uzun dönem parametrelerini birlikte tahmin etmektedirler.

Ortalama Grup Tahmincisi (MG) tahmin metodu, her bir birim için oluşturulan otoregresif dağılmış gecikmeli modellerin uzun dönem parametrelerinin ortalamasını kullanarak uzun dönem parametresini elde etmektedir. Bu durumda, uzun dönem parametrelerin birimlere göre değerlendirilmesini sağlamaktadır. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (PMG) ise; hem eğim hem de sabit parametrelerin birimlere göre değişmesine izin veren ortalama grup tahmincisi ve sabit parametrenin değişmesine izin veren fakat eğim parametresinin sabit olmasını gerektiren sabit etkiler tahmincisinin bir arada kullanılması ile oluşmaktadır. Dolayısıyla PMG, uzun dönem parametrelerini sabit tutarken, kısa dönem parametreleri ve hata varyansının birimlere göre değerlendirilmesine izin vermektedir (Tatoğlu, Yerdelen, 2013: 243).

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Dışa dönük üretim yapan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde imalat sanayi sektörünün dış girdilere bağımlılığı, ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle dış ticaret yapısındaki gelişmeler ülke ekonomisi ile doğrudan ilişkili olmakta ve ülkenin makro ekonomik değişkenlerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’de 1980’li yıllarda dış ticaretin libere edilmesi, 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, 1995 yılında Gümrük Birliğine girilmesi, 1990-1993 dönemi itibariyle anti enflasyonist politikaların izlenmesi ile TL değerli tutulmuştur. Bu dönemde reel ücret artışları ile ilgili politikalar uygulanmıştır. 1995-1998 döneminde ise ücretler gevşetilmiş, TL’nin değer kaybına izin verilmiştir. 1990’lı yılların sonunda gerçekleşen Rusya, Brezilya Krizleri, Marmara Depremi, 2001-2002 krizleri, 2008-2009 krizleri etkisiyle ekonomik daralma ve üretim daralması yaşanmıştır. 2009 dönemi sonrası ise ekonomide toparlanma gözlenmiştir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda Türkiye ekonomisinde dış bağımlılığı arttıran birçok neden bulunmaktadır. İmalat sanayinin ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerin sınanması amacıyla yapılan ampirik gözlem sonucunda şu bilgiler elde edilmiştir.

Türkiye’de sektörel ithalat bağımlılığının ele alındığı bu çalışmada, 1996-2011 dönemine ait verilerden hareketle dinamik panel veri yöntemi kullanılarak analizler yapılmıştır.

Ekonometrik analizlerinde değişkenler arasında sahte regresyon sorununun ortaya çıkmaması için kullanılan serilerin durağan olması gerekmektedir. Stokastik bir değişkenin zaman içinde ortalaması, varyansı ve otokovaryansının sabit olması olarak tanımlanan durağanlık kavramı gelecek için doğru kestirimler yapabilmek açısından önem taşımaktadır.

Analiz kapsamında ilk olarak araştırmada kullanılacak değişkenlerin durağan olup-olmadıkları, Levin, Lin&Chu (LLC), Im, Pesaranand Shin (IPS) ve Phillips Perron (PP) testleri ile test edilmiştir. Daha sonra Pedroni panel eşbütünleşme yöntemiyle seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı belirlenmiş ve elde edilen bulgulara bağlı olarak seriler arasındaki ilişkinin varlığı panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincileri kullanılarak araştırılmıştır.

Çalışmada serilerin durağanlığının sınanmasında; Levin, Lin&Chu (LLC), Im, Pesaran ve Shin (IPS), Phillips Perron (PP) ve Breitung (BR) testleri kullanılmıştır. Testlerin sonuçları Tablo 50’de görüldüğü gibidir. LLC testine göre sabitli durumda döviz kuru (ER) ve Sabit Sermaye yatırımları (FCI) sabitli-trendli durumda; Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP), Sabit Sermaye Yatırımları (FCI) ve Ücretler (W), IPS testine göre sabitli durumda Sabit Sermaye Yatırımları (FCI), sabitli-trendli durumda Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP) ve Ücretler (W), PP testine göre sabitli durumda ücretler (W) ve son olarak sadece sabitli-trendli durumda yapılabilen BR testine göre de Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP) ve Ücretler (W) değişkenleri durağandır.

Buna karşın genel olarak ve tüm testler dikkate alındığında serilerin birinci farklarının alınması, olası bir sahte regresyon probleminin önüne geçilmesi anlamında oldukça önemlidir. Bu nedenle serileri birinci farkları alınmıştır ve bu durumda tüm serilerin birinci farklarında durağan oldukları gözlenmiştir.

Tablo 52. Birim Kök Analizi*

Birim Kök Testi	LLC				IPS				PP				BR	
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli ve Trendli	
	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.
MDEP	-0.29	0.38	0.29	0.61	0.73	0.77	-0.44	0.33	12.25	0.72	13.8	0.61	3.84	0.99
ER	-2.76	0.00	0.83	0.79	-0.28	0.38	2.87	0.99	12.6	0.69	2.94	0.99	-0.10	0.45
GDP	0.26	0.60	-3.62	0.00	2.69	0.99	-3.84	0.00	2.62	0.99	9.87	0.87	-3.95	0.00
FCI	-5.04	0.00	-1.51	0.06	-4.48	0.00	0.06	0.52	34.7	0.00	11.6	0.77	0.45	0.67
W	-0.75	0.22	-2.31	0.01	0.29	0.61	-1.31*	0.09	6.49	0.98	22.3	0.13	-2.96	0.01
BİRİNCİ FARKLAR														
MDEP	-0.39	0.34	1.24	0.89	-3.63	0.00	-1.78	0.00	37.1	0.00	29.6	0.02	5.28	1.00
ER	-5.16	0.00	-4.47	0.00	-2.68	0.00	-1.14	0.12	30.3	0.01	29.2	0.25	-4.43	0.00
GDP	-6.34	0.00	-4.52	0.00	6.65	0.00	-4.34	0.00	68.05	0.00	44.18	0.00	-8.77	0.00
FCI	-2.05	0.02	-3.06	0.00	-4.25	0.00	-2.57	0.00	44.06	0.00	29.4	0.02	-5.49	0.00
W	-6.03	0.00	-5.22	0.00	-4.81	0.00	-3.06	0.00	74.4	0.00	55.6	0.00	-5.28	0.00

*= Gecikme uzunluğunun seçiminde Schwarz kriterigözönüne alınmıştır. **= Katsayı %10 düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

Birinci farkları alınarak durağan duruma getirilen seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin sonuçları ise Tablo 53’de gösterilmektedir. Buna göre Pedroni eşbütünleşme testlerinden gerek sabitli gerekse de sabitli-trendli durumlarda yedi testten beş tanesine göre seriler arasında eşbütünleşme yani uzun dönemli bir ilişki vardır.

Tablo 53. Panel Eşbütünleşme (Pedroni) Testi a

Sabit/Sabitli-Trendli Durumlar	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistiği	1,458176*	0,0724	1,361354*	0,0867
Panel rho- İstatistiği	0,944010	0,8274	1,226067	0,8899
Panel PP- İstatistiği	-1,630617	0,0515	-4,519945	0,0000
Panel ADF- İstatistiği	-2,341679	0,0096	-3,915377	0,0000
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Grouprho- İstatistiği	1,948315	0,9743	2,106000	0,9824
Group PP- İstatistiği	-1,983715	0,0236	-6,426893	0,0000
Group ADF- İstatistiği	-3,349563	0,0004	-4,366763	0,0000

a= Gecikme uzunluğunun seçiminde Schwarz kriteri gözönüne alınmıştır. *: Katsayı %10 düzeyinde anlamlıdır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit ettikten sonra hem uzun, hem de kısa dönem ilişkilerinin yönünü ve katsayılarını Vektör Hata Düzeltme Modeli çerçevesinde Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (Pooled Mean Group Estimation-PMGE) ve Ortalama Grup Tahmincisi (Mean Group Estimation-MGE) yöntemlerini kullanarak hesaplamak mümkündür. Sektörel ithalat bağımlılığını etkileyen faktörler PMG (havuzlanmış ortalama Grup Tahmincisi) ve MG (Ortalama Grup Tahmincisi) tahmincileri ile test edilmiştir. Bu tahmincilerden hangisinin daha iyi sonuçlar ürettiğini görmek için Hausman testi (uzun dönem homojenliğinin testi) yapılmıştır. Hausman

testinin sonuçlarının yer aldığı Tablo 54' de görüldüğü gibi ki-kare değeri anlamlı değildir ve H_0 hipotezi reddedilememiştir. Dolayısıyla, PMG tahmincisi daha doğru sonuçlar vermektedir. Uzun dönem parametreleri homojendir, diğer bir ifadeyle, bu parametreler birimden birime değişmemektedir. Hata düzeltme parametresi (errorcorrection-ec, -.23) de anlamlıdır. (bu parametrenin sıfırdan küçük olması anlamlı olduğunu göstermektedir). İki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Hata düzeltme parametresi aynı zamanda serilerin durağan olmamasından kaynaklanan kısa dönem sapmalarının bir sonraki dönemde dengeye gelme hızını ortaya koymaktadır.

Bu duruma uygun olarak, bir dönemde oluşan dengesizliklerin yaklaşık %23'ü bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşıması sağlanacaktır. Bununla birlikte ele alınan değişkenlerin tümünün uzun dönem parametreleri anlamlıdır. Buna göre uzun dönemde döviz kurundaki ve sabit sermaye yatırımlarındaki %1'lik bir artış ithalat bağımlılığını sırasıyla %41 ve %30 oranlarında artırırken, gayrisafi yurtiçi hasıla ve ücretlerdeki %1'lik bir artış ise ithalat bağımlılığını sırasıyla %38 ve %14 oranlarında azaltacaktır. Kısa dönem parametrelerinde ise; sadece reel döviz kuru ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerinin katsayılarının anlamlı olduğu görülmektedir. Reel döviz kuru değişkeni uzun dönemde ithalat bağımlılığını pozitif yönde etkilerken, kısa dönemde negatif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda kısa dönemde döviz kurundaki ve gayrisafi yurtiçi hasıladaki %1'lik bir artış ithalat bağımlılığını sırasıyla %17 ve %23 oranlarında azaltmaktadır. Bir ülkenin döviz kurunda meydana gelen artış sonucunda; borçlanma bedelleri, ithal enerji maliyetleri, ithal girdilerin hammaddeleri gibi maliyetler arttığından, sanayide maliyet artışları ortaya çıkarak ithalatı kısıcıcı etki yaratacaktır.

Tablo 54. PMG ve Hausman Test Sonuçları

D. MDEP	KATSAYI	STANDART HATA	z İSTATİSTİĞİ	P > z	%95 GÜVEN ARALIĞI	
Uzun Dönem ec ER	.4137221	.1031513	4.01	0.000	.2115493	.6158949
GDP	-.3838682	.0921875	-4.16	0.000	-.5645524	-.2031839
FCI	.301372	.0725704	4.15	0.000	.1591366	.4436074
W	-.1434034	.0429813	-3.34	0.001	-.2276452	-.0591617
Kısa Dönem ec	-.235305	.1292924	-1.82**	0.069	-.4887135	.0181035
ER D1.	-.1782038	.0974844	-1.83**	0.068	-.3692698	.0128622
GDP D1.	-.2325528	.0919293	-2.53	0.011	-.4127308	-.0523747
FCI D1.	-.0155289	.0392861	-0.40*	0.693	-.0925282	.0614703
W D1.	.1071335	.0914285	1.17*	0.241	-.072063	.28633
Sabit	2.010527	1.084334	1.85	0.064	-.1147284	4.135783
Hausman Testi: chi2(4) = 3.18 Prob>chi2 = 0.5277Log Olabilirlik:226.6697Gözlem:111						

*= Katsayı anlamsızdır. **= Katsayı %10 düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

Birim etkileri açısından incelendiğinde ise; kâğıt-kâğıt ürünleri ve basım sanayi, kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi ve metal eşya-makine, teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi sektörlerinin hata düzeltme parametrelerine ait katsayılar anlamlıdır (bkz. Tablo 55).

Tablo 55. Sektörlere ait Uzun Dönem Katsayıları

Sektörler	ec (hata düzeltme katsayısı)		
	Katsayı	(z) ist	Olasılık
1. Gıda İçki ve Tütün Sanayi	-.0174366	-0.71	0.475
2. Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	-.0618353	-1.43	0.153
3. Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii	-.015346	-0.31	0.757
4. Kâğıt-Kâğıt Ürünleri ve Basım Sanayii	-.4351537	-1.89*	0.059
5. Kimya-Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayii	-.4720388	-2.02	0.043
6. Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	.2409415	3.42	0.001
7. Metal Ana Sanayii	-.9319442	-8.16	0.000
8. Metal Eşya-makine, Teçhizat, Ulaşım Aracı, İlmi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayii	-.9319442	-3.60	0.000

*= Katsayı %10 düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

Sektörlere ait uzun dönem katsayıları dikkate alındığında Kağıt k-kağıt ürünleri basım sanayi z istatistiği değeri -1.89, Kimya-Petrol, Kömür, kauçuk ve Plastik ürünleri snayi z istatistiği değeri -2.02, Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi z istatistiği değeri 3.42, Metal ana sanayi z istatistiği değeri -8.16, Metal Eşya-Makine, Teçhizat, Ulaşım Aracı ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi z istatistiği değeri -3.6 olarak gözlenmiştir. Bu durum söz konusu sektörlerde dönem itibariyle imalat sanayi ithalat paylarının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ithalat bağımlılığı ile döviz kuru, gayri safi yurtiçi hasıla, ücretler ve sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Üretim bileşiminde ithal girdi kullanımının artması ve imalat sanayi içerisinde endüstri-içi ticaretin ağırlıklı bir yapı kazanması, son yıllarda Asya-Pasifik kaynaklı ithalattaki artış ve Türk lirasının değerlenmesi sonucu ithal girdinin yaygınlaşması gibi sebepler imalat sanayi üretiminin ithalata bağımlılığını arttırmıştır.

Elde edilen sonuçlar bazı literatür çalışmalarıyla kıyaslandığında ise; Yükseler ve Türkan (2006) çalışmasında ana metal sanayi, mobilya diğer imalat sanayi, kok kömürü petrol ürünleri sanayi, haberleşme radyo-TV cihazları, kimyasal madde ürünleri imalatı, tıbbi-hassas optik cihazlar, elektrikli makine cihazlar ve plastik kauçuk ürünleri imalatı sektörlerinin ithalata bağımlılık oranlarının yüksek olduğunu gözlemlemiştir. İthal girdi kullanımının düşük olduğu sektörlerin ise; gıda ürünleri içecek, metalik olmayan diğer mineral ürünler, ağaç mantar ürünleri ve tütün ürünleri imalatı sektörleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla çalışmamızda sonuçlara benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Özlale ve Karakurt (2012) çalışmasında imalat sanayi sektörlerinin üretimdeki kullandıkları ithal ara ve yatırım malı üzerinden sektörel ithalat bağımlılıklarını analiz etmişlerdir. İthalat bağımlılık oranı sırasıyla yüksek sektörler şöyle ifade edilmiştir. Gübre üretiminde, demir-çelik sektöründe, bilgisayar ve veri işleme makinelerinde, kimyasallarda, diğer metaller ve mamullerde, motorlu kara taşıtlarında, hava taşıtlarında, kauçuk ve plastikte, tekstil, optik tıbbi, alet ve ölçüm cihazları imalatında, kağıt ve kağıt hamurunda, beyaz eşya ve tüketici elektroniğinde, deri kürklü imalatında, tıbbi ve eczacılık ürünleri ve elektrik makineleri ve cihazlarda, gemi ve tekne imalatında, kozmetik ve temizlik ürünlerinde ve bitkisel yağ ve yağlı tohum sektöründe, ağaç-odun sektörü ve hayvan yemi sektöründe, mücevherat ve değerli taş sektöründe, demiryolu araçları ve metal eşyada, makine ve hububat, diğer eşya, maden ve mineral

ürünleri imalatında yüksek oranda gözlemlenirken, hazır giyim, hayvancılık ürünlerinde, diğer gıda, mobilya, içecek imalatı, sebze-meyve ve tütün ürünlerinde daha düşük oranda ithalata bağımlılık gözlenmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda sonuçlara benzer sonuçlar elde edilmiştir

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayileşme kavramı teknolojik ve sektörel bakış açılarına göre farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Sanayileşme ekonomide sanayi sektörü hacminin görece olarak büyümesi yanı sıra, devamlı olarak sürdürülen uygulamalı bilimsel araştırmalara ve enerji kaynaklarına oturtulmuş bir teknolojinin neden olduğu ekonomik değişme olarak ta tanımlanabilmektedir. Sanayileşme, ekonomik kalkınmanın temel göstergelerindedir.

Sektörel yaklaşımla Türkiye’de sanayinin ekonomideki yerini, yapısını gelişimini inceleyerek sanayileşmenin ekonomik kalkınmaya katkısı değerlendirilebilmektedir. Bu amaç doğrultusunda sanayi sektörünü dar anlamda kavramak ve sanayi sektörü içerisinde en yüksek paya sahip olan, imalat sanayinin gelişimini ve yapısal değişimini analiz etmek uygun olmaktadır. Çünkü imalat sanayi sektörü katma değer üreterek ekonomik kalkınma ve büyümeyi önemli ölçüde desteklemektedir. Bir sektörde katma değer üretme kabiliyeti o sektörün toplam faktör verimliliğini, GSYH büyüme katkısını, istihdama katkısını önemli ölçüde etkilemektedir. İmalat sanayinin büyüklüğünün göstergesi olarak; imalat sanayide üretilen hasılanın GSYH’ya oranı, imalat sanayide istihdam edilen işgücünün ekonomideki toplam istihdama oranı ve imalat sanayinin dış ticaret yapısı ölçüt olabilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dış açıkların artmasının nedenlerinden biri; imalat sanayinin giderek artan oranlarda ithalata ve ithal girdilere bağımlı olmasıdır. İmalat sanayinin dış ticaret yapısı ölçütüne göre değerlendirme yapıldığında imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğinin sınanması ekonomik gelişim açısından önem arz etmektedir.

Bu amaç doğrultusunda uzun dönem, kısa dönem ve birim etkileri açısından TUIK verileri referans alınarak hazırlanan dinamik panel veri (panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen artışların imalat sanayi ithalat bağımlılığını arttığı gözlenmiştir. Döviz kurunda meydana gelen artış ithal edilen ara ve yatırım malları fiyatlarını arttırarak ithalat maliyetlerini yükseltmektedir. Dolayısıyla kurda oluşan bu artış yerli ara ve yatırım mallarının kısa dönemde ithal

olanla ikame etmesine neden olabilecektir. Böylece kısa dönemde imalat sanayinin ithalata bağımlılığını azaltabilecektir. Fakat uzun dönemde, imalat sanayinin ara mallarında ithalata bağımlı olduğu ülkelerde döviz kurundaki artış sonucu, tüketim ve yatırım mallarının ithalatı azalırken, ara malı ithalatının payının artması sonucu imalat sanayinin ithalata bağımlılığı artış gösterebilmektedir.

Ekonomik büyümede meydana gelen artış sonucunda yurtiçi tüketimden ziyade ihracata dayalı üretimin artış göstermesiyle kısa dönemde imalat sanayinin ithalata bağımlılığı azalabilmektedir. Uzun dönemde ise ekonomide meydana gelen büyüme dolayısıyla imalata sanayide meydana gelen büyüme, ithal girdi kullanımını arttırarak ithalata bağımlılığın artmasına neden olabilmektedir.

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığını etkileyen nedenlerden bir diğeri ise ücretlerde meydana gelen değişim olmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve yabancı spekülâtif sermaye girişinin artması, tüketici kredisi ve ücretlerde meydana gelen değişim gibi nedenler beklenen reel gelirin değişkenliğini arttırabilmektedir. Ücretlerdeki artış ithalata bağımlı sektörlerde gerçekleştiği takdirde, uzun dönemde bu sektörlerde maliyeti arttırdığından üretimin azalmasına ve dolayısıyla imalat sanayide ara ve yatırım malı ithalatının azalmasına neden olabilmektedir.

Sabit sermaye yatırımlarındaki değişimin imalat sanayide ithalat bağımlılığını etkilemesi ise şöyle gerçekleşebilmektedir. Ekonomide faiz oranlarının yükselmesi sonucunda reel yatırımlar ve finansal yatırımlar arasında tercih yapılmasına neden olabilmektedir. Faiz oranlarının yükselmesi ile finansla araçların getirisinin yükselmesi reel yatırımların azalmasına neden olabilmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının reel yatırımlara değil, spekülâtif ve kısa vadeli yatırımlara yönelmesi ihracatçı sektörlerde rekabet gücünü azaltabilmektedir. İthalatı ikame edebilecek ürünlerin yatırımlarının azalmasına ve ithalata bağımlılığın uzun dönemde artmasına neden olabilmektedir.

Dolayısıyla elde edilen sonuçlara göre uzun dönem parametrelerinde; döviz kuru, sabit sermaye yatırımı, GSYH'da meydana gelen artışların imalat sanayi ithalata bağımlılığını artırırken, ücretlerde meydana gelen artışların imalat sanayi ithalat bağımlılığını azalttığı gözlenmiştir. Kısa dönem parametrelerinde ise; döviz kurunda ve GSYH'da meydana gelen artışların imalat sanayi ithalat bağımlılığını azalttığı gözlenmiştir.

İmalat sanayi üretim yapısında zaman içerisinde meydana gelen değişim, ekonominin yapısında meydana gelen değişim ile açıklanabilmektedir. Türkiye’de 1980’den günümüze imalat sanayide çok önemli gelişmeler ve yapısal dönüşümler yaşanmıştır. Bu gelişmelere birçok iç ve dış etkenler neden olmuştur. İmalat sanayi 1994, 1999, 2001, 2008-2009 kriz dönemlerinden de ciddi biçimde olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Bu dönemlerde imalat sanayinin tüm alt sektörlerinde ve ana sanayi gruplarında reel hasılda gerileme gözlenmiştir.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı, 1996 yılında AB ile Gümrük Birliğine girilmesi, Çin, Hindistan ve diğer Yükselen Ülkelerin küreselleşmeye etkin biçimde katılmaları, 2001 krizi sonrası GEGP kapsamındaki yapısal düzenlemeler ile Türkiye’nin ihracatçı olduğu bir çok sanayi mallarında yükselen rekabetleri doğrultusunda imalat sanayi ve sanayi mallarının dış ticaretinin gelişimi önemli ölçüde etkilenmiştir. Ekonomide gerçekleşen olumlu gelişmeler çerçevesinde ise; imalat sanayinin alt dallarında önemli ölçüde değişme gerçekleşmiştir. Sektörün birleşimi çeşitlenmiş, zenginleşmiş ve sanayi dalları bakımından daha dengeli bir yapı oluşmuştur. Ekonomi bu gelişimi gösterirken gelir elastikiyeti daha yüksek olan, talebi daha fazla artan malları üreten ve üretim faktörlerine daha fazla getiri sağlayan sanayi dalları gelişimi hızlanmıştır. Söz konusu dönemde ithalat bağımlılığı yüksek, katma değer oranı düşük olan sanayilerin büyüme gösterdiği gözlenmektedir. Hızla büyüyen alt sektörlerin ithalata bağımlılığı, daha düşük oranda büyüyen alt sektörlerin ithalata bağımlılığından yüksek olmaktadır. Dolayısıyla İmalat sanayinin alt sektörlerinden hangilerinin ithalata bağımlılığının yüksek olduğu önem arz etmektedir. Elde edilen sonuçlara göre; birim etkileri açısından incelendiğinde ise; kağıt-kağıt ürünleri basım sanayi, kimya-petrol-kömür-kauçuk ve plastik ürünleri sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi ve metal eşya-makine, teçhizat, ulaşım aracı ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi sektörlerinde ithalat bağımlılığının yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca bu sektörler ile döviz kuru, GSYH, ücretler ve sabit sermaye yatırımları arasında ilişki bulunmaktadır.

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye’de imalat sanayi sektörü hem büyümekte, hem de yapısal bir değişim geçirmektedir. İstikrarlı büyüme ve kalkınma sağlanabilmesi için; istihdam ve katma değer yaratan imalat sanayi sektörlerinin gelişimine ve üretim kompozisyonunda ithal girdi kullanımının düşük olduğu sektörlerde gelişim gösterilmesine önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, T. G., (2012), *İktisat Tarihinde Klasik Öncesi Döneme Genel Bir Bakış: Merkantalist ve Fizyokrat Dönemler*, <http://www.ceterisparibus.net/> (05.03.2012).
- Akkoyunlu, A.S., (1996), “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 7 Sayı: 21.
- Aktaş, C.,ve Yılmaz,Y.,(2008), “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin İhracat Fonksiyonunun Tahmini”, İstanbul Ticaret Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:7, Sayı:13, ss.89-104.
- Akyüz, Y., (2009), *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*, Ankara: Efil Yayınevi.
- Alam, M. İmam, (2003), “Manufactured Exports, capital Good Imports and Economic Growth: Experience of Mexica and Brazil”, *International Economic Journal*, 17(4): 85-105.
- Altıntaş, M., Demirel, B., Güvercin, D., Aksoy, E., Sevim C., Günaydın, İ., (2008), “Ekonomi Biliminde Dönüşümün Nobel Ekonomi Ödüllerine Yansıması”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 19, sayı: 66, ss119-153.
- Alpar, C., (1974), *Türkiye’nin Planlı Dönemde İmalat Sanayini Koruyucu Dış Ticaret Politikası*, A.Ü. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Alpar, C., (1981), *İhracata Dayalı Sanayileşme*, World Development Report.
- Alpar C., (1982), *Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, Turhan Kitabevi Yayını No: 11, Ankara : Erk Mat.
- Appleyard, D.R. ve Field, A.J, (1992), *Internatioanal Economics*, Irwin: Boston.
- Arellano, M. (2003), *Panel Data Econometrics*, Oxford: Oxford University Press.
- Arısoy, İ, (2005), “Türkiye’de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi Sosoyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, ss. 45-68.

- Ata, H. A., ve Arslan, İ., (2009), “Döviz Kuru ve Piyasa Dinamikleri İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 34, Temmuz-Aralık
- Atik, H., (2006), “Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61-2.
- Aydemir C. ve Güneş H.H., (2006), “Merkantalizmin Ortaya Çıkışı” , *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15 , (136-158).
- Aytemiz, S., (2005), “Türkiye İmalat Sanayi Üretimi ve Dış Ticaretin Yapısı”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 16, Sayı: 56, ss.43-56.
- Baker, S.A. (1990), *An Introduction to International Economics*, Florida: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- Balassa B., (1978), “Exports and Economic Growth: Further Evidence”, *Journal of Development Economics*, June.
- Balassa, B., (1986), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları* (Çev:Hedli Avnih), Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 270.
- Balaylar Acar, N., (2011), “Reel Döviz Kuru İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği” , *Sosyoekonomi/2011-2/110207*.
- Balestra, P., (1992), *Introduction to Linear Models for Panel Data, The Econometrics of Panel Data Handbook of Theory and Applications*, Ed L. Matyas and P. Sevestre, Kluwer Academic Publishers.
- Baltagi, B. H. (1995), *Econometric Analysis of Panel Data*, Wiley Chichester.
- Baltagi, B. H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data. Third Edition*, England: JohnWiley & Sons Ltd.
- Balı, S., ve Cinel, M.O.,(2011), “Altın Fiyatlarının IMKB 100 Endeksine Etkisi ve Bu Etkinin Ölçülmesi” , *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 3-4.
- Barışık, S. Ve Yayar, R. (2012), “Sanayi Üretim Endeksini Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, *İktisat İşletme Finans*, 27, 53-70.

- Baştav, L., (2012), “ Dışa Açık Büyüme Modelinde Sanayi Politikalarının Gelişimi: Türk İmalat Sanayinin Yapısı ve Rekabet Gücü (1980-2011)”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 39 (Aralık).
- Bayar, G., Güloğlu, B., ve Tokpunar S., (2011), “Sanayi Sektörü İstihdamının Temel Belirleyicileri ve Dış Ticaret: Türkiye Örneği”, *Ekonomikyaklaşım.org/kongre 2011*.
- Bayar, G. Ve Tokpunar S., (2014), “Türkiye İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üretimini Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”, *Business and Economics Research Journal* 5(1). 2014.
- Bayülken Y.ve Kütükoğlu C., (2012), “Küçük ve Orta Ölçekli sanayi İşletmeleri (KOBİ’ler)”, *TMMOB Makine Mühendisleri Oda Raporu*, Yayın No: MMO/583.
- Bendix, R., (1969), *Nation Building and Citizenship*, Newyork: Doubleday.
- Bendix, R. (1995), *Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma, Sosyoloji Yazıları*, Der: İhsan Sezal, 3. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Berksoy, T., (1982), *Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme*, İstanbul: Nadir Kitap.
- Blaug, M., (1983), *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge Üniversty Press: Cambridge.
- Bloomfield, A., I, (1938), “The Foreign Trade Doctrines of Physiocrats, American Economic Review”, *American Economic Association* , Vol: 28, No: 4, pp. 716-735.
- Bocutoğlu, E.ve Ekinçi A., (2009), “Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden maliye Politikası”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 156.
- Bond, S. (2002), “Dynamic Panel Data Models: A Guide to Micro Data Methods and Practice”, *CEMMAP Working Paper*, No: Cwp0209 (1-36).
- Boratav, K., (1987), *Türkiye İktisat tarihi 1908-1985*, Ankara: Gerçek.
- Boratav, K., (2003), *Türk İktisat Tarihi (1908-2002)*, 7.Baskı, İstanbul: İmge Yayınları.
- B.S.T.B. (2011, 2013, 2014), *Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Basın Bülteni*.

- Chorbit Y. Ve Virmani, A., (2002), “The Political Failure of Economic Theory: Physiocracy, Population (English Edition)”, *Institute National d’Etudes Demographiques*, Vol: 57, No: 6, pp. 855-883 .
- Çağlayan, E. ve Şak; N. (2009), “OECD Ülkeleri için Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Analizi: Panel Eşbütünleşme Yaklaşımı”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1.
- Çarıkçı, E., (1983), *Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çarıkçı, E., (1991), *Türkiye’de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları*, İstanbul: Adım Yayınları.
- Çelebi, E., (2011), “Türkiye’de Develüasyon Uygulamaları (1923-2000)”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*.
- Çelebi, I, (1991), *Dışa Açık Büyüme Ve Türkiye*, İstanbul: E Yayınları.
- Çelik, K. (2006), *Uluslararası İktisat*, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Demirtaş, G., (2009), *Yönetişimin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Bölümü Doktora Tezi.
- DİE, (1973), *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara.
- Doğan, M., (2013), “Türkiye’de Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 28, ss. 211-231.
- Duch, R., (2008), *Longitudinal/Panel Data Analysis: Lecture 3 and 4*,
http://www.raymond.duch@nu_eld.ox.ac.ukraymondduch.com/class/paneldata,
Date of Access: (28.05.2010).
- Dudley, Dillard, (1978), “Revolutions in Economic Theory”, *Southern Economic Journal*, 44 ss. 705-724.
- Düger, İ.H., İsgender, M., (1999), “Ekonomik Kalınma Stratejileri ve Bazı Ülke Deneyimleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2 Haziran.
- Dülgeroğlu, E., (1988), *Kalkınma Ekonomisi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

- Egeli, H.A., (1993), *Türkiye’de İzlenen Sanayileşme Stratejilerinin Sanayi Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi*, İç Sanayi Yıllığı.
- Egeli, H.A., (1998), “Türk İmalat Sanayi Sektörlerinin İhracata Katkısı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*, S.3, s. 1-14.
- Egeli, H.A., (2001), “Dış Ticaret açısından Snayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Journals of Manas*, Vol: 1, Issue: 2, ss. 149-161.
- Ehrlich, H., (1955), “British Mercantilist Theories of Profit”, *American Journal of Economics and Sociology*, C.14, 377-386.
- Ekelund, R. B . ve Hebert, R.F., (1997), *A History of Economic Theory and Method*, Mc Grawhill: Newyork.
- Enders, W., (1995), *Applied Econometric Time Series*, John Wiley and Sons, UK.
- Er, Ş., (2009), *Dinamik Panel Veri Analizi ve Bir Uygulama*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, Doktora Tezi.
- Eren, A.A., (2011), “Sir William Petty: Merkantilist Bir Düşünür mü?”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 22, sayı: 79, ss. 45-70.
- Ersungur, M., Ekinci E.D. ve Takım, A., (2011), “Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılıktaki Değişme: Girdi Çıktı Yaklaşımıyla Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı.
- Eser, U., (1993), *Türkiye’de Sanayileşme*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Eşiyok, A. B., (2002), *Türkiye Ekonomisinde İhracata Dayalı Büyüme Modeli ve İmalat Sanayinin Yapısı*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası, Ekonomik Araştırma Raporu.
- Eşiyok, A.B., (2012), “ Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 49, Sayı: 569.
- Eşiyok, A. B., (2013), “Türkiye İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı Sürdürülebilir mi?”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, Sayı: 31-32.
- Felderer B., Homburg S., (1987), *Macroeconomics and New Macroeconomics*, Springer-Verlag: Berlin Heidelberg.

- Fisunoğlu M.,ve Köksal T. B., (2009), “Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 20 (70), 31-60.
- Fontanel, J., Hebert, J.P., Samson, I., (2008), *The Birth of The Political Economy In The Hearth of Politics: Mercantilism, Defence and Peace Economics*, 19: 5, 331-338., Roulledge: London.
- Füsunoğlu, M.H. ve Yücel, F., (2008), “Panel Veri Yaklaşımı Altında Gümrük Birliği Antlaşmasının Türk İmalat Sanayine Etkilerinin Bir Analizi”, *Niğde Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt: 1, sayı: 2, ss.1-18.
- Galbraith,J.,K., (2004), *İktisat Tarihi*, (ev.Müfit Günay), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ghosh, S., (2000), “The Casual Relationship Between International Trade and Employmentin the Manufacturing Sector of United States”, *The International Trade Journal*, 14(4), 399-418.
- Greene, W. H. (1997), *Econometric Analysis*, Third Edition, New Jersey: Prentice- Hall International, Inc.
- Göker, A., (1993), *Serbest Pazar Ekonomisi lkelerinde Sanayileşme Teknolojiye Yetişme Politikaları ve Devletin Rolü*, Ankara: TMMOB.
- Gujuratti, D.N., (2003), *Temel Ekonometri*, 3. Baskı (evirenler: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gl, E. ve Kamacı, A., (2012), “Dış Ticaretin Büyüme zerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C: 2, S: 3, s.81-91.
- Han, E. ve Kaya, A., (2002), *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* , Geliştirilmiş 4. Baskı: Eskişehir.
- Hale, W.,(1981), *The Political and EconomicDevelopment of Modern Turkey*, London: Croom Helm.
- Haley, B.F., (1936), *Hecksher, Mercantilism, The Quarterly Journal of Economics*, Oxford Universty Press , Vol: 50, No: 2, pp: 347-354.

- Hasanov, M., (2006), “Enflasyon Belirsizliğinin Üretim Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (2), ss. 191-206.
- Hasanov, M., (2014), *Türkiye'nin Stratejik Hedefi, İthalata Bağımlılığının Azaltılması, Hazar Strateji Enstitüsü*, HASEN.
- Havrylyshyn, O.,ve Kunzel, P. (1997), “Intra-Industry Trade of Arab Countries: An Indicator of Potential Competitiveness”, *IMF Working Paper*, No: WP/97/47.
- Heckscher, Eli F., (1936), “Mercantilism”, *Economic History Review*, (1st Series, VII (November), 44-54.
- Hinton, R.W.K, (1955), “The Mercantile System in the Time of Thomas Mun”, *The Economic History Review*, New Series, Vol:7, No: 3, pp. 277-290, Wiley-Blackwell on Behalf of The Economic History Society.
- Holander, S., (1987), *Classical Economics*, Toronto and Buffalo University of Toronto Press.
- Hsiao, C.; (2003), *Analysis of Panel Data*, Second Edition, New York: Cambridge University Press.
- Isaak, R., A., (1991), *International Political Economy*, New Jersey: Prentice Hall.
- İlkin, Akın (1973), *Endüstrileşme, Ak İktisat Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul: Ak Yayınları.
- İnançlı, S. ve Konak; A., (2011), “Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 343-362.
- İncekara, A., (1985), *Türkiye’de Sanayileşme Politikaları ve İhracata Yönelik Stratejiye Geçiş*, İstanbul Üniversitesi SBE: Doktora Tezi.
- İyibozkurt, E., (1992), *Uluslararası İktisat*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Judges, A.V.,(1991), *The Idea of Mercantile State, The later Mercantilist (der. M.Blaug)*, Edward Elgar Pub, Vermont, s. 48-76.
- Karadağ, M. (2010), “The Impact of Public Capital on Efficiency of Private Manufacturing Industry at Regional Level”, *Ege Akademik Bakış*, 10 (4), 1167-1174.

- Kavoussi, R., (1985), "International Trade and Economic Development: The Recent Experience of Developing Countries, *The Journal of Developing Countries*", *The Journal of Developing Areas*, pp. 393-416.
- Kazgan, G.,(1974), *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Kazgan, G., (1985), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kazgan, G., (1988), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kazgan, G. (1993), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Basım.
- Kazgan, G. (1999), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 8. Basım.
- Kazgan, G.,(2000), *Küreselleşme ve Ulus Devlet:Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniveristesesi.
- Keane, M.P. ve Runkle, D.E., (1992), "On The Estimation of Panel Data Models with Serial Correlation When Insturement ara not Strictly Exogenous", *Journal of Business & Economic Statics*, Vol: 10, No: 1.
- Keesing, D.B., (1968), *Labor Skills on The Structure of Trade in manufactures, The Open Economy Essays on International Trade and Finance, Peter B. Kenen ve Roger Lawrence (ed)*, Columbia University Press.
- Kennedy, P. (2005), *Ekonometri Klavuzu*, Beşinci Baskı, (M. Sarımeşelive Ş. Açıkgöz, Çev.), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Keynes, J.M., (1936), *The General Theory of Employment Interest and Money*, Macmillan, Cambridge Universty Press,ü for Royal Economic Society, elektronik edition:<http://homepage.newschool.edu/het/texts/Keynes/gtnote.htm>.
- Keynes, J.M., (1969), *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi*, Çev.Asım Baltacıgil, İstanbul: İstanbul Fakülteler Matbaası.
- Kılıç, S. (2001), *Hazine Taşınmaz Mallarının Ülkenin Ekonomik Kalkınması Yönünde Değerlendirilmesi*, Milli Emlak Müdürlüğü, İzmir, s.1-6

- Kılıçbay, A., (1984), *Türk Ekonomisi Modeller, Politikalar, Stratejiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kibritçioğlu, A., (1996), “Friedrich List’s Infant Industry Argument” , *Munich Personal RePEC Archive*, MPRA Paper NO: 2549, posted 5. April. 2007.
- Kindleberger, Charles P., (1970), *Uluslararası İktisat*, (Çev, Necdet Serin), Ankara: Doğan Yayınevi.
- Korum, U., (1977), *Türk İmalat Sanayi ve İthal ikamesi: Bir değerlendirme*, Ankara: SBF Yayını
- Kök, R ve Şimşek, N., *Panel Veri Analizi*,
<http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/dosyalar/panel2.pdf> (14.03.2014).
- Krugman, P. (1980), “Scale Economies Product Differentiation and the Pattern of Trade”, *The American Economic Review*, Vol:70, No:5, 950-959. unity, Boston: The Hague.
- Kubo Y.-Melo, J.-Ropbinson S., (1986), “Trade Strategies and GrowthEpisodes”,H.Chenery- S.Robinson-M.Syrquin (Ed.), *Industrialization and Growth: A Comperative Study*”, *World Bank Research Publication*, Oxford Univ.Press.
- Kumbaracıbaşı, O., (1976), *Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara.
- Kutlu, E., (2011), *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*, TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 15-75.
- Kuyucuklu, N. (1993), *Türkiye İktisadı*, 3.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Lall, S. (2000), “Turkish Performance in Exporting Manufactures: A Comparative Structural Analysis” , *QEH Working Paper*, 47, London.
- Linder S.B., (1961), *An Essay on Trade and Transformation*, John Wiley& Sons, New York, 1961, aktaran: Şiir Erkök Yılmaz, (1992), *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınevi.
- List, F., (1959), *Das Nationale System Der Politischen Ökonomie*. Basel / Tübingen: Kyklos Verlag & Mohr (1. Baskısı: 1841).

- Levin, A., Lin, C. Ve CHU, C.J., (2002), “Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties” , *Journal Of Econometrics*, 108 (2002), s. 1-24, ELSEVİVER.
- Madalla, G.S. ve Shaoven, W. (1999). “A Comparative Study of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, 0305-9049.
- Marcos-Martin, A., ve Galvez Suarez C. (2000), “Technical Efficiency of Spanish Manufacturing Firms: A Panel data Approach”, *Applied Economics*, 32, 1249-1258.
- Mill, J.S., 1909, *Principles of Politikal Economy with Some Applications to Social Philosophy*, editör: W.J. Ashley.London (ilk baskısı:1844), alıntıl原因, Bayraktutan Y.
- Mundlak, Y., (1978), “On The Pooling Of Time Series and Cross Section Data”, *Econometrica*, C: 46, No: 1, s. 69-85.
- Neil, T.P., (1949), “The Physiocrats Concept of Economics”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol:63, No:4, pp:532-553, Oxford University Press.
- Nerlove, M.L. and Balestra P., (1992), *Formulation and Estimation Econometric Models for Panel Data, The Econometrics of Panel Data: Handbook of Theory and Applications*, Ed L.Matyas and P.Sevestre, Kluwer Academic Publishers.
- Neumark, F., (1943), *İktisadi Düşünce Tarihi*, Tercüme: Ahmet Ali Özeken, Birinci Cilt, İstanbul: Güven Basımevi.
- Nickell,S., (1981), “Biases in Dynamic Models with Fixed Effects”, *Econometrica*, C: 49, No: 6.
- O’Brien R., (1997), *Subsidy Regulation and State Transformation in North America, The GATT and The EU Hampshire*.
- Ongun, T. , (2009), *Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, Ankara: Gazi Yaymevi.

- Oransoy, G.C., (2013), “İhracat ve Ücretler Arasındaki İlişkinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması”, *Çukurova Üniversitesi: International Conference on Eurasian Economics*.
- Osbat, C., (2004), *Panel Unit Root and Panel Cointegration Methods*, European Central Bank, September 24.
- Ökte, M. K. S.; (2008), “Antik Çağda İktisadi Düşünce”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S.24, (037-062).
- Özbey, F.R., (1999), *Bütünleştirilmiş Sanayi Stratejisi Çerçevesinde Türkiye’de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, B. ve Arı, A.,(2011), “İşçi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 38 ss. 101-117.
- Özgüven, A., (1984), *İktisadi Düşünceler Doktrinler ve Teoriler*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özkan, Ö., (2006), “Türkiye’nin Üretim Ve Dış Ticaret Yapısındaki Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar Rapor Eleştirisi”, *Ç.Ü., İİBF Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1.
- Özlale, Ü. ve Karakurt, A., (2012), “Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması için Politika Önerileri”, *Bankacılar Dergisi*, TBB, Sayı: 83, ss. 1-33.
- Öztürk, N., (2009), *Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama*, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Pakdemirli, E., (1991), *Ekonomimizin 1923’den 1990’a Sayısal Görünümü*, Milliyet Yayınları.
- Pamukçu, T. Ve Boer P.De., (1999), “Technological Change and Industrialization: An Application of Structural Decomposition Analysis to The Turkish Economy (1968-1990)”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 10, Sayı: 32, S.5-30.
- Parasız, İ., (1998), *Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ., (2011), *Keynesyen ve Keynesyen Sonrası Makro Ekonomi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Patterson, K.; (2000), *An Introduction to Applied Econometrics: A Time Series Approaches*, London: 1. Published, Macmillan.
- Pelkman, J.; (1984), *Market Integration in the European Community*, The Hague, Boston.
- Posner, M.V., (1961), *International Trade and Technical Change*, Oxford Economic Papers 13, 323-341.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. ; (1999), “Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels”, *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Robbins, L.,(1998), *History of Economic Thought: The LSE Lectures*. Ewing, NJ, USA: Princeton University Press.
- Ribeiro, P.E., Corseuil, C.H., Santos, D., Furtado, P., Amorim B., Servo, L. Ve Souza, A., (2004), “Trade Liberalization , the Exchange Rate and Job Flows in Brazil”, *Policy Reform*, 7 (4), 209-223.
- Saatçi, M. ve Aslan, A., (2007), “Türkiye’de İmalat Sanayide İthalatın Piyasayı Disipline Etme Hipotezinin Testi: Panel Veri Yaklaşımı”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 29, ss.1-15.
- Salvator, D., (2001), *International Economics: Trade and Finance*, Hoboken Wiley.
- Salvatore, D., (2007), *International Economics*, New Jersey: John Wiley and Sons Inc, Ninth Edition.
- Salvatore, D., (1998), *International Economics*, Prentice Hall, 6Th Edition
- Samuels, W.J., (1962), “The Physiocratic Theory of Economic Poliicy”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 76, NO:1, pp 145-162, Oxford University Press.
- Savaş, V., (2000), *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Say, JB., (2001), *A Treatise of Political Economy; or The Production, Distrubition and Consumption of Wealth*, Batoche Books.
- Saygılı Ş., Cihan, C., Yalçın, C. Ve Hamsici T. , (2009), *Türk İmalat Sanayinin İthalat Yapısı (Taslak Rapor Özeti)*, TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü.

- Sayılgan, G. Ve Süslü,C., (2011), “Makro Ekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerinde Bir İnceleme”, *Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, Cilt: 5, Sayı: 1.
- Schumacher, Reinhard (2012), “Adam Smith’s Theory of Absolute Advantage and The Use of Doxagraphy in The History of Economics”, *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, Volume 5, Issue2, Autumn 2012, pp 54.
- Screpanti, E. ve Stefano Z., (2005), *An Outline of The History of Economic Thought*, Oxford University.
- Sodersten B., ve Reed G., (1994), *International Economics*, St. Martin’s Press, 3rd Ed, New York.
- Seyidoğlu, H, (1982), *Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikaları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Seyidoğlu, H., (2003), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulamaları*, Geliştirilmiş 15. Baskı, Güzem Can Yayınevi: İstanbul.
- Smith, A. , (1937) , *An Inquiry into The Nature and Causes Of The Wealth Of Nations: E.Cannan (E.D.)*
- Smith, A. (2007), *Ulusların Zenginliği*, (Çev: Metin Saltoğlu), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Songur, M. ve Yaman, D., (2013), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi”, *Maliye Dergisi*, Sayı:164.
- Soullé, G. ve Antell G.(1996), *Herkes İçin Ekonomi* (Çev: Necat Muallimođlu), İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Sönmez, S., (2011), *Sermaye Birikimi Rejimi ve ihracata Yönelik Sanayileşme*, www.inovasyon.org (Erişim. 18.03.2015).
- Stanbrook, C., Bentley P., (1996), *Dumping and Subsidies The Law and Prosedures Governing The Imposition of Anti- Dumping and Countervailing Duties in The European Community*, London: The Hague Boston.

- Stewart, M., (1986), *Keynes and After, third edition, Penguin Books, Snowdon, Brion ve Vane Howard, R.(1997) "To stabilize or not to Stabilize: Is That The Question?" Reflections on The Development of Modern Macroeconomics* (Edited by Brian Snowdon ve HowardR. Vane) Edward Elgar Publishers, Cheltenham, UK.
- Şahin, H., (1998), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şahin, H., (2009), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şahin, H., (2011), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şanlı, B., (1997), *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, İstanbul: Nesil Matbaacılık.
- Şenses, F. ve Taymaz, E., (2003), "Unutulan Bir Toplumsal Amaç:Sanayileşme Ne Oluyor? Ne olmalı?", *East Technical University: ERC Working Papers in Economics*, Economic Research Center.
- Şişman, M., (2004)., "Türkiye'nin Rekabet gücü:İmalat Sanayi, İhracat ve Sermaye Hareketleri", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XIX. Sayı I.
- Tatoğlu Yerdelen , F., (2013), *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Taymaz, E. Ve Suiçmez H., (2005) , *Türkiye'de Verimlilik Büyüme ve Kriz, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni,2005/4*, www.tek.org.tr (03.03.2014).
- Taymaz, E., Voyvoda, E. ve Yılmaz, K., (2008), "Türkiye İmalat Sanayide Yapısal Dönüşüm, Üretkenlik ve Teknolojik Değişme Dinamikleri", *ERC Working Papers in Economics*, 08/04.
- TC. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2011), *Sanayi Üretim Endeksi ve İmalat Sanayi Değerlendirme Raporu (Aralık)*.
- TC. Bilim sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2013), *Sanayi Üretim Endeksi ve İmalat Sanayi Değerlendirme Raporu (Ekim)*.

- TC. Bilim sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2013), *Sanayi Üretim Endeksi ve İmalat Sanayi Değerlendirme Raporu (Aralık 2012)*.
- TC. Bilim sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2013), *Sanayi Üretim Endeksi ve İmalat Sanayi Değerlendirme Raporu (Ekim)*.
- TC. Bilim sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2014), *Basın Bülteni*, www.sanayi.gov.tr (07.03.2014).
- TCMB, 2011, *İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı Aylık Toplu Sonuçları*, Aralık 2011, İstatistik Genel Müdürlüğü, Reel Sektör Verileri Müdürlüğü.
- TCMB, 2014, *İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (Şubat 2014)*, www.tcmb.gov.tr (04.03.2014).
- TCMB, 2001, *Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler ve Para Politikası*, Yıllık Ekonomik Rapor, (2001),
- Toprak, M., Demir, Ö., Doğanlar, M., Dönek, E., Acar, M., Açıkgoz, Ö., (2001), *Küreselleşen Dünya'da Türkiye Ekonomisi: Serbest Piyasa Devriminin Serüveni*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- TUIK, (2013), *Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri 2011*, Sayı: 15855.
- TUIK, (2013), *İmalat Sanayi Anketleri ve İstatistik Yıllıkları: DPT Beş Yıllık Kalkınma Planları*.
- Tuna, Y., (1990), *Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye*, T.C. D.z. K.K. Deniz Harp Okulu Komutanlığı, İstanbul.
- Tunca, Z., (1981), *Türkiye İmalat Sanayinde İthal İkamesi ve Gelişmenin Kaynakları*, İstanbul: İTÜ Matbaası.
- Tuncer, B., (1979), *Türkiye'nin Sanayileşmesi ve Sanayi Politikaları, Türk Ekonomisinin Dışa Açılması Sorunları*, İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, s. 179-208.
- Tuncer, İ. Ve Altıok, M., (2012), "Türkiye İmalat Sanayinde Büyüme Ve Büyümenin İstihdam Yoğunluğu: 1980-2008 Dönemi", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt:3, Sayı. 1.

- Türedi, S. Ve Terzi, H. (2009), “Türkiye’de Kamu-Özel İmalat Sanayide Ücret ve İşgücü Verimliliği İlişkisi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1).
- Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., (2007), *Türkiye İmalat Sanayinin Yapısal Analizi ve Sektörel Performans Değerlendirmesi (22 ana sektör itibariyle)*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü.
- Uludağ, İ, ve Arıcan, E., (2003), *Türkiye Ekonomisi Teori Politika Uygulama*, İstanbul: DER Yayınları.
- UNIDO, (2002), *Industrial Development Report 2002/2003*, Vienna: UNIDO.
- Uygur, E., (1990), "Price, Output and Investment Decisions of Firms: The Case of Turkish Industry", *Discussion Paper*, Central Bank of The Republic of Turkey.
- Ünsal, E., (2005), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Vatansever Deviren. N., (2004), “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 81.
- Vernon, Raymond, (1966), “International Investment and International Trade In The Product Cycle”, *Quartely Journal of Economics*, ss. 190-207.
- Wooldridge, J.M. (2002), *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, Cambridge: MIT Press.
- Yalçın, A., (1976), *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınları.
- Yalçınkaya, M.H., Çılbant, C. Ve Özçalık M. (2009), “Avrupa Birliği Sürecinde Türk İmalat Sanayi Dış Ticaretinin Rekabet Gücü 1989-2009 VAR Analizi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 16(1), 115-137.
- Yamak, R. Ve Korkmaz, A., (2005), “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 2, ss.11-29.

- Yeldan, E., (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm Birikim Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yentürk, N., (2003), “Türk Sanayinin Rekabet Gücü, Uygulanan Politikalar ve Etkileri”, *İktisat Dergisi*, No:440, İstanbul.
- Yıldırım, K., Karaman, D., Taşdemir M., (2012), *Makro Ekonomi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, E., 1995, “Ekonomik Yapı ve Ölçek Ekonomileri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3.
- Yılmaz, B., (1982), “Gelişmekte Olan Ülkelerin İhracat Deneyimi ve Türkiye”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 210.
- Yılmaz, M., (2004), *Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Sübvansiyonlar ve Telif Edici Tedbir Soruşturması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Yılmaz, Ö., Kızıltan, A. ve Kaya, V. , (2005), “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, ss. 77-96.
- Yolaç, S.,2005, “Türk İmalat Sanayiinde Yoğunlaşma”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 50
- Yükseler, Z. Ve Türkan, E., (2006), *Türkiye'nin Üretim Ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm:Küresel Yönelimler ve Yansımalar*, Ekonomik Araştırma Formu Çalışma raporları, TÜSİAD, Koç Üniversitesi.
- Zeytinoğlu, E. (1980), *Ekonomik Doktrinler*, İstanbul: İİTİA Nihad Sayar Yard. Vakfı Yayınları No:324–557.
- Züngün, D., (2010), *Türkiye Ekonomisinde İhracata Dayalı Büyüme Modelinin İmalat Sanayi Üzerinde Yarattığı Etkiler*, Doktora Tezi: Celal Bayar Üniversitesi ,Manisa.

ÖZGEÇMİŞ

AD-SOYAD : SABRIYE KUNDAK

ANABİLİM DALI : İKTİSAT

KİŞİSEL BİLGİLER:

Doğum Yeri-Yılı: Afyon-1982

EĞİTİM :

Lisans : Anadolu Üniversitesi İİBF/İktisat 2001-2005

Y.Lisans: Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Ana bilim Dalı 2005-2008

İŞ/İSTİHDAM :

Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF/İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil Puanı: 55